

BALLADAGYÚJTÉS NAGYSZALONTÁN A 20. SZÁZAD MÁSODIK ÉVTIZEDÉBEN

Diákgyűjtők a Folklore Fellows magyar osztályának vidéki gyűjtőszövetségeiben

A magyar népköltészeti gyűjtések története bőségesen szolgáltat példát arra, hogy a folklóradatok tekintélyes hányada közös erőfeszítések árán, társadalmi gyűjtés útján vált ismertté. Elég, ha a 19. század első nagy reprezentatív népköltési gyűjteményeire gondolunk: a *Népdalok és mondák* három kötetére (1846–1848), a *Vadrózsákra* (1863) vagy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* első kötetére (1872), melyeket egytől egyig gyűjtési felhívások nyomán begyűlt népköltészeti anyagból szerkesztett összesítő kiadvánnyá Erdélyi János, Kriza János, illetve Gyulai Pál és Arany László.

Folklórgyűjtésünk történetében az sem ritka, hogy egy-egy tanár buzdítására diákok vállalkoztak népköltészeti adatok összehordására. Példákat ez utóbbi esetben is a gyűjtések korai időszakától kezdve folyamatosan idézhetünk, csaknem napjainkig. Említhetjük a nagyenyedi diákok Gáspár János által irányított gyűjtőmozgalmát a 19. század negyvenes éveiből,³ Erdélyi János magyar népmesekiadványát 1855-ből, melynek anyagát ugyancsak diákok gyűjtötték;⁴ hivatkozhatunk Gyulai Pálra, aki rövid kolozsvári tanárkodása idején (1858–62 között) szintén bevonta tanítványait a gyűjtőmunkába,⁵ és hivatkozhatunk Szabó Sámuelre, aki 1863 és 1868 között a marosvásárhelyi református kollégium diákjainak népköltési gyűjtőmozgalmát irányította, majd 1882–84-ben Kolozsváron kísérte meg református kollégiumbeli tanítványaival folytatni a gyűjtőmunkát.⁶ De idézhetjük Kanyaró Ferenc tanítványainak példáját is a 19–20. század fordulójáról, akik a kolozsvári unitárius főgimnázium diákjaiként hordtak össze tekintélyes mennyiségű népballadát és népdalt.⁷

³ L. BERDE Mária 1917: 207, VITA Zsigmond 1968: 265. – Gáspár Jánosnak és tanuló társainak húsz füzetre terjedő népdalgyűjteménye elveszett.

⁴ ERDÉLYI János 1855.

⁵ GYULAI Pál 1860, OLOSZ Katalin 2011a, DOMOKOS Mariann 2012.

⁶ FARAGÓ József 1956; OLOSZ Katalin 2009. – Szabó Sámuel és diákjainak gyűjteménye másfél százados késséssel jelent meg. Lásd SZABÓ Sámuel–OLOSZ Katalin 2009.

⁷ OLOSZ Katalin 2015. – Kanyaró Ferencnek és tanítványainak balladagyűjteménye csak a 21. században vált ismertté. Lásd KANYARÓ Ferenc–OLOSZ Katalin 2015.

A folklórtudomány a 20. század folyamán is igényt tartott a diákgyűjtők közreműködésére: a tudományos igényű gyűjtések mellett, azokkal párhuzamosan, folklórgyűjtő diákok, kisebb-nagyobb iskolások gyűjteményei tették lehetővé a magyar népköltészet minél alaposabb, regionális megismerését. Hivatkozhatunk itt Szendrey Zsigmond nagyszalontai tanítványainak gyűjteményére,⁸ a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégium diákjainak előbb Konsza Samu, majd Albert Ernő által irányított gyűjtőmunkájára, s e gyűjtőmunka eredményeire,⁹ Kovács Ferenc kisiratosi és Farkas Jenő székelykeresztúri tanítványainak az 1950-es években végzett gyűjtéseire.¹⁰

A diákok gyűjtőmunkája rendszerint helyi kezdeményezésre indult meg, s többnyire intézményes keretek nélkül, egy-egy lelkes tanár szervezőmunkája nyomán folyt hosszabb-rövidebb ideig. Van azonban arra is példa a magyar népköltészeti gyűjtések történetében, hogy központi szervezet, a nemzetközi folkloristaszövetség (Folklore Fellows) magyar tagozatának szervezésében bontakozott ki a közép- és felsőfokú tanintézetek diákjainak gyűjtőmunkája, és vált országos gyűjtőmozgalommá a dualizmus korának utolsó évtizedében.¹¹

„A Folklore Fellows néven ismert nemzetközi kezdeményezés kiváltója az volt – foglalja össze Szalay Olga a nemzetközi folkloristaszövetség létrejöttének előzményeit –, hogy az európai archívumokban a folklóranyag rendezettség nélkül, kiadatlanul halmozódott, a tudomány és a nemzetközi összehasonlítás számára valójában hasznavehetetlenül. Kaarle Krohn helsingforsói és a dán Axel Olrik tanárok jutottak arra a gondolatra 1907 nyarán, hogy Folklore Fellows [...] néven nemzetközi tudományos szövetséget alapítanak. 1907 őszére már német kollégájuk, J. Bolte és a svéd C. W. Sydow is segítségükre volt a Folklore Fellows szabályzatának szövegezésében.”¹² E szabályzat szerint a folklorista szövetség, az FF¹³ célja: hozzáférhetővé tenni az egyes országok folklóranyagát. Ennek érdekében egyrészt el kell készíteni a meglévő nyomtatott és kéziratos gyűjtemények, valamint az elszórt közlemények lehetőleg teljes jegyzékét, s valamilyen nemzetközi nyelven közre adni, másrészt a tudományos követelményeknek megfelelő

⁸ SZENDREY Zsigmond (szerk.) 1924.

⁹ KONSZA Samu 1957, ALBERT Ernő 1973.

¹⁰ KOVÁCS Ferenc 1958, NAGY Endre–PÉTER Sándor (szerk.) 2006.

¹¹ Némiképp hasonló jellegűek voltak a romániai gyermeklapok (*Pionír*, *Napsugár*, *Jóbarát*) által meghirdetett irányított gyűjtési versenyek a 20. század második felében. E pályázatokról lásd SZABÓ Zsolt 1976, 2016.

¹² SZALAY Olga – RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 13. – A Folklore Fellows történetéről lásd még: DIÓSZEGI Vilmos 1964: 387–389; S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a, 1989–1991b; VOIGT Vilmos 1998; VEREBÉLYI Kincsó (szerk.) 1998: 19–31, 350–432.

¹³ A rövidítést a szervezet alapszabályaiban rögzítették: „1.§. A szövetség nevének jelzésére az „FF” rövidítés szolgál, mely németül Folkloristischer Forscherbund, franciául Fédération des Folkloristes, angolul Folklore Fellows, dánul Folkeminder-Forskere szópárokra oldható fel.” (L. KATONA Lajos 1908: 374. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincsó (szerk.) 1998: 351) – Itt hívjuk fel a figyelmet arra, hogy a Folklore Fellows nevének rövidített változata előtt a határozott névelő kétféleképpen fog szerepelni az elkövetkezőkben: idézetekben megtartottuk a korabeli írásmódot: „a FF” alakot. Saját szövegünkben viszont a jelenkori helyesírási szabályzatnak megfelelően „az FF”-et használjuk.

népköltési anyagkészletet publikálni kell valamilyen szélesebb körben ismert nyelven, vagy legalábbis ilyen nyelvű kivonattal kell ellátni.¹⁴

A Magyar Néprajzi Társaság tagsága az új tudományos szövetség megalakulásáról 1908-ban értesült: Katona Lajos ajánlotta a Társaság választmányi ülésén a tagok figyelmébe, s még ugyanabban az évben az *Ethnographiában* ismertette az alapszabályzatot is.¹⁵ Noha a Magyar Néprajzi Társaság már akkor kimondta csatlakozását a szervezethez, az FF magyar osztálya csak évek múlva, 1911-ben alakult meg a finn és dán alapítók osztályait követően, a porosz, szász, cseh, német, lengyel, izlandi szakosztályokkal nagyjából egy időben.¹⁶

Az FF magyar osztályának alakuló ülése 1911. november 29-én Sebestyén Gyulára¹⁷ bízta az elnökséget, az alelnök Gombocz Zoltán, a titkár Bán Aladár¹⁸ lett. Sebestyén Gyula a szövetség legfontosabb feladatának a gyűjtést tekintette. Az *Ethnographiában* közzétett cikkében így érvelt „a magyar néphagyomány emlékeinek országos gyűjtése” mellett: „Attól fogva, hogy a magyar folklóre képviselői [...] a néphagyományt kutató nemzetközi tudományos szövetségbe testületileg beléptek, a magyar folklóre irodalmát már az egyetemes folklóre egyik szerves részének kell tekinteni. Ilyen beállításban aztán mindenkit serkent a vágy, hogy az összehasonlító műveletek mérlegén először is saját folklorisztikánk viszonylagos súlyát és értékét állapítsa meg. Így aztán sorra kiderül, hogy a mi hazai folklóre-irodalmunk viszonylag elég gazdag, hogy a tudományos részben még úttörő munkásság nyomai is észlelhetők, és hogy vannak kitűnő gyűjteményeink, de a gyűjtemények büszke tömegének ragyogványát mégis elhomályosítja tartalmuk egyenetlensége. Kiderül, hogy egész országrészek és tájnyelvi területek maradtak felgyűjtetlenül.”¹⁹ A bajok orvoslása érdekében – folytatja fejtegetését Sebestyén

¹⁴ KATONA Lajos 1908: 374. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 351.

¹⁵ KATONA Lajos 1908: 374–375. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 351–353.

¹⁶ Az FF magyar osztályának késői megalakulását szokás kapcsolatba hozni Katona Lajos halálával. Sebestyén Gyula viszont 1914-ben így foglalta össze az esemény háttérében meghúzódó okokat: „A hazai folklóre rohamos térhódítása idején, 1907-ben jött létre a nemzetközi Folklóre Fellows szövetség. Az alapítók felszólították csatlakozásra a magyarországi szakembereket is, de bizony a külön magyar osztály megalakítását nem tartották időszerűnek. Addig, míg ennek eljön az ideje, a Magyar Néprajzi Társaságot kérték fel, hogy a FF nemzetközi megállapodása szerint vállalja a szövetkezéssel járó tudományos kölcsönviszonyt. Noha ezt nyomban bejelentették a FF elnökségének, ajánlatuk nem bátorított egy külföldi osztályt sem arra, hogy valamely tudományos kérdésben hozzánk forduljon. Ezért K. Krohn finnországi elnök 1912-ben[!] újra felszólított bennünket a magyar osztály megalakítására. Az osztály ekkor létrejött, s nyomban megindította a hazai néphagyomány emlékeinek országos gyűjtését.” (SEBESTYÉN Gyula 1914: 149–150; Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 420). – NB. Sebestyén Gyula elírta az évszámot: Kaarle Krohn 1911-ben szólíthatta fel a Néprajzi Társaságot, mert a magyar osztály 1911. november 29-én 23 taggal már meg is alakult. Az országos gyűjtőmozgalom szervezésére viszont valóban 1912-ben került sor.

¹⁷ Sebestyén Gyula (Szentantalfa, 1864. márc. 7. – Balatonszepezd, 1946. febr. 12.): folklórta, irodalomtörténész. Tanulmányozta a régi magyar irodalmat és a rovásírás kérdéseit. Kiemelkedőek a tavaszi és téli hagyományok, a pogány magyar hitvilág és a népköltészet több műfaja körében végzett kutatásai. Fontosabb népköltészeti művei: *Regös-énekek* (Bp. 1902); *A regösök* (Bp. 1902), *Dunántúli gyűjtés* (Bp. 1906).

¹⁸ Bán Aladár (Várpalota, 1871 – Budapest, 1960): folklórta, költő, műfordító, irodalomtörténész. A finn-ugor népek kulturális és tudományos kapcsolatai terén fejtette ki tevékenységét. Vizsgálta a samanizmus jelenségeit, az uráli énekköltészetet, lefordította az észt népi eposzt, a *Kalevipoetet*.

¹⁹ SEBESTYÉN Gyula 1912:195. – Ua. in VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 363.

– „én legelőször is a magyar gyűjtemények hiányainak pótlására gondoltam, és a külföldi példákat szem előtt tartva, néphagyományaink emlékeinek összegyűjtésére országos mozgalmat indítottam. Mivel e vállalkozásunkat a művelt külföld szintén figyelemmel kíséri, az elmaradhatatlan nagyszabású eredmény biztosítására megnyertem a Magyar Nemzeti Múzeum, a Kisfaludy Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság hathatós anyagi és erkölcsi támogatását. A jelzett külföldi példák, valamint saját tapasztalataim is arra sarkalltak, hogy gyűjtőkül legelső sorban a felső- és középiskolák szaktanárait és érettebb tanulóifjúságát kell megnyernünk.”²⁰ Két évvel később, a kezdetek történéseire visszaemlékező Sebestyén Gyula szókimondóbban fogalmazta meg az országos gyűjtőmozgalom megindításának szükségességét: „E vállalkozásra azért voltunk ráutalva – írja a Magyar Néprajzi Társasághoz benyújtott emlékiratában –, mert a mi országunk területe oly rendszertelenül van felgyűjtve, hogy a rendelkezésül álló hazai népköltési gyűjteményeket sehogyan sem lehetett volna a nemzetközi összehasonlító folklóre terén odaállítani a finnek, dánok és a többi szövetható nemzetek nagyszerű kéziratári osztályai és szakkönyvtárakká nőtt irodalmi termelése mellett.”²¹

Az országos gyűjtőmozgalom elindítása érdekében Sebestyén Gyula Bán Aladár titkár közreműködésével terjedelmes gyűjtési útmutatót szerkesztett *Tájékoztató a Folklore Fellows magyar osztályának országos gyűjtéséhez* címen, mely a gyűjtőmunka egységes elveit szabta meg.²² Az *Ethnographia* mellékletként 1912-ben megjelent *Tájékoztató* három nagy egységre tagolódott: az első az általános tudnivalókat tartalmazta, a második a gyűjtés módjának szabályait és elvárásait rögzítette, a harmadik pedig – *A gyűjtők kérdőíve* – részletekbe menő aprólékossággal felsorolta mindazokat a folklórműfajokat és műfaji alcsoportokat, melyeknek gyűjtését fontosnak és szükségesnek ítélte az FF magyar osztályának vezetősége.

A *Tudnivalók* című első részben az FF magyar osztályának célkitűzését és működési alapelveit rögzítette a *Tájékoztató* két szerkesztője. „A FF magyar osztálya arra vállalkozik, hogy a hazai néphagyomány emlékeit összegyűjti, a Magyar Nemzeti Múzeum orsz[ágos] Széchenyi-Könyvtárában örökre letéteményezi, értékesebb részét a gyűjtők neve alatt a Kisfaludy Társaság népköltési gyűjteményében s a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratában kiadja, végül – tulajdonképpen hivatásához mérten – a kiadott régibb és újabb gyűjtések anyagát a rendszeresen feldolgozandó kézirati anyaggal egyetemben az összehasonlító folklóre külföldi munkásainak is készséggel hozzáférhetővé teszi.”²³ E cél elérése érdekében „a hazai főiskolák és középiskolák önként vállalkozó tudós tanárainak és népköltési gyűjtések végzésére alkalmas ifjúságának belevonásával vidéki szövetségeket alakít. E szövetségek a FF pályadíjainak kifizetéséért időnként

²⁰ SEBESTYÉN Gyula 1912: 196. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 365.

²¹ SEBESTYÉN Gyula 1914: 150. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 420.

²² SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 369–372, 19–31.

²³ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 200. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 369. (több gépelési hibával!)

megalakulnak s a pályázat elintézése után mindig megszűnnek. A beérkező összes pályaműveket sorszámozzák, és az illető vidéki szövetség bélyegzőjével lebélyegzik; a pályaműveket minősítik, a megjutalmazandókat előterjesztik, az értékesebb anyagot lemásoltatják, s a másolatot az eredetivel együtt a FF elnökségének betérjesztik, hogy ez az egyiket kiválasztva a Magyar Nemzeti Múzeum országos Széchenyi-Könyvtárának gyűjteményébe beoszthassa, a másikat pedig az odaítélt pályadíjakkal egyetemben az illető szövetségnek az intézeti könyvtárába való bekebelezés és megőrzés végett visszaküldje.”²⁴ A főiskolák és középiskolák tanárai-diákjai mellett a FF magyarországi elnöksége „hasonló pályadíjakat tűz ki időnként a hazai néptanítói kar, vagy e kar egyes testületei számára is.”²⁵

A második fejezet a gyűjtés módját ismertette – azokat az elvárásokat, melyeket elvileg tiszteletben kellett tartania minden gyűjtőnek. A *Tájékoztató* alapvető követelményként határozta meg, hogy a néphagyomány adatait „mindig a nép egyszerű fiának ajkáról és mindig betűszerinti hűséggel”²⁶ jegyezzék le; hangsúlyozta a több adatközlő megkérdezésének szükségességét, a változatok kutatásának fontosságát, felhívta a figyelmet arra, hogy „a dallammal együtt hagyományozott szöveget a lejegyzőnek még akkor is énekelteni kell, ha a diktálást lassító dallamot le nem kótázza, vagy fonográfba nem énekelteni, mert a puszta szöveg elmondásában gyakorlatlan diktáló a sorokat és versszakokat könnyen kiflejti, összezavarja és el is ferdíti”.²⁷ A gyűjtési útmutató kitért arra is, hogy „ha régi verses emlék töredéke merül fel, az elfelejtett verses szöveg tartalma a diktáló emlékezete nyomán prózában jegyzendő le. Az ódon balladák, románcok, ünnepi alakoskodások, játék-rigmusok csonka szövege lejegyzendő akkor is, ha a hiányzó részek tartalmára már nem emlékeznek.”²⁸ A gyűjtés módját illetően a *Tájékoztató* megszabta, hogy az adatközlőt mindig kérdezzék ki: „honnan vette azt, a mit velünk leirat. Ha esetleg irodalmi forrást jelölne meg (pl. régi kalendáriumot vagy ponyvairodalmi terméket), a lejegyzést meg kell ejteni, mert a diktáló emlékezete ebben az irányban nem mindig megbízható. Sőt le kell jegyezni azért is, mert a megjelölt nyomon esetleg más forrásra, valamely rokontárgyú adalék vagy változat eddig ismeretlen forrására bukkanhatunk.”²⁹ További követelményként szerepelt a gyűjtő és az adatközlők személyi adatainak, a gyűjtés helyének-idejének pontos rögzítése, valamint az is, hogy a gyűjtött adatokat egységes méretű papírra vagy füzetbe rögzítsék, a kérdőívben megadott csoportosítás szerint.

A *Tájékoztató* harmadik részét a magyar folklorisztika egyik első kérdőívének tekinthetjük. A *Gyűjtők kérdőíve* című egység további két alfejezetre oszlik. Az első

²⁴ Uo.

²⁵ Uo. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 370. – A későbbiekben a gyűjtőhálózatot tovább bővítették: számítottak a lelkészek, jegyzők, orvosok, bírók, gazdák, művelt falusi asszonyok közreműködésére is.

²⁶ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 201. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 370.

²⁷ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 201–202. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 371.

²⁸ Uo. 202. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 371.

²⁹ Uo.

– *Népköltés, népnyelv, népzene* – tizennégy műfaj- és tematikai csoportot sorol fel, melyeknek gyűjtését-kutatását az FF magyar osztálya fontosnak tartotta. Ezek a következők: *Misztériumok és alakoskodó játékok, Balladák és rokonneműek, Dalok, Verses levelek, Találós mesék, Ráolvasások, Mesék, Legendák, Mondák, Közmondások, szó-lásmódok, gyökeres mondások, Tájnnyelvi emlékek, Népzene, Fényképezés, rajzolás, Kézirati és ponyvairódmalmi emlékek*. Mindezek még különböző alpontokat is magukba foglaltak, melyek együttesen felvázolták mindazokat a folklórműfajokat és folklórjelen-ségeket, melyekre a helyszínen a gyűjtőknek figyelniük kellett.³⁰ A második alfejezet a *Néphit és babonás szokások* anyagának feltárásához nyújtott eligazítást tizenöt tema-tikus csoport megnevezésével. A kérdőív alapján a *Születés, gyermekkor, Legény és leány, Házasság, A családi élet, Élelmezés, Lakás és ruházat, Foglalkozások, Egészség és betegség, Halál, Táltoskodás, Jeles napok, Állat- és növényvilág, Elemek, Az ég és a levegő, Mitikus lények* témakörökben várták a mágikus és mitikus cselekvések és a hitvilág jellemzőinek feltérképezését.³¹

A *Tájékoztató* megszerkesztése után az FF magyar elnöksége megkezdte a szerve-zőmunkát. A gyűjtőmunka eredményesebbé tétele érdekében a Magyar Néprajzi Társaság és az FF magyar osztálya vidéki vándorgyűlések tartását és rendszeressé tételét határozta el, hogy ez által is nyomatékot szerezzenek a szervezőmunkának. Ezeknek a vándorgyűléseknek és a felhívásoknak az eredményeként alakultak meg rendre a vidéki gyűjtőszövetségek.

Az FF magyar osztályának első vidéki gyűjtőszövetsége Sárospatakon alakult meg 1912. május 12-én. A siker biztosítása érdekében az FF elnöksége úgy intézte a dolgot – tájékoztat Sebastyén Gyula –, hogy „az első gyűjtőszövetség megalakulása alkalmával a 23 éve fennálló Magyar Néprajzi Társaság is itt tartsa meg első vidéki vándorgyűlé-sét”.³² A délelőtti tudományos ülés után délután az FF magyar osztályának országos gyűjtést szervező „sárospataki első főiskolai ifjúsági gyűlése” következett, melyen Se-bastyén Gyula ismertette az FF mibenlétét, a nemzetközi szövetségben szereplő magyar osztály feladatát, és ezzel kapcsolatos teendőit, majd bemutatta az ingyen osztott és korlátlan számban rendelkezésre álló *Tájékoztatót*. Ezután következett 33 pályakérdés kitűzése. Az elnöki tájékoztató után a „rektor-professzor bejelentette a főiskola tanári karának irányításával működő ifjúsági gyűjtőszövetség megalakulását.”³³ Tagjai teo-lógiai- és joghallgatók, VI–VIII. osztályos főgimnáziumi tanulók és tanítóképzős diákok voltak, akiket a meghirdetett pályázati felhívás díjai ösztönöztek gyűjtőmunkára. A sárospataki gyűjtőszövetség számára három intézmény hirdetett pályakérdéseket: a Kisfaludy Társaság „a néphagyomány összes műfajait felölelő leggazdagabb és legér-tékesebb gyűjteményekre”, a Magyar Néprajzi Társaság „a néphagyomány valamelyik

³⁰ SEBASTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 203–206. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 19–24.

³¹ SEBASTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 207–213. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 24–31.

³² SEBASTYÉN Gyula 1912a: 197. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 365–366.

³³ Uo.

műfajának vagy csoportjának leggazdagabb és legértékesebb gyűjteményeire”, a Magyar Nemzeti Múzeum „a leggazdagabb és legértékesebb dallamgyűjteményekre” tűzött ki pénz- illetve könyvjutalmakat.³⁴ A három intézmény pályatételein kívül magán-személyek felajánlása révén különdíjak is buzdították az ifjúságot a minél hathatósabb gyűjtőmunkára. A későbbiek során minden újabb vagy újralakult gyűjtőszövetség számára a fenti három intézmény pályatételeit hirdette meg az FF magyar elnöksége. A pályázatok csak az elbírálás differenciáltságában különböztek egymástól: ott, ahol több és különböző szintű tanintézet diákjai alkották a gyűjtőszövetséget, más-más elbírálás alá estek a főiskolás, illetve a középiskolás pályázók gyűjteményei. És, természetesen, a különdíjak tekintetében is gyűjtőszövetségenként változott a diákgyűjtők jutalmazása, hiszen a Néprajzi Társaság választmányának, s az FF magyar osztályának tagjain kívül helyi magánszemélyek is tűztek ki változó értékű/nagyságú külön jutalmakat.

Röviddel a sárospataki gyűjtőszövetség megalakulása után az FF magyar osztálya a Magyar Néprajzi Társasággal, a Kisfaludy Társasággal és a Magyar Nemzeti Múzeummal együtt megindított országos gyűjtésének második állomásául Egert választotta. Az 1912. június 2-án „Egerben megtartott nyilvános alakuló ülésen az érseki papnevelő intézet, az érseki joglíceum, a főgimnázium, a főreáliskola s az érseki tanítóképző-intézet szövetkezett a nyári, őszi és téli gyűjtésre”, s egyúttal határozatot fogadtak el arra vonatkozóan, hogy a papnevelő-intézet volt hallgatóit is bevonják a néphagyományok gyűjtésének mozgalmába.³⁵ Egerben 78 pályadíjat tűztek ki, melyeket a fent említett három intézmény és az FF magyar osztályának vezetői mellett egri egyházi méltóságok ajánlottak fel az egri szövetség gyűjtőinek jutalmazására.

„A sárospataki és egri két ifjúsági gyűjtőszövetség munkásságának első évi eredményei oly meglepők voltak³⁶ – adta hírül az *Ethnographia* Néprajzi hírek rovata 1913 júniusában –, hogy a Folklore Fellows magyarországi elnöksége az elmúlt tanév végén

³⁴ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912b. – A Kisfaludy Társaság és a Magyar Néprajzi Társaság differenciált díjazásra tett javaslatot. A Kisfaludy Társaság első és második díjat tűzött ki a hittan- és joghallgatók számára (I. díj 50 korona, II. díj 25 K), a főgimnázium VI–VIII. osztálya, valamint a tanítóképző-intézet növendékei számára pedig 40 K első, 20 K második és 15 K harmadik díjat. A Magyar Néprajzi Társaság a hittan- és joghallgatók számára kettős díj 20 koronát és az *Ethnographia* 1912. évi folyamát (10 K), a főgimnázium VI–VIII. osztályos tanulói és a tanítóképző-intézet növendékei számára első díj 20 koronát, második díj pedig az *Ethnographia* 1912. évi folyamát (10 K) tűzte ki. A Magyar Nemzeti Múzeum saját kiadványát, *A Magyar Nemzeti Múzeum múltja és jelene* című nagy díszmű négy példányát (4 40 K) tűzte ki díjjal, hogy az akadémián egy hittanhallgató és egy joghallgató, valamint egy-egy főgimnáziumi és tanítóképző-intézeti növendék is megjutalmazható legyen. Továbbá: „könyvtári osztályával, az Orsz. Széchenyi-Könyvtárral megvásároltja a régi írott dalgűjteményeket és ponyvairodalmi termékeket”, néprajzi osztályával pedig „a gyűjtőszövetség elnökségének kölsön adat fonográfokat és fonográf-hengereket” (251. lap).

³⁵ Samassa érsek és a Folklore Fellows. *Ethnographia* XXIV. 1913. (2) 126. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 377–378).

³⁶ „Az első két vidéki gyűjtőszövetség első évi eredménye összesen 53, túlnyomó részben egész kötetre terjedő gyűjtemény lett. Csupa olyan eredmény, melynek bekioldit – egynek kivételével – jutalomban kellett részesíteniünk – olvashatjuk Sebestyén Gyula emlékiratában (SEBESTYÉN Gyula 1914: 132. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 401). – A sárospataki és az egri gyűjtés eredményéről lásd bővebben: A sárospataki gyűjtés eredménye. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 251; Az egri gyűjtés eredménye. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 251–252. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 380–381.

hat újabb gyűjtőszövetséget szervezett. E vállalkozásban most is a Kisfaludy Társaság, a Nemzeti Múzeum és a Magyar Néprajzi Társaság támogatta. Az utóbbi a sárospataki sikeres első vándorgyűlés után a FF magyar osztályával ismét szövetkezve, Pápán [1913] június 1-én délelőtt megtartotta második igen tartalmas vándorgyűlését.³⁷ Utána, a délután megtartott ifjúsági gyűlésen Dr. Horváth József akadémiai igazgató bejelentette, hogy a pápai református teológia, református főgimnázium, katolikus főgimnázium, állami tanítóképző-intézet és református tanítóképző-intézet az igazgatók és szaktanárok vezetésével gyűjtőszövetséggé alakul. „A pápai szövetkezést megelőzőleg dr. Sebestyén elnök a győri bencés gimnázium meghívására az összes helybeli intézetek képviselői és delegált tanulóifjúsága előtt előadást tartott az országos gyűjtés mibenlétéről és egyben jelezte az ifjúsági pályadíjak kítűzését is. Ugyanígy szervezett még ifjúsági gyűjtőszövetségeket Kaposvárt az állami gimnáziumban, Csurgón a ref. főgimnáziumban és tanítóképző-intézetben, Csáktornyan az áll. tanítóképző-intézetben és végül Komáromban a bencés főgimnáziumban. Mindezen helyeken a FF magyar osztályának rendelkezésül bocsátott ifjúsági pályadíjakról nyomtatott jegyzéket osztott szét, valamint kiosztotta a *Tájékoztató* korlátlan számban rendelkezésül álló füzeteit is. Az érdeklődés fokmérője lehet az, hogy e füzetekből már nyolc ezer példány került forgalomba.”³⁸

A szervező munka 1913-ban a fentiekkel nem ért véget. Az FF elnöksége rendhagyó módon a naptári év végén újabb gyűjtőszövetségeket szervezett. Az eljárást azzal indokolták, hogy „a Folklóre Fellows magyar osztálya eddig az iskolai évek záródásai előtt, tehát a nyári szünetet megelőzőleg szervezte vidéki gyűjtőszövetségeit. E gyakorlatól eltérőleg a FF magyar osztálya öt vidéki városunkban az idei karácsonyi és újévi ünnepkör előtt szintén szervezett hat fontos szövetséget. A sárospataki és egri eredmények rendkívüli gazdagsága ugyanis nem volt egyenletes. A szövetség szolgálatában álló gyűjtők gyűjteményei lépten-nyomon elárulták, hogy a gazdag eredmény nyáron, a nagy nyári szünidő alatt halmozódott fel. A gyűjtők nem figyelték meg a téli szokásokat, nem hallgatták a mesélőket, és nem figyelték meg a néphit körébe tartozó babonás hiedelmeket és cselekményeket. Mivel a népeletbe elmerülő gyűjtőt pályakérdésekkel

³⁷ Hat újabb gyűjtőszövetség szervezése. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 252. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 381. – Annak, hogy Pápán a második vándorgyűlést tartották, némiképp ellentmond Sebestyén Gyulának egy későbbi nyilatkozata. Az első gyűjtőszövetségek szervezéséről szólva Sebestyén így írt a vallás- és közoktatásügyi miniszternek címzett emlékiratában: „Mivel a FF magyar osztályának munkásai természetesen a Magyar Néprajzi Társaságból kerülnek ki, e tudományos testület hajlandó volt arra, hogy első szervezési kísérleteinknek néhány egyidejűleg megtartandó vidéki vándorgyűlésével szerezzen nyomtatékot. Így jelentünk meg egyesült erővel 1912. május 19-én[!] Sárospatakon s június 2-án Egerben” (SEBESTYÉN Gyula 1914: 132. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 400). – Azon túl, hogy a sárospataki vándorgyűlés nem május 19-én, hanem május 12-én volt, Sebestyén abban is tévedett, hogy Egerben is vándorgyűléssel szereztek volna nyomtatékot szervező munkájuknak. Ha Egerben is tartottak volna vándorgyűlést, a pápai a harmadik lett volna. – Valószínű, Sebestyén fenti nyilatkozata nyomán emlegetett S. Lackovits Emőke is vándorgyűlést az egri gyűjtőszövetség megalakulása kapcsán. Lásd S. LACKOVITS Emőke 1989–1991b: 27.

³⁸ Hat újabb gyűjtőszövetség szervezése. *Ethnographia* XXIV. 1913. (4) 252–253. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 381–382.

irányítani nehezen, s a gyűjtés előnyére pedig egyáltalán nem lehet: az országos gyűjtés intézője most a téli évszakban vette igénybe a FF magyar osztályának és Társaságunknak hathatós támogatását. Így jött aztán létre dec. 13-án a *szegedi*, dec. 14-én pedig a *kecskeméti* vándorgyűlés. [...] E két sikerült gyűlés után dr. Sebestyén Gy. a FF magyarországi elnöke maga kelt útra és szervezte a *kisújszállási*, *nagyszalontai* és *gyulai* gimnáziumok gyűjtőszövetségeit. Tájékoztató beszédjei után az intézetek igazgatói lelkesítő szavak kíséretében hirdették ki a fővárosi pályakérdéseket, melyeket a nagyszalontai ref. főgimnázium igen jelentékeny helybeli jutalomdíjak kifizetésével tett súlyosabbá. Ugyanitt megemlítjük, hogy a premontreiek *kassai* főgimnáziuma dr. Sebestyén Gyulának előző évi ottani buzdító beszédére támaszkodva, utóbb a maga kebelében szintén szervezett egy ifjúsági gyűjtőszövetséget, amelyhez értesülésünk szerint már az ottani kat. tanítóképző-intézet is csatlakozott.”³⁹

Az 1913-as esztendő úgy zárta az FF magyarországi szakosztálya, hogy 14 város 41 fő- és középiskolájában, valamint két néptanítói testületében működött gyűjtőszövetség,⁴⁰ s közülük az elsőként alakított sárospataki és egri már bizonyította is, hogy járható utat választott Sebestyén Gyula a néphagyományok országos gyűjtésére. Az általános érdeklődést mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1913 végéig a *Tájékoztató* füzetnek tízezer példánya fogyott el/került forgalomba.⁴¹

A gyűjtőszövetségek szervezését azonban Sebestyén Gyula csak első lépésnek tekintette, a továbbiakban igyekezett a munkatársak képzéséről/szakirodalmi tájékozottságáról és technikai felszereléséről is gondoskodni. A Múzeumok és Könyvtárak Országos Szövetségének 1913. évi soproni közgyűlésén két indítványt terjesztett elő: „mint a FF magyarországi elnöke, először azzal a tiszteletteljes indítvánnyal lépek a nagytekintetű Elnökség elé, hogy a hatáskörébe tartozó könyvtáraknál odahatni szíveskedjék, hogy a kiadott népköltési gyűjteményeket s köztük legelső sorban a Kisfaludy Társaság Magyar Népköltési Gyűjteményét, továbbá a Magyar Néprajzi Társaság folyóiratát, az *Ethnographiát* sürgősen megszerezzék. [...] Vagyok bátor [...] másodszor azt indítványozni, hogy a hatáskörébe tartozó múzeumok és könyvtárak legalább egy-egy fonográfot szerezzenek be, hogy így a dallam- és tájnyelvi gyűjtést is előmozdíthassák, a gyűjtések eredményeiből pedig a könyvtárak és múzeumok eddigi kereteit kibővítve, nagy jövőjű külön osztályok alapját megvethessék.”⁴² „Az indítványokat a közgyűlés helyeslőleg fogadta – olvashatjuk az *Ethnographiában* –. Ennek alapján Wlassics Gyula elnök jelentette, hogy a Szövetség a jelzett népköltési gyűjteményeket és az *Ethnographiát* minden hatáskörébe tartozó könyvtárral beszerezheti, továbbá gon-

³⁹ Gyűjtőszövetségek szervezése Szegeden, Kecskeméten, Kisújszálláson, Nagyszalontán, Gyulán és Kassán. *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 372–373. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 386–387. – Itt jegyezzük meg, hogy Nagyszalontán nem református, hanem magyar királyi állami főgimnázium működött.

⁴⁰ SEBESTYÉN Gyula 1914: 144. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 414.

⁴¹ Az országos gyűjtés *Tájékoztató* c. füzetének első tízezer példánya. *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 373. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 387.

⁴² SEBESTYÉN Gyula 1913: 317, 318. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 389.

doskodik arról is, hogy minden vidéki múzeum, melynek néprajzi gyűjteménye van, legalább egy-egy fonográfot beszerezzen.”⁴³

Bármennyire is sikeres volt a szervező munka második esztendeje, 1913 végére már jelentkeztek a nehézségek is. A pályadíjak folyamatos biztosítása, a kéziratok elhelyezése, a legjobb gyűjtemények megjelentetése, s a teljes kéziratok anyag hozzáférhetővé tétele mindinkább gondot okozott az FF magyar elnökségének. A gyűjtőszövetségeket úgy szervezték, hogy az ifjúság általában csak egy évszakban, a téli vagy nyári szünidő idején gyűjtött. Ahhoz, hogy minden évszakban folytassák a gyűjtőmunkát, újabb jutalmak kitűzése vált szükségessé a már sikeres pályázatot lebonyolító gyűjtőszövetségekben is. Ehhez pedig nem volt meg az anyagi fedezet. Ahogy terebélyesedett a gyűjtőmozgalom, egyre inkább csökkent az adakozókedv, s a fogyó készletek miatt a könyvjutalmak kitűzése is nehézségekbe ütközött.

A gondok orvoslása – a gyűjtőmunka folytatásához szükséges pályadíjak anyagi fedezetének biztosítása, a gyűjtött és egyre gyarapodó népköltészeti anyag biztonságos tárolása, szakszerű kezelése és közzététele – érdekében Sebestyén Gyula 1914 májusában négy emlékiratot terjesztett az illetékesek elé.⁴⁴ Az elsővel a vallás és közoktatásügyi miniszterhez folyamodott: egyrészt a magyarországi folklórhagyományok összegyűjtésének folytatására anyagi támogatást (évi 10 000 koronát hat éven át), másrészt a gyűjtött és gyűjtendő anyag rendszeres kezelésére a Magyar Nemzeti Múzeumban külön folklórosztály alapítását kérte. „A második emlékirat – idézzük Bán Aladár jelentéséből – a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatóságához szólt, mely külföldi példákra hivatkozva a kéziratok gyűjteményeknek a múzeum helyeiben való elhelyezését és szakszerű kezeltetését kéri. A Kisfaludy Társasághoz benyújtott emlékirat pedig arra hívja fel a Társaságot, hogy saját kebelében állandó folklor-bizottságot szervezzen, mely az országos gyűjtés ügyét figyelemmel kísérve lehetővé tegye, hogy a Magyar Népköltési Gyűjteményben a FF múzeumi gyűjteményeiből évi 2–3 kötetnyi újabb szerzett népköltési termék lásson napvilágot, s végül a Magyar Néprajzi Társasághoz intézett azon kérelmet tolmácsolta, hogy a FF szövetség magyar osztályát, melynek anyagi ügyek vezetésére alkalmas szervezete nincsen, a gyűjtés idejére minden anyagi megterhelés nélkül a maga kebelébe fogadni szíveskedjék, mint külön szakosztályát.”⁴⁵

Sebestyén Gyula olyan időpontban – az első világháború kitörése előtt – terjesztette be emlékiratait, mikor még reális esélye volt tervei valóra váltásának. Az emlékiratok – olvashatjuk Bán Aladár egy évvel későbbi jelentésében – „kedvező fogadtatásra találtak, s a bennük kifejezett óhajok legnagyobb része a lehetőségekhez képest teljesedésbe ment. Társaságunk [a Magyar Néprajzi Társaság][...] szíves készséggel fogadta osztályunkat testvéreül. Eddig begyűlt kézírataink a M. Nemzeti Múzeum Országos Széchényi-könyvtárában nyertek elhelyezést, a gyűjtött anyag javának kiadására a Kisfaludy

⁴³ Uo. 318.

⁴⁴ SEBESTYÉN Gyula 1914.

⁴⁵ BÁN Aladár 1915: 338. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincsó (szerk.) 1998: 427.

Társaság örömmel vállalkozott, s az első sikerült gyűjtőmozgalom eredményei nem sokára közkinccsé fognak válni. Hogy a miniszter úr Ónagyméltósága szintén jóindulattal fogadta az emlékiratban kifejezett kérelmet, mutatja az, hogy 1915. május 10-ére [...] a FF szövetség magyar osztályának ügyében értekezletet kegyeskedett összehívni. [...] A világháború izgalmas eseményei, sajnos, meghiúsították ezen világirodalmi jelentőségre hivatott értekezlet megtartását, de nem semmisítették meg reményünket arra nézve, hogy a normális viszonyok visszatérével kérelmünk teljesítést fog nyerni.”⁴⁶

Bán Aladár 1915-ös titkári jelentésének idézésével előrefutottunk az időben. Visszatérve a világháborút megelőző hónapokra, meg kell említenünk, hogy a Magyar Néprajzi Társaság és az FF magyar osztálya 1914. június 14-én megtartotta sorrendben az ötödik vándorgyűlést s vele kapcsolatban a tizenötödik ifjúsági gyűlést Pécsen, hol hét felső- és középiskola tanárainak és tanulóinak részvételével megalakult a tizenötödik (s egyben az utolsó) vidéki gyűjtőszövetség.

Az FF magyarországi elnökségének szándékában állt további gyűjtőszövetségek szervezése, többek között Erdélyben,⁴⁷ valamint a nemzetiségi területeken.⁴⁸ Békeidőben elgondolt terveit azonban nemcsak az elkövetkező háborús években, de soha többé nem sikerült megvalósítania. Az FF magyar osztálya a Magyar Néprajzi Társaság kötelékében ugyan működött továbbra is, de tevékenysége a háborús események miatt egyre inkább visszaszorult. Munkájáról, pontosabban egyik-másik gyűjtőszövetség munkájáról a Magyar Néprajzi Társaság éves közgyűlésein előterjesztett jelentések egy-egy bekezdésnyi rövid összefoglalói tudósítottak.

Miután pontos, táblázatban összesített tájékoztatást nyújtott a magyar ifjúsági gyűjtőszövetségek 1912–1914 közötti eredményeiről,⁴⁹ Bán Aladár 1915-ben még bizakodóan nézett a jövőbe: „örömmel jelezhetem – írta jelentésében – hogy még e nehéz napokban sem szűnt meg a gyűjtés munkája. Csak pár nappal ezelőtt kaptunk a pápai református főgimnáziumból⁵⁰ egy tizenhárom gyűjtő munkáját magában foglaló

⁴⁶ BÀN Aladár 1915: 338–339. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 427.

⁴⁷ 1913-ban az *Ethnographia* arról adott hírt, hogy „több vidéki városunk érdeklődött az iránt, hogy Társaságunk jövő évi vándorgyűléseit hol szándékoznak megtartani. Sorrendben haladva a FF magyar osztálya Erdélyben szándékozik több gyűjtőszövetséget szervezni. Lehet, hogy ezzel kapcsolatban Társaságunk szintén tart erdélyi gyűlést; de ezt megelőzőleg eleget kell tenni ama kötelezettségének is, mely az ideai és tavalyi előmunkálatok révén már Pécshez fűzi. Előre látható tehát, hogy a nyári szünet előtt Társaságunk ezt a folklorisztikailag és ethnographiailag egyaránt igen jelentékeny dunántúli várost fogja meglátogatni. (A jövő évi IV. vándorgyűlés. *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 373. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 387–388.) – A nyilatkozat minden bizonnyal a szegedi és kecskeméti gyűjtőszövetségek megalakulása (1913. december 13–14.) előtt született, mert a leendő pécsi vándorgyűlést negyedikként emlegeti.

⁴⁸ A vallás- és közoktatásügyi miniszternek címzett emlékiratában Sebestyén így ír: „Ma még csak a magyar néphagyomány emlékeit gyűjtjük; de azzal már is tisztában vagyunk, hogy ha most állami támogatásban részesülünk, és ha a Magyar Nemzeti Múzeum folklore-osztálya kialakul, akkor már a hazai nemzetiségek hagyományának emlékeit is kötelességszerűen gyűjtenünk kell. Erre azonban csakis a magyar folklore-anyag megmentése után keríthetünk sort.” (SEBESTYÉN Gyula 1914: 136. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 405)

⁴⁹ Lásd BÀN Aladár 1915: 337. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 424–426.

⁵⁰ A jelentést Bán Aladár a Magyar Néprajzi Társaság 1915. május 26-iki ülésén olvasta fel. A pápai gyűjtők kollekcója tehát 1915 májusának második felében érkezhett.

gazdag kollekción, s Kassa, Pécs, Szeged és Kecskemét városából szintén biztató hírek érkeztek, hogy a magyar ifjúság még a véres napok izgalmaiban sem feledkezett meg elébe tűzött céljainkról. A háborús események költészete is megcsendül a legújabbban érkezett gyűjteményekben, s e körülmény biztosítékot nyújt aziránt, hogy osztályunk elnöke, Sebestyén Gyula sikerrel fogja megoldani fontos feladatát, melyre a Kisfaludy Társaság kérte fel: ti. a háborús népköltés termékeinek országos egybegyűjtését.”⁵¹

A Magyar Néprajzi Társaság 1916. március 29-én tartott rendes évi közgyűlésén az 1915-re visszatekintő Bán Aladár főtitkári jelentésében már arról kénytelen beszámolni, hogy a gyűjtőmunka, ha nem is szünetelt teljesen, lényegében megtorpant, elakadt. „Jelentést kellene tennem a múlt év eredményeiről – kezdi az FF magyar osztályának működéséről szóló részt –. Minthogy azonban a háború egyrészt megfosztott bennünket számos tevékeny gyűjtőnkől, másrészt a népköltés termőtalaját, a falu népét nehéz gondokkal zavarta fel, természetes, hogy a négy évvel ezelőtt oly biztató lelkesedéssel megindult munka megakadt. Megakadt, de azért mégsem szünetelt teljesen. Több vidéki iskola tanári kara most is buzdítja az ifjúságot, hogy [...] siessen a népköltés gazdátlanul heverő kincseinek megmentésére.”⁵² Példaként a győri állami főreáliskolát és a nagyszalontai állami főgimnáziumot említette, idézve a két iskola értesítőjében megjelent igazgatói méltató szavakat. „Ezek s a hozzájuk hasonló értesítői jelentések teljesen jogosulttá teszik a reményt – foglalta össze bizakodó jövőbe tekintését Bán Aladár –, hogy még a háborús évek sem telnek el gyümölcstelenül, s jövő jelentésünkben ismét bő eredménnyel számolhatunk be a tisztelt közgyűlésnek.”⁵³

Következő főtitkári jelentésében, a Magyar Néprajzi Társaság 1917. március 28-iki közgyűlésén – jóllehet számot adhatott arról, hogy a Magyar Nemzeti Múzeum keretében végre megalakult az önálló folklór-osztály –, Bán Aladár ismételtel csak „a jövőre irányuló reményt” hangoztathatta a gyűjtőmunkával kapcsolatban: „Az egyre nagyobb áldozatokat követelő háború az idén is meggátolta a három évig oly szép eredménnyel folyó gyűjtés folytatását. Mint az iskolai értesítők gyér megemlékezései mutatják, csak kivételesen foglalkozik egy-egy vidéki gyűjtőszövetségünk néhány tagja a népköltés termékeinek megmentésével. S ez nem is lehet másképpen; hisz serdültebb ifjúságunk túlnyomó része az iskolai padjairól elszólítva, fegyverrel kezében szolgálja a hazát.”⁵⁴

Egy év múlva, az 1918. március 20-án tartott közgyűlésén, Bán Aladár főtitkári jelentésében mindössze hat és fél sorra futotta az FF magyar osztályának 1917-es tevékenységéről szóló passzus: „sajnos, az idén sem számolhatok be nagyobb eredménnyel, mint a múlt évben – állapítja meg –. A háború nyomasztó hatása tán sehol sem érezhető annyira, mint a néphagyományok gyűjtésében, mely mindennek előtt nyugodt élet-

⁵¹ BÀN Aladár 1915: 339. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 428.

⁵² Bán Aladár főtitkári jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1916. március 29-én tartott rendes évi közgyűlésén). *Ethnographia* XXVII. 1916. (1–3) 152. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 430.

⁵³ Uo.

⁵⁴ Dr. Bán Aladár főtitkár évi jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1917. március 28-án tartott rendes évi közgyűlésén) *Ethnographia* XXVIII. 1917. (1–3) 152. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 431.

módot és gondtalan lelkületet kíván. Csupán Nagyszalontáról kaptunk új anyagot, hol buzgó vál[asztmányi] tagtársunk, *Szendrey Zsigmond* vezetése alatt rendszeres gyűjtés folyik az Arany költészetére vonatkozó néphiti és népszokási adalékok följegyzésére.⁵⁵

A következő közgyűlésen még szóba került ugyan a folklórgyűjtő mozgalom, de már csak annak jelzésére, hogy 1918-ban a körülmények egyáltalán nem kedveztek a gyűjtőmunkának, lényegében ellehetetlenítették azt: „Mint a FF szövetség magyar osztálya titkárának az idén ismét kevés jelenteni valóm van – summázza a tényállást Bán Aladár –. Népünk élete forrongásban, ideje a megélhetés gondjaitól lenyűgözve. Ily körülmények között alig lehet nagyobb arányú gyűjtésre gondolni.”⁵⁶ Tegyük hozzá: nemhogy nagyobb arányú gyűjtésnek, de egyáltalán, a népköltészeti gyűjtőmozgalom további életetésének-szervezésének sem kedveztek az akkori és elkövetkező események.

A Tanácsköztársaság alatt és után a Magyar Néprajzi Társaság és általában a magyar tudományos élet jelentős változásokon ment át. Sebestyén Gyula életében is döntő változást hoztak a Tanácsköztársaság körüli zavaros idők. Az első világháborút, illetve a forradalmakat követően a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának könyvtáróri állásából nyugdíjazták, s a Magyar Néprajzi Társaságnál, illetve a Kisfaludy Társaságnál betöltött vezetői-szerkesztői tisztségeiből is kiszorult.⁵⁷ Sebestyén, aki addig a szakma megkerülhetetlen szereplője volt, visszavonult balatonszepezdi birtokára, s hátat fordított a néprajztudománynak is.

A szakirodalomban napjainkig az a narratíva élt, hogy Sebestyén nyugdíjazását, vezető tisztségei aluli felmentését, s mindezek eredményeként pályája derékba törését „a Tanácsköztársaság művelődéspolitikájával valamifajta közösséget vállaló »kommunista« magatartása, főként pedig a Néprajzi Társaságban elmondott elnöki megnyitó beszéde” idézhette elő.⁵⁸

⁵⁵ Bán Aladár főtitkár jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1918. március 20-án tartott rendes évi közgyűlésén) *Ethnographia* XXIX. 1918. (1–4) 184. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 431–432.

⁵⁶ Bán Aladár dr. főtitkár évi jelentése (a Magyar Néprajzi Társaság 1919. március 26-án tartott rendes évi közgyűlésén), *Ethnographia* XXX. 1919. (1–6) 146.

⁵⁷ A Magyar Nemzeti Múzeumban 1893-tól dolgozott a múzeum könyvtárában, 1901-től a múzeum őreként, 1905-től igazgató őreként. Innen nyugdíjazták időnap előtt. (Lásd S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 7) – A Magyar Néprajzi Társaságnak rendre főtitkára (1897–1911), alelnöke (1911–1917), majd 1917–1919 között elnöke volt, s a Társaság folyóiratának, az *Ethnographiának* szerkesztője 1898–1919 között (1898-tól 1910-ig Munkácsi Bernáttal együtt). 1919-ben egy kilences bizottság kezébe került a Társaság vezetése, ennek a bizottságnak Sebestyén Gyula már nem volt tagja. Az *Ethnographiát* 1920-tól Solymossy Sándor szerkesztette. (KÓSA László 1989: 51, 107–109.) – 1905-ben *A magyar honfoglalás mondái* című munkájával elnyerte a MTA levelező, s a Kisfaludy Társaság rendes tagságát. (S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 7.), 1910-től a Kisfaludy Társaság sorozatának, a *Magyar Népköltési Gyűjteménynek* ő volt a szerkesztője. Erről a tisztségéről – Kisfaludy-társasági tagságával együtt – maga mondott le 1927-ben.

⁵⁸ SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 21. – Az elnöki megnyitó beszéd *A szocializmus és kommunizmus etnológiája* címmel 1919. március 26-án hangzott el. Közölve in: *Ethnographia* 1919. (megj. 1920-ban) XXX. (1–6) 138–144. – Sebestyén Gyula „tevékenységéről” a Tanácsköztársaság idején lásd: DIÓSZEGI Vilmos 1964: 395; DIÓSZEGI Vilmos 1981: 435; KÓSA László 1989: 50; S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 12; SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 21; SELMECZI KOVÁCS Attila 2004: 139–140.

A Magyar Néprajzi Társaságban betöltött tisztségeitől Sebestyén Gyula valóban a Tanácsköztársaság miatt vált meg, de nem úgy, ahogy későbbi életrajzírói állították, akik egybehangzóan arról beszéltek, hogy Sebestyén a Tanácsköztársaság bukása után lett politikai üldözött. A valóságban másképp történtek a dolgok.

1919. március 21-én győzött a proletárforradalom, kikiáltották a Magyar Tanácsköztársaságot. A Magyar Néprajzi Társaság öt nappal későbbre, 1919. március 26-ra összehívott rendes évi közgyűlésén Sebestyén Gyula rendhagyó elnöki megnyitó beszédet tartott: terjedelmes értekezést olvasott fel *A szocializmus és kommunizmus etnológiája* címmel, mely az *Ethnographia* 1919-es évi összevont füzetében meg is jelent – de csak 1920-ban! Ugyanazon a közgyűlésen, tehát 1919. március 26-án, egy előre nem tervezett indítvány soron kívüli megtárgyalására tett javaslatot Bán Aladár főtitkár, kérve a közgyűlés beleegyezését. A továbbiakban idézem a jegyzőkönyv vonatkozó részét: „Bán Aladár dr. főtitkár jelenti, hogy indítvány érkezett; javasolja soron kívüli letárgyalását, mert – úgymond – elfogadása esetében a mai közgyűlés napirendjére kitűzött számvizsgálók és választmányi tagok választása úgyszólván tárgytalan lenne. – A közgyűlés a javaslatot magáévá tévén, *főtitkár* előterjeszti Bibó István dr.-nak következő indítványát: »Mondja ki a közgyűlés, hogy számolva a proletárdiktatúra által teremtett új, országos viszonyokkal, kívánja a Társaság adminisztratív vezetésének és tudományos működésének gyökeres átalakítását s evégből kilenc tagú intézőbizottság kiküldését, avval a felhatalmazással, hogy ez a bizottság, belátása szerint, önmagát bármikor és bárkivel kiegészítheti, s a Társaság anyagi és szellemi ügyeiben teljes hatalommal intézkedik, mindaddig, amíg azt a viszonyok kívánatosnak tartják.«⁵⁹ Miután megnevezte az intézőbizottságba javasolt kilenc személyt, Bibó István előterjesztése így folytatódott: „»Indítványozom, hogy az intézőbizottság működésének megkönnyítésére az elnökség, a tisztikar és a választmány adja vissza megbízatását a közgyűlésnek, s a mai közgyűlésen esedékes választások, ugyanezen okból, ne tartassanak meg. Budapest, 1919. március hó 26-án. Bibó István.«⁶⁰ „Az indítvány nyomán vita indul meg – olvashatjuk a jegyzőkönyvben –, melynek során *elnök* [Sebestyén Gyula] tudomásul adja, hogy a választmány az indítványt pártolja s a maga részéről is melegen ajánlja a közgyűlésnek az indítvány elfogadását. A maga részéről – úgymond – úgy értelmezi az indítványt, hogy az intézőbizottság csakis az elnökség, tisztikar és választmány ügykörét vállalja, mert a Társaság alapszabályainak minden egyéb rendelkezése érvényben marad, így: a tagoknak ezután is joga lesz rendkívüli közgyűlést összehívni, s a Társaság irányításáról teljhatalmúlag, egészen a Társaság feloszlásának végső határáig, intézkedni. *Szegedy Rezső* dr. kérdésére, hogy vajon szükség van-e a Társaságnál ezekre az átmeneti intézkedésekre, *Madarassy László* dr. kifejti, hogy a proletárdiktatúra kikiáltása

⁵⁹ [Madarassy László]: Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1919. évi március 26-án [...] tartott XXXI. rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXX. 1919. (1–6) 151.

⁶⁰ Ua. uo. – Az intézőbizottságba javasolt kilenc személy: Bartucz Lajos, Bátky Zsigmond, Bibó István, Györffy István, Kodály Zoltán, Kóris Kálmán, Madarassy László, Róheim Géza és Solymossy Sándor.

valóban olyan helyzetet teremtett a Társaság életében is, hogy a gyökeres átalakulás immár elodázhatatlan, az anyagi kérdések megoldása pedig égető. Legcélravezetőbb tehát — úgymond —, ha az elnökség, a tisztikar és a választmány, a távollevők nevében is, lemond megbízatásáról, s a Társaság sorsának intézését a tagok kezébe teszi le. — *Elnök* ezután szavazásra bocsájtván az indítványt, azt a közgyűlés egy akarattal elfogadja. *Elnök* ezek után bejelenti az elnökség, a tisztikar, a szerkesztők és a választmány lemondását (Kiemelés tőlem: O. K.). Kéri a Társaság minden tagját, hogy az intézőbizottságot minden törekvésében odaadóan támogassa, mert az ő munkásságuk — úgymond — lesz biztosítéka a Társaság jövődjének.”⁶¹

A fentiekből az derül ki, hogy az 1919. március 26-i közgyűlésen történtek nem Sebestyén Gyula ellen irányultak: az elnökség, a tisztikar és a választmány testületileg mondott le megbízatásáról, s engedte át a vezetést a kilences bizottságnak. Annak pedig, hogy miért került a Társaság vezetése egy „kilences bizottság” kezébe, egy év múlva adta magyarázatát Solymossy Sándor, a Néprajzi Társaság 1920. március 31-i közgyűlésén. A Társaság 1919. évi működéséről előterjesztett évi jelentésében így indokolta a kilences bizottság létrehozását: „E preventív intézkedés, mint az események utóbb igazolták, üdvösnek bizonyult. A diktatúra ugyanis egyéb tudományos társulatok régi vezetőségét hamarosan feloszlatta, s maga ízlése szerint küldött helyükbe új vezetőket, kiknek viselt dolgai később, a régi rend visszaállításakor vizsgálatokra, korrekciókra stb. adtak elkerülhetlen[!] alkalmat. Ettől mi az új szervezet alapján mentek maradtunk.”⁶² Vagyis a Néprajzi Társaság a Tanácsköztársaság kikiáltását követő napokban előre menekült,⁶³ s ez által „szükségtelemné tette másik, külső megbízásból alakuló direktórium kiküldését – állapítja meg Kósa László –, s így a megőrzött folytonosság megóvta a Társaságot a Tanácsköztársaság bukása után az eredeti vezetés helyreállításával járó személycserék kellemetlenségeitől.”⁶⁴ Az azonban kérdés marad, hogy az 1920. március 31-i közgyűlésen megválasztott új vezetőség névsorából⁶⁵ miért hiányzik Sebestyén Gyula neve. Hallgatólagosan itt üthetett vissza Sebestyén Gyula egy évvel korábban felolvasott értekezése, ámbar a közgyűlésen elhangzott évi jelentésben, illetve a közgyűlés jegyzőkönyvében halvány utalás sincs arra nézve, hogy Sebestyént, vagy bárki mást politikai okok miatt mellőzni kellett volna. Különben is, a közgyűlés-

⁶¹ Uo. 151–152.

⁶² Solymossy Sándor (a kilences bizottság nevében): Évi jelentés a Magyar Néprajzi Társaság 1919. évi működéséről. *Ethnographia* XXXI. 1920. (1–6) 129.

⁶³ Meglehet, Sebestyén Gyula előadása *A szocializmus és kommunizmus etnológiájáról* is ilyen szándékkal készült. „Nyilvánvaló volt részéről a szakterület alkalmazkodási készségének demonstrációja – állapítja meg Kósa László –, ám a hirtelenjében fogalmazott előadás annyira zavarosra sikeredett, és olyan nagy tájékozatlanságot áruolt el a címben megjelölt tárgyban, hogy célját egyáltalán nem érte el, a forradalom bukása után viszont kompromittálta az előadót” (Kósa László 1989: 50).

⁶⁴ KÓSA László 1989: 51.

⁶⁵ A közgyűlésen a következőket választották a Néprajzi Társaság vezetőségébe: elnök Tagányi Károly, társelnök Czakó Elemér, alelnökök Bátky Zsigmond és Solymossy Sándor, főtitkár Madarassy László, titkár Schmidt Tibolt, pénztárnok Kövecsesi Dancs Árpád.

nek volt egy olyan momentuma, amikor Sebestyénnek megköszönték addigi munkáját. Madarassy László indítványára (melyhez a jelenlévők „egyhangú lelkesedéssel” járultak hozzá) a közgyűlés Sebestyén Gyulát „a Társaság életében harminc esztendőn keresztül végzett önzetlen és fáradhatatlan munkásságáért” a Néprajzi Társaság tiszteletbeli tagjává választotta.⁶⁶ A tisztújítás – megítélésünk szerint – inkább arról szólhatott, hogy a kilences bizottság egy éves tevékenysége után a Társaság választmányi és rendes tagjai között voltak olyanok, akik a vezetőség frissítését preferálták, annál is inkább, hogy feltehetően vezetői ambícióik is erre sarkallták. Erre enged következtetni, hogy az új elnök mellett újra társelnököt is választottak (ezt a tisztséget 1899 óta nem töltötték be), s az egyik régi alelnök helyett is más került ebbe a pozícióba. Úgy vélem, ha volt egyáltalán politikai vonzata az új vezetőség választásának, az a társelnöki funkció visszaállításával, s talán az oda beválasztott személlyel hozható kapcsolatba.

Mikos Éva friss kutatási eredményei ugyancsak arról győznek meg, hogy nem a történelem és nem a politika szabta rövidre Sebestyén Gyula pályáját. A róla megjelent korábbi cikkekben – mutat rá Mikos Éva – sehol nem szerepel „az ártatlanul üldözött hős narratívája”,⁶⁷ csak Ortutay Gyulának 1955-ben és 1970-ben tett két megjegyzése nyomán kapott lábra a szakirodalomban az a magyarázat, hogy Sebestyén Gyula korai nyugdíjazásának hátterében „a Tanácsköztársaság idején az új rendszerrel való azonosulás, de legalábbis az új hatalmi berendezkedés képviselőivel való kapcsolat-felvételi kísérlet áll.”⁶⁸ Mikos Éva úgy ítéli meg, hogy a „Sebestyén Gyulát a Tanácsköztársaság hősiéneke, majd később politikai üldözöttnek beállító narrativa-hálózat végső soron célzásokra építő félreértések sorozatából, hiányos információk fiktív elemekkel való kiegészítéséből jöhetett létre, illetve feltételezhető Ortutay tudatos alkotó beavatkozása is.”⁶⁹

Hiányos információk és fiktív elemek keveredéséből születhetett meg az a szakmai köztudatban elterjedt vélekedés is, hogy Sebestyén Gyulát 1919 után azonnal nyugdíjazták a Magyar Nemzeti Múzeumból. Mikos Éva derítette ki, hogy „Sebestyént 1922. június 30-án menti fel szolgálati kötelmei alól, s vonja végeljárás alá Hóman Bálint miniszter”,⁷⁰ mint ahogy azt is Mikos Éva tisztázta, hogy milyen események játszhatnak közre abban, hogy végül Sebestyén 1922 nyarán nyugállományba került.⁷¹ „Sebestyén elmozdításában – olvashatjuk tanulmányában – nagy valószínűség szerint nem játszott szerepet a Tanácsköztársaság alatt végzett tevékenysége, ha volt ilyen egyáltalán, legalábbis erre vonatkozó konkrét dokumentumok nem maradtak az utókorra. Az erről szóló elbeszélések fikcióként való értelmezésének lehetőségét az is erősíti, hogy annak írásos megjelenései minden esetben jegyzetek, hivatkozások nélkül láttak napvi-

⁶⁶ [Madarassy László]: Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaságnak 1920. évi március hó 31-én [...] tartott XXXII. rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXXI. 1920. (1–6) 135.

⁶⁷ MIKOS ÉVA 2017: 537. – Vö. M. L. 1934; SZENDREY ÁKOS 1946.

⁶⁸ MIKOS ÉVA 2017: 537.

⁶⁹ MIKOS ÉVA 2017: 545.

⁷⁰ MIKOS ÉVA 2017: 542.

⁷¹ MIKOS ÉVA 2017: 540–543.

lágot.”⁷² Sebestyén korai nyugdíjazását sokkal inkább vezetői ambíciói és elmérgesedő személyes konfliktusai idézték elő, mint politikai okok. A gyér és egyenetlen források alapján Mikos így rekonstruálta a múzeumi történéseket: 1916-ban Sebestyén Gyula elérte, hogy „az általa megálmodott, néphagyományok archiválására szakosodott intézmény Folklore Osztály néven megalakuljon az OSzK Kézirattárának kebelén belül, s ő, mint az intézmény öre, diszponálhasson felette.”⁷³ A forradalmak időszakában „viharos átszervezések, újrastrukturálódások zajlottak a múzeumban, amelyek magukkal sodorták a fiatal Folklore Osztályt, s magukkal rántották Sebestyén igazgatóóri kinevezését is.”⁷⁴ A Tanácsköztársaság bukása után – 1919. november 7-én – Sebestyén „Pekár Gyula miniszterhez fordul, hogy nevezzék ki őt az Országos Széchényi Könyvtár igazgatójává, ami egyben a Nemzeti Múzeum aligazgatói rangját is jelenti a korabeli hierarchiában. Feltehetően ez a momentum okozza későbbi vesztét”⁷⁵ – állapítja meg Mikos Éva. Az 1919 végén zajló visszarendeződések során a Folklore Osztályt nem állították vissza, következésképpen Sebestyén sem lett osztályigazgató. És nem lett aligazgató sem, mert Fejérpataky László, a múzeum főigazgatója, Melich Jánost és Czako Elemért nevezte ki aligazgatókká. Sebestyén ebbe nem nyugodott bele: megpróbálta visszaszerezni a Folklor Osztályt és osztályigazgatói (mai szóval osztályvezetői) tisztségét. Ellenfele, Melich János, aki korábban Sebestyénnel egyenrangú beosztásban volt az OSzK Nyomtatványtárának osztályigazgatója, „tucatnyi levélben szólítja fel” Sebestyént, „a könyvtárból kölcsönzött könyvek visszaszolgáltatására, valamint a könyvtár, illetve a múzeum területén tartott, az üzemszerű működést hátráltató magántulajdonai – vélhetően berendezési tárgyai – elszállítására.”⁷⁶ Az egyre barátságtalanabb hangnemben folyó levelezésből összerakható történet szerint „Sebestyén offenzívát indított a főigazgató, valamint két aligazgató-társa ellen.”⁷⁷ Egy, a miniszternek címzett, kinyomtatott hosszú írományban ellenfeleit „dilettánsnak, alkalmatlannak titulálja, s megkéri a minisztert, vonja vissza kinevezésüket.”⁷⁸ „Ellenlábasai sem voltak sokkal kíméletesebbek [...]: főnökei rossz néven vették Sebestyén vezetői ambícióit. Legfőbb érvük, hogy Sebestyén semmilyen érdeklődést nem mutat az adminisztratív feladatok iránt, s bármilyen jelentős tudós is – ezt kénytelenek elismerni –, ügyintézésbeli pontatlansága alkalmatlanná teszi őt mindennemű vezetői szerepre.”⁷⁹ Az egyre inkább elmérgesedő vita – állapítja

⁷² MIKOS Éva 2017: 543.

⁷³ MIKOS Éva 2017: 540. – „Sebestyént egy 1916. június 18-án kelt levélben a Magyar Királyi Vallás- és Közoktatásiügyi miniszter, Wlassich Gyula a nemzeti múzeum osztályigazgatójává nevezte ki, feladatkörét pedig a folklore osztály megszervezése, illetve a folklórgyűjtés széleskörű fejlesztése tárgyában jelölte meg. Az ezt követő két évben a kinevezett osztályigazgató jelentést adott le osztálya működésével, éves eredményeivel kapcsolatban.”

⁷⁴ MIKOS Éva 2017: 540–541.

⁷⁵ MIKOS Éva 2017: 541.

⁷⁶ MIKOS Éva 2017: 541.

⁷⁷ MIKOS Éva 2017: 541.

⁷⁸ Uo.

⁷⁹ Uo. – Elképzelhető, hogy az egyre inkább elmérgesedő vitában ellenfelei a Tanácsköztársaság alatti magatartásával kapcsolatos szóbeszédet is felhasználták Sebestyén ellen ütőkártyaként, de Melich Jánosnak egy vádoló célzásán kívül nincs ennek írásos bizonyítéka. Vö. MIKOS Éva 2017: 542.

meg Mikos – „okot adhatott Sebestyén számára a visszavonulásra, Fejérpataky számára pedig a nyugdíjazás miniszteri szintű kezdeményezésére. Arra vonatkozóan, hogy melyik esemény volt előbb, Sebestyén kérelme, vagy Fejérpataky nyugdíj iránti előterjesztése [...], nincs adat. Az sem teljesen világos, hogy Sebestyén önként mondott fel, vagy külső nyomás hatására vonult nyugdíjba.”⁸⁰ Mint ahogy az is homályban maradt, „hogy ki, illetve mi volt inkább útban Fejérpataky és aligazgatóinak: a Folklore Osztály vagy Sebestyén Gyula.”⁸¹

Források hiányában nem derült ki, hogy kinek és miért állt érdekében a Folklore Osztály megszüntetése. Azt azonban Mikos Éva valószínűnek tartja, hogy az anyagi erőforrások hiánya mellett közrejátszhatott az is, hogy Sebestyén felettesei, beleértve a gyakran változó minisztereket is, „nem értették meg a néphagyománytár, egyáltalán, a folklórgyűjtés és a felgyűlt anyag archiválásának jelentőségét. A folklórarchívum kéziratári elhelyezésével, egyáltalán az archívumnak a múzeumon belül való pozicionálásával szemben értetlenül álltak Nemzeti Múzeum és az OSzK vezetői.”⁸²

A fentiek ismeretében nem nehéz kikövetkeztetni, hogy amikor Sebestyén Gyulát a könyvtár és múzeum területén tartott magántulajdonai elszállítására szólították fel, az FF gyűjtőszövetségei által összehordott kéziratos folklórananyagot is Sebestyén magántulajdonának tekintették, és akként viszonyultak hozzá. Így érthető meg, hogy miként kerülhetett Sebestyén Gyulához az a tekintélyes mennyiségű kéziratos folklór-anyag, amit addig a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában őriztek, s amit maga Sebestyén is a Kézirattár állományába tartozónak tekintett.

A Folklore Fellows magyar osztályának kötelékében gyűjtött népköltési anyag sorsáról (s nemkülönben Sebestyén mellőzéséről) jó képet nyújt Sebestyén Gyulának egy 1920-ban írt levele, melyben Kodály Zoltán megkeresésére így válaszolt: „Ifj. Szendrey úr gyermekdalgyűjteményét szíveskedjék id. Szendrey tanár úrtól közvetlenül kérni. Hihetőleg ugyanő tud a Rákóczi-dallamra is felvilágosítást adni. [...] A Múzeumban az ez idő szerinti könyvtárigazgató zsupán-észjárással mindent ládába záratott, és lajstrom nélkül le is szögeztetett, ami reám v. a folklore-ra emlékeztet. Tudtommal 18 láda lett így megtöltve. Lehetséges tehát, hogy nemcsak Szendrey, hanem Kodály gyűjtéseiből is be van balsamozva így egy és más dolog a boldogabb jövődönék.”⁸³

Sebestyén Gyula magasba ívelő pályájának hirtelen kettétörése megpecsételte az általa kezdeményezett és szervezett gyűjtőmozgalom, s egyáltalán, a Folklore Fellows magyar osztályának sorsát is. 1919 után tulajdonképpen megszűnt a nemzetközi folklorista szövetség magyar osztálya. Hivatalosan ugyan nem mondták ki a megszűnését, a továbbiakban azonban mintha nem akartak volna tudni róla. A Magyar Néprajzi Tár-

⁸⁰ MIKOS Éva 2017: 542.

⁸¹ MIKOS Éva 2017: 543.

⁸² MIKOS Éva 2017: 542.

⁸³ Sebestyén Gyula levele Kodály Zoltánnak. Bp. 920. X/26. SZALAY Olga 2001: D/81, 520. Itt jegyezzük meg, hogy Szalay Olga dokumentumgyűjteményére a továbbiakban is így hivatkozunk: SZALAY Olga 2001: D/a dokumentum száma, oldalszám.

saság 1920. március 31-én tartott rendes évi közgyűlésén a jelentéshez kapcsolódó vitában Sebestyén Gyulának kellett figyelmeztetnie az új vezetőséget, hogy a néptanítók bevonása a néphagyománygyűjtésbe egyáltalán nem „novum” a Társaság életében, hiszen „ezt a munkásságot a Társaság a néptanítósággal már régóta végezteti főképpen a vidéki vándorgyűlések révén. Erre a munkásságra külön szerve is van a Társaságnak: a Folklore Fellows magyar osztálya; ennek a szervnek ezután is szoros kapcsolatban kell lennie a Társasággal.”⁸⁴

Sebestyén Gyula, noha egymás után kényszerült megválni vezetői és szerkesztői tisztségeitől, még tett egy utolsó erőfeszítést a gyűjtőmozgalom eredményeinek közzététele érdekében: így jelent meg 1924-ben, hét éves késéssel a *Nagyszalontai gyűjtés* – az egyetlen publikált kötet a Folklore Fellows-mozgalom gyűjtéseiből, mely egyben a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának is utolsó kötete volt.⁸⁵

A *Nagyszalontai gyűjtés* szerkesztésének utolsó stádiumában, 1924 elején nézeteltérés támadt Sebestyén Gyula és a Kisfaludy Társaság között a kötethez Sebestyén által írt bevezető miatt.⁸⁶ Ennek következtében az 1924. február 10-i tisztújító közgyűlésen nem újították meg Sebestyén sorozatszerkesztői mandátumát sem. A következő években tovább romlott Sebestyén Gyula és a Kisfaludy Társaság közötti viszony, olyannyira, hogy Sebestyén 1927. március 29-ről keltezett beadványában bejelentette: „Kisfaludy-társasági rendes tagságomról lemondok. Egyidejűleg kérelmezem, hogy a *M. Népköltési Gyűjtemény* szerkesztői állását kegyeskedjenek addig betöltetlenül hagyni, míg a munkában lévő s részben már el is készült nagy értékű új kötetek kéziratait beszolgáltatom.”⁸⁷

1927-ben tehát Sebestyén Gyula még úgy gondolta, hogy folytatja és befejezi a Kisfaludy Társaság „munkában lévő” új köteteit. Erre azonban nem került sor a következő évtizedekben, mint ahogy arra sem, hogy a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának szerkesztői állását más valakivel töltötte volna be a Kisfaludy Társaság. Az *MNGY* nem folytatódott, s ennek következtében Sebestyénél maradtak mindazok a kézíratos népköltési gyűjtemények, melyeket a Kisfaludy Társasághoz kiadás végett küldtek be, s melyeket – szokás szerint – az *MNGY* mindenkori sorozatszerkesztője tartott magánál

⁸⁴ Jegyzőkönyv a Magyar Néprajzi Társaság 1920. márc. 30-án tartott rendes évi közgyűléséről. *Ethnographia* XXXI. 1920. (1–6) 134.

⁸⁵ A szakirodalomban találok olyan megállapítással is, hogy Sebestyén, „kiszorulva a szakma vezető pozíciójából, 1920 után visszavonult, az *MNGY* XIV. kötete, a nagyszalontai gyűjtés is már Szendrey Zsigmond szerkesztésében jelent meg 1924-ben” (FORRAI Ibolya 2004: 165). – Az *MNGY* XIV. kötetét valóban Szendrey Zsigmond szerkesztette, aki azonban a szerkesztői megbízatást még 1915-ben kapta. A Kisfaludy Társaság népköltészeti sorozatának szerkesztője a XIV. kötet esetében is Sebestyén Gyula volt. Lásd a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztésével kapcsolatos dokumentumokat (Sebestyén Gyula levelezését Szendrey Zsigmonddal és Kodály Zoltánnal) in: SZALAY Olga 2001.

⁸⁶ L. SZALAY Olga 2001: D/91, 531–532. Sebestyén Gyula levele a Kisfaludy Társaság titkárnak [Szász Károlynak]. Budapest, 1924. február 15. és D/91a, 532–533. Sebestyén Gyula levélfogalmazványa a Kisfaludy-Társaságnak. [1924. február 15. előtt]

⁸⁷ [Sebestyén Gyula beadványa a Kisfaludy Társaság Elnökségének. 1927. március 29.] Sebestyén Gyula: *Levélfogalmazványok a Kisfaludy Társasággal kapcsolatban. 1890–1934*. Kézirat a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumában, Budapest. Jelzete: EA 13140. 10. oldal.

(Gyulai Páltól kezdve Vargha Gyulán át Sebestyén Gyuláig) mindaddig, míg a szerkesztői állást újabb sorozatszerkesztővel nem töltötték be.⁸⁸

A tisztségeitől megfosztott Sebestyén Gyula hátat fordított magának a néprajz tudományának is: haláláig egyetlen néprajzi munkája sem jelent meg, jóllehet a Magyar Néprajzi Társaság több ízben is megkísérelte a kiengesztelését.⁸⁹ Visszavonult dunántúli birtokára, s balatonszepezdi kúriájába vitette a számára fontos kéziratok anyag egy részét is. A nála felhalmozódott kéziratok jelentős hányada csak 1946-ban bekövetkezett halála után vált ismét hozzáférhetővé a szakma számára.

A Sebestyénnél lévő hatalmas kézirat tömeg sorsáról – lévén, hogy írásos dokumentum vele kapcsolatban alig született – hosszú ideig keveset tudott a szakma. Csupán egy-két szerző tért ki röviden arra, hogy mi történt Sebestyén Gyula hagyatékával, s benne a Folklore Fellows-gyűjtésekkel.

Sebestyén Gyula 1946. február 12-én bekövetkezett halála után „hagyatéka, Szepezden őrzött kéziratainak sokasága 1951-ben Ortutay Gyula közbenjárására menekült meg a megsemmisüléstől – összegzi a történet végkimenetelét S. Lackovits Emőke –. Az elhunyt tudós családját időközben kulákká nyilvánították, s mint osztályidegent, egy részét ki is telepítették. Az akkori helyi vezetők megítélése szerint az új rendszerben hiábavalóság volt Sebestyén Gyula nagy értékű hagyatéka. Ortutay Gyula segítségének eredményeként Katona Imre néprajzkutató kapott írásos megbízást a hagyaték és a Budapesten lévő könyvtár elszállítására. A kéziratanyag (Sebestyén kéziratai, a FF gyűjtés anyaga 150 000 lapon, az Abafi- és a Kálmány-hagyaték a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába [mai nevén a Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába] került, ahol ma hozzáférhető, kutatható.”⁹⁰

Voigt Vilmos szerint „amikor 1919 után Sebestyént a Magyar Nemzeti Múzeumból nyugdíjazták, balatonszepezdi kúriájába viteti el mindazt az anyagot, amit fontosnak tart. 1946-ban bekövetkezett halálakor, nyilván a Magyar Néprajzi Társaság több ízben is megkísérelt kiengesztelésére is visszaemlékezve, a család révén ez az ún. *Sebestyén-hagyaték* 1947 és 1952 között ellenszolgáltatás nélkül a Néprajzi Múzeumba került, ahol az Ethnológiai Adattárban kapott helyet. Egyes források csak a Folklore Fellows magyar szakosztálya révén gyűjtött anyagot mintegy 150 000 kézirat-lapnyi terjedelműnek nevezik; és ez a hivatkozás végül is *Sebestyén Gyula* meg *Bán Aladár* egykori jelentéseire épül.”⁹¹

Mikos Éva – megtoldva a történetet egy anekdotával – így vázolja a Sebestyén-hagyaték sorsát: a Balatonszepezdre visszavonult Sebestyénről „tudható, hogy meglehe-

⁸⁸ Így maradt Sebestyénnél a *Vadrózsák* második kötetének egy része, illetve a Kisfaludy Társasághoz 1896-ban beküldött Kanyaró-gyűjtemény. Vö. KRIZA János–OLOSZ Katalin 2013: 70–77; OLOSZ Katalin 2014: 271; KANYARÓ Ferenc–OLOSZ Katalin 2015: 33–34.

⁸⁹ VOIGT Vilmos 1998: 8.

⁹⁰ S. LACKOVITS Emőke 1989–1991a: 13.

⁹¹ VOIGT Vilmos 1998: 8–9.

tősen sok harag halmozódott fel benne. Az utókort azért is foglalkoztatják annyira Sebestyén nyugdíjazásának körülményei, mert aktív éveiben a szakma megkerülhetetlen szereplőjévé vált, s távozása után semmilyen formában nem kívánt részt venni korábbi vállalkozásaiban. Az ő közvetítésével a Kisfaludy Társaság, a Néprajzi Társaság, valamint a Folklore Fellows keretében gyűjtetett folklóranyagot [...] megfelelő archívum híján nem volt hol elhelyezze. Ezért magával vitte [Balatonszepezdre], s az anekdota szerint, megvédendő őket mindennemű sérüléstől, lakásában egy használaton kívüli acélfürdőkádban tárolta. Az adatok jelentős része csak 1946-ban bekövetkezett halálát követően vált ismét hozzáférhetővé a szakmai közönség számára.”⁹²

A fent idézett három szerző információi, ha bizonyos mértékig el is térnek egymástól, két dologban megegyeznek: egyrészt abban, hogy a Sebestyén-hagyaték – részben vagy egészben – a balatonszepezdi villából került elő; másrészt abban, hogy mindháromban sok a bizonytalanság, a forráshivatkozás nélküli megállapítás. Mindhárom szerző elkerüli, például, Sebestyén nyugdíjazásának időpontját pontosan megjelölni: „1919 után”-t vagy csak „nyugdíjazása után”-t emlegetnek, amikor Sebestyén Balatonszepezdre vitette a kéziratokat, de hogy valójában mikor vált meg múzeumi munkahelelyétől Sebestyén, ugyanúgy nem derül ki, mint ahogy az sem, hogy mikor vonult vissza dunántúli birtokára. Azt sem próbálják tisztázni, hogy a több kéziratost forrástípust tartalmazó Sebestyén-hagyaték teljes egészében Szepezdre került-e, vagy csak bizonyos részeit vitte magával Sebestyén.

Anélkül, hogy levéltári kutatásokba bocsátkoznék, pusztán a közölt szakirodalomban szétszórtan előforduló adatokból, törmelék-információkból a következőképpen tudom összerakni az eseménysort: a Tanácsköztársaság bukása utáni visszarendeződés idején megromlott a viszony Sebestyén és a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatói között, olyannyira, hogy a Múzeumban létrehozott, majd megszüntetett Folklore Osztály kézirat-állományát (ami jórészt az FF-gyűjtésekből állt) a Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának igazgatója lajstromozás nélkül ládába csomagoltatta, s feltehetően ezekre gondolt, amikor Sebestyént felszólította „a könyvtár és a múzeum területén tartott, az üzemszerű működést hátráltató magántulajdonai elszállítására”.⁹³ 1920. október 26-án Sebestyén már nem fért hozzá a leszögezett ládákból tárolt Folklore Fellows-anyaghoz.⁹⁴ Arra egyelőre nem derült fény, hogy Sebestyén mikor szállíttatta el a múzeumból az FF-gyűjtéseket, azt viszont Mikos Éva kutatásai nyomán ma már tudjuk, hogy Sebestyén még bő másfél évig dolgozott a múzeumban, csak 1922. június 30-án mentette fel szolgálati kötelmei alól Hóman Bálint miniszter.⁹⁵ Ezt a dátumot – úgy vélem – tekinthetjük úgy is, mint a folklórarchívumi anyag múzeumból való elszállításának legkésőbbi időpontját. Ez azonban nem jelenti egyúttal azt is, hogy Sebestyén már 1922

⁹² MIKOS Éva 2017: 537.

⁹³ MIKOS Éva 2017: 541.

⁹⁴ Sebestyén Gyula levele Kodály Zoltánhoz. Budapest, 1920. október 26. In: SZALAY Olga 2001: D/81, 520.

⁹⁵ MIKOS Éva 2017: 542.

nyarán véglegesen visszavonult volna Balatonszepezdre, s hogy ekkor vitte volna magával az FF gyűjtőszövetségeiben tevékenykedő diákok kéziratos gyűjtéseit is. Sebestyén csak évekkel később helyezte át állandó lakhelyét Budapestről Balatonszepezdre,⁹⁶ melyet közvetve az is bizonyít, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* szerkesztésének idején egyfolytában Budapestről keltezte a leveleit, mi több, a Kisfaludy társasági tagságról lemondó beadványát is Budapestről keltezte 1927. március 29-én. A levelezésen kívül van egy másik bizonyítéka is annak, hogy Sebestyén nem közvetlenül nyugdíjazása után vonult vissza Balatonszepezdre. Mikos Éva „a Sebestyén anyagi ellehetetlenítéséről terjedő tévhitet eloszlatására” egy lábjegyzetben arra figyelmeztet, hogy „még könyvtárőri működése idején, a 20. század első éveitől különböző örökségek, bérletek és vásárlások révén Sebestyén Gyula szülőfaluja közelében, Balatonszepezd határában szőlőbirtokra tett szert, amin gazdálkodott is. Nyugdíjazása után a birtokra egy ma is álló, nagyon látványos reneszánsz várkastélyra emlékeztető villát építtetett, amelyet haláláig maga és családja lakott.”⁹⁷ Ha Sebestyén a balatonszepezdi villát nyugdíjazása után építtette, feltehetően csak a húszas évek második felében költözhetett végleg dunántúli birtokára. Az azonban továbbra is kérdés marad, hogy mit vitt magával balatonszepezdi kúriájába a kéziratos anyagból, mit tartott fontosnak. Hiszen a nála felhalmozódott kézirat tömeg többféle forrástípust foglalt magába: Sebestyén Gyula saját kéziratait, levelezését, az *Ethnographia* szerkesztőjéhez beküldött, közlésre szánt írásokat, népköltészeti gyűjtéseket, a Kisfaludy Társasághoz beküldött népköltési gyűjteményeket, melyek a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatszerkesztőjeként nála maradtak, s nem utolsó sorban a Folklore Fellows-gyűjtések diák-kéziratait.

A kérdést Forrai Ibolya próbálta megválaszolni, aki a Sebestyén-hagyatéknak a Néprajzi Múzeum Ethnológiai Adattárába való beérkezése felől közelítette meg a problémát, s jutott arra az eredményre, hogy a Sebestyén Gyulánál felhalmozódott kézirat tömeg több részletben került be az Ethnológiai Adattárba, és nem mind hagyatékként.

A legkorábbi anyagot maga Sebestyén adta át a múzeumnak: „Sebestyén Gyula elsőként a Folklore Fellows-anyag egy részét és feltehetően az *Ethnographiához* és a Népköltési Gyűjtemények szerkesztőjéhez beküldött gyűjtéseket, kéziratokat adta át az 1930-as években a múzeumnak, illetve Madarassy Lászlónak.”⁹⁸ Minden bizonnyal ebben az anyagban volt a nagyszalontai gyűjtések többsége is.⁹⁹ „A kéziratos anyag zömét

⁹⁶ A nyarakat addig is rendszerint dunántúli birtokán töltötte. Levelezésében gyakran előforduló jelzés, hogy bizonyos dátumtól kezdve nem lesz elérhető Budapesten.

⁹⁷ MIKOS ÉVA 2017: 536. 4. sz. lábjegyzet.

⁹⁸ FORRAI IBOLYA 2004: 164. – Egy oldallal tovább Forrai ellentmond önmagának, mikor így ír az első világháború utáni állapotokról: „A Néprajzi Múzeum is személyi és szervezeti változások után újabb költözés előtt állt: 1924-ben az Iparcsarnokból a Népligetbe költözött. Az átköltözés után, 1925-ben a folklór könyvtárat visszahozták a Munkácsi utcai albérletből, s a teljesen félrevonult Sebestyén is ekkor adta-adhatta át Madarassy Lászlónak a Folklór Osztály anyagát, zömében saját hivatali iratait, levelezését, a FF gyűjtések egy tetemes részét. Az 1934-es jelentés szerint a kéziratár 169 kötet kéziratos néphagyománygyűjtést őriz, s ez a MNT letétje. Valószínű, hogy a Kálmány-hagyatékek is része volt ennek az átadott forráscsoportnak.”

⁹⁹ A leltározás időbeli megoszlásáról készített táblázat szerint (L. FORRAI IBOLYA 2004: 170) az általunk vizs-

– folytatja Forrai – Sebestyén Gyula halála után a család ajándékozta az Ethnológiai Adattárnak. A *Folklore Fellow-anyagot 1946-ban Szendrey Ákos hozta el a család pesti lakásából, ládába csomagolva* [kiemelés tőlem, O. K.]. A hagyaték harmadik részét a Néprajzi Múzeum kérésére és megbízásából 1951–1952-ben Balatonszepezdről hozta el Katona Imre. Ez utóbbi szintén népköltészeti gyűjtéseket, Sebestyén Gyula levezetését és jegyzeteit tartalmazza (15 kötet). A teljes hagyatékról, tehát az 1946-ban és 1952-ben megszerzett anyagról részletes feltáró jegyzék készült 1962-ben. A legkorábban bekerült Folklore Fellows-kéziratok egy része 1946-ban már a leltározott állományban szerepelt, s ezeket valójában nem tekintették a hagyatékhoz tartozónak, az 1962-es jegyzékben mégis szerepelnek. A hivatkozott jelentés összesen 925 leltározott kéziratot (ebből 368 FF gyűjtés) és további 53 csomag rendezésre-leltározásra váró anyagot vett számba.¹⁰⁰

A rendezés-leltározás azonban elhúzódott, Forrai Ibolya még 2004-ben is arról írt, hogy remélhetőleg abban az esztendőben befejeződik a Sebestyén-hagyaték leltározása. „Bár az anyagrendezés már 1939-ben elkezdődött – olvashatjuk Forrai közleményében – még ma is vannak feltáratlan részei. Leltározását többen végezték. 1940-1953 között és 1960-ban leltározták azt a 925 tételt, amely K. Kovács Péter jegyzékében szerepel. Sajnos a feldolgozás szempontjai nem egységesek, sok hiba, hiányosság és következetlenség is feltűnt a folyamatos használat, valamint a revíziók során (pl. összetartozó anyagok szétválasztása; nincs jelölve, hogy FF gyűjtésről vagy Sebestyén-hagyatékból származó kéziratról van-e szó; hiányosak az adatolások stb.). Mintegy két évtizedes késéssel (újabb költözések után) 1976-ban és 1978-ban folytatódott a rendező-feltáró munka, s most fejeződik be.”¹⁰¹

Forrai Ibolya leírásából az derül ki, hogy Folklore Fellows-anyag Balatonszepezdre nem került, annak egy részét maga Sebestyén Gyula adta át Madarassy Lászlónak, illetve a Néprajzi Múzeumnak, másik részét pedig „1946-ban Szendrey Ákos hozta el a család pesti lakásából, ládába csomagolva”.¹⁰² Forrai Ibolya azonban figyelmeztet, hogy még kerülhetnek elő FF-gyűjtések az Etnológiai Archívum anyagából, lévén, hogy vannak feldolgozatlan részei a két Szendrey hagyatékának, melyekben lappanghatnak olyan nagyszalontai gyűjtések, melyeket Szendrey Zsigmond magánál tartott az *MNGY*

---

gált szalontai kéziratok többségét 1941-42-ben leltározták, ezeket tehát maga Sebestyén adta át a Néprajzi Múzeumnak az 1920-as vagy 1930-as években. Az időbeli bizonytalanságról l. a 96. számú lábjegyzetet.

¹⁰⁰ FORRAI Ibolya 2004: 164. – A hivatkozott „1962-es jegyzék-” illetve „jelentés”-ről Forrai Ibolya ezt közli lábjegyzetben a 164. oldalon: „Az ÁEA 20/1962 szám alatt növedéknaplózott Sebestyén Gyula-hagyatékáról összesítő jelentést készített K. Kovács Péter. Az EA 8/1962 iktatószámmon található jelentésben részletes jegyzék és a kapcsolatos levezetés van együtt (1-61. oldal).”

¹⁰¹ FORRAI Ibolya 2004: 167. – Lásd még *A leltározás időbeli megoszlásáról* készített táblázatot a 170. oldalon, mely 2000-ig tünteti fel a leltározás menetét. A táblázat végén a következő megjegyzés található: „Máradt kb. 3 iratfolyóméter anyag, melynek rendezése várhatóan 2004-ben befejeződik.”

¹⁰² Nagy a valószínűsége annak, hogy a kéziratok azokban a ládákból kerültek az Ethnológiai Adattárba, amelyekbe az OSzK igazgatója 1920-ban összecsomagoltatta.

XIV. kötetének szerkesztése miatt, vagy pedig a *Magyar néphit- és népszokás-lexikon* készítése okán maradtak Szendrey Ákosnál.¹⁰³

Sebestyén Gyula elképzelése szerint az FF magyar osztályának gyűjtőszövetségei által összehordott nagy mennyiségű kézirat elhelyezésére a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárának Kézirattára szolgált volna, ahol külön folklór osztályt szervezett. Az általa elképzelt országos archívum azonban csak negyed százados késéssel, a Néprajzi Múzeum¹⁰⁴ Ethnológiai Adattáraként szerveződött meg 1939-ben. Itt kapott helyet az FF-gyűjtések mellett a teljes Sebestyén-hagyaték. Mivel azonban több részletben került be az Etnológiai Archívumba, s több részletben leltározták, a Sebestyén-hagyaték nincs egységes állományba rendezve. Az FF-gyűjtések szétszórtan találhatóak meg az Etnológiai Archívumban, s sok esetben nincs jelezve sem az, hogy a Folklore Fellows kötetékében gyűjtött anyagról van szó, sem az, hogy a Sebestyén-hagyaték részeként került a kézirattári gyűjteménybe.

---

¹⁰³ FORRAI Ibolya 2004: 170. – „A Szendreyek hagyatékából is van még kb. 4 fm rendezendő kéziratköteg!”

¹⁰⁴ A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya volt az előzménye az önálló Néprajzi Múzeumnak. Bár a Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztálya 1924-től külön épületbe (a Könyves Kálmán körüli fiúgimnázium helyére) költözött, jogilag csak 1947-ben vált ki a Magyar Nemzeti Múzeum kötetekéből és lett önálló. Az intézmény azonban 1934-től hivatalosan is viselhetette a Néprajzi Múzeum nevet.

Folklórgyűjtés Nagyszalontán a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása előtt

Nagyszalonta népköltészetére/néphagyományaira nem a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása révén terelődött a figyelem. Az érdeklődés jóval korábbi, visszanyúl a 19. század közepére. A legelső híradást Arany Jánosnak köszönhetjük, aki 1851-ben tette közzé a szalontai betyár, *Fábján Pista nótájának* két változatát.¹⁰⁵ Egy évtizeddel később, 1862-ben jelent meg a tizennyolc éves Arany László *Eredeti népmesék* című kötete, mely tulajdonképpen az Arany-család közös népmese gyűjteménye: a mesék leírásában Arany Lászlónak nővére és édesanyja segédkezett, s minden bizonnyal apja, Arany János irányítása mellett készítette elő kiadásra. Hiszen a gyűjteményben klasszikus formában bontakozik ki az az irodalmi szempontú gyűjtési/közlési mód, melynek elméleti megalapozása Arany János nevéhez fűződik.

A nagyszalontai néphagyományok iránti érdeklődés közel félszázadnyi szünet után csak a 20. század elején éledt újra fel, s kapcsolatba hozható a hajdúváros főgimnáziumának létesítésével. Az 1903 őszen megnyílt iskola nyolc osztályos főgimnáziummá váló kiépülése együtt járt a tanári testület fokozatos bővítésével. Ennek során került Nagyszalontára a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem két latin-magyar szakos végzettje: előbb Viski Károly, majd az ő helyébe lépő Szendrey Zsigmond. Az egymást váltó két tanár pályájában sok a közös vonás: mindketten nyelvésznek indultak, s mindketten jeles néprajztudóssá váltak; egyiknek sem volt szalontai kötődése, de a hajdúvárosban töltött három, illetve hat és fél év csaknem döntő módon határozta meg mindkettőjük későbbi elkötelezettségét a néprajz iránt. Arany János szülővárosa mindkettőjüknek kincsesbánya volt nyelvjárásának, hiedelemvilágának, költészetének, építkezésének, tárgyi világának gazdagságával, sokszínűségével, nemkülönben Arany Jánosra vonatkozó hagyományvilágával. Csak így magyarázható, hogy egy évi ott tartózkodás után mindketten a szalontai néphagyományok témakörében írták meg tanári székfoglalónak tekinthető adatközlő dolgozatukat.

A tordai születésű Viski Károly (1882–1945) helyettes tanárként kapott kinevezést 1909 ősztől a nagyszalontai főgimnáziumba, amelynek akkor még csak hét osztálya volt.¹⁰⁶ 1909 ősztől 1912 nyaráig három tanévet töltött a nagyszalontai főgimnáziumban, hol ez idő alatt írta meg tanári székfoglalóját *Régimódi házak Szalontán. Milyen*

¹⁰⁵ A. J. 1851. – Arany János közleményét I. kötetünk Függelékében.

¹⁰⁶ Viski Károly abban a tanévben került Nagyszalontára, mikor a főgimnázium beköltözött az akkorra félig-meddig elkészült, berendezés nélküli új épületbe.

lehetett a *költő szülőháza* címen,¹⁰⁷ és ez idő alatt gyűjtötte az anyagot terjedelmes nyelvjárási tanulmányához,¹⁰⁸ melynek utolsó fejezete *Hagyományok* alcímmel a szalontai népköltészet rövid műfajainak gazdag tárházát – kiolvasók, köszöntők, rigmusok, névre-csúfolók, találós mesék, szólások és közmondások, gyermekjáték-versek, nyelvtörők sokaságát – kínálta mutatványul a nyelvjárási sajátosságok megismeréséhez.¹⁰⁹ Ugyancsak ekkor gyűjtötte az anyagot az *Arany népe. Arany tárgyi néprajzának vázlatja* című kötetéhez, mely azonban csak 1919-ben jelent meg.¹¹⁰

Viski Károlyt háromévi nagyszalontai tanárkodás után áthelyezték Budapestre. Helyére 1912 őszétől Szendrey Zsigmond (1879–1943) került, aki megelőzőleg Pécsen, Gyöngyösön, Bártfán, Makón, Munkácson és Petroszényben volt gimnáziumi tanár. Úgy tűnik, Szendreyt is elemi erővel érintette meg Arany népének kultúrája, mert mire a tanév végére értek, elkészítette *Nagyszalontai népies hiedelmek és babonák* című adatközlő írását, mely az 1912/13-as iskolai értesítőben meg is jelent.¹¹¹ A közlemény azon túl, hogy mintegy ötszáz Nagyszalontán gyűjtött babonát tartalmaz, abból a szempontból is figyelemre méltó, hogy Szendrey Zsigmond az FF magyar osztályának *Tájékoztatója* szerint csoportosította és mutatta be a gyűjtött hiedelemanyagot.

A babonás hiedelmek közreadásával Szendrey bevallotta azt a célt követte, hogy a szalontai olvasók kiegészítő észrevételeit mozgósítsa: „Ha sikerült fölkeltenem a figyelmet és érdeklődést – summázza Szendrey elgondolását – könnyebben megmenthetjük a nagyszalontai néphagyományok e fáját így, mikor már csak kiegészítésre és pótlásra van szükség, s mikor olvasva egyik babona a másikat fogja eszünkbe juttatni. Ezek bírtak rá, hogy e gyűjteményt itt összeállítsam, kérve az érdeklődőket, hogy ha olvasgatás közben valami újabb eszükbe jut, vagy az életben, érintkezésben valami újat hallanak, látnak, tapasztalnak (akár ilyesmit, bármely népszokást, népkölteményt, mondát, mesét, népdalt, katonadalt, gyermekverset, ráolvasást, népies verses levelet, stb.), ne restelljék azt felírni, és hozzám juttatni.”¹¹²

A népi hiedelmek iránti érdeklődés mellett Szendrey első nagyszalontai éve idején kezdte meg a szalontai népköltészet gyűjtését is. Munkája intenzitására vall, hogy 1913. február 23-án már az addig elért eredményeiről tájékoztathatta az *Ethnographia* szerkesztőségét: „Tájszókön kívül körülbelül 40–50 oldalnyi anyagom van Szalonta vidékéről, több betlehemes játék, ballada, dal, gyermekjáték, gúnynevek, mese, szócsoportok, babonák, stb.; összeírtam azon kívül a két temető minden verses sírfeliratát. A gyűjtést azonban természetesen tovább folytatom, s most csak az iránt kérek felvilágosítást, beküldjem-e az eddigi anyagot, vagy még várjak vele? S miután felsőbb osztályos tanulóink nagy kedvet mutatnak a gyűjtésre, s legnagyobb részük földművelő, tanyai és falusi gyerek, szíveskedjék a tek.

¹⁰⁷ VISKI Károly 1911. – Ua. kötetben: VISKI Károly 1917.

¹⁰⁸ VISKI Károly 1913–1914.

¹⁰⁹ VISKI Károly 1914.

¹¹⁰ VISKI Károly 1919. Ua. VISKI Károly 2006.

¹¹¹ SZENDREY Zsigmond 1913.

¹¹² SZENDREY Zsigmond 1913: 25–26.

Szerkesztőség értesíteni, nem lehetne-e itt a néprajzi vidéki szövetséget megalakítani, vagy csak magam folytassam tovább a gyűjtést a gyerekek bevonásával.”¹¹³ Egy hónappal később, 1913 márciusában már arról értesítette Sebestyén Gyulát, hogy az FF magyar osztályának *Tájékoztatója* szerint rendezett „kétszáz írott oldalnyi” szöveggyűjteménye van Nagyszalontáról, melynek közléséhez a Magyar Néprajzi Társaság támogatását kéri.¹¹⁴

Rögzítsük a pillanatot: Szendrey Zsigmond az 1912/13-as tanévben *egyéni kezdeményezésből* megkezdte Nagyszalonta népköltészetének és népi hiedelemvilágának szövegeit/adatait összegyűjteni. Munkája, melybe bevonta tanítványait is, olyan eredményes volt, hogy 1913 márciusának végén már a gyűjtemény kiadása ügyében kereste meg levélben Sebestyén Gyulát, aki akkor egy személyben a Magyar Néprajzi Társaság alelnöke, az *Ethnographia* szerkesztője, a Folklore Fellows magyar osztályának elnöke, s a Kisfaludy Társaság sorozatának, a *Magyar Népköltési Gyűjteménynek* a szerkesztője volt. Az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása – 1913. december 18. – előtt Szendrey Zsigmondnak tehát már kész gyűjteménye volt, amit az FF magyar osztályának *Tájékoztatója* szerint rendezett. És azt se feledjük el, hogy Szendrey Zsigmond vetette fel, ugyancsak az 1912/13-as tanév folyamán a szalontai gyűjtőszövetség megalakításának gondolatát.

E gondolat valóra váltása során azonban Szendrey Zsigmondnak szembeülnie kellett azzal, hogy a gyűjtőszövetség megalakítása Nagyszalontán nem is olyan egyszerű dolog. „A Nagyságod levele után én és Debreczeni István ref. lelkész mindent elkövetünk, hogy decemberre a Néprajzi Társaság fiókja stb. [értsd: a szalontai gyűjtőszövetség] megalapítható legyen – tájékoztatja Sebestyén Gyulát. – El is értünk annyit, hogy az Arany-egyesület 100 K-át, magánfelek 200 K-át, a tanári kar és az önképzőkör 60 K-át adtak össze eddig. A baj azonban az, hogy a város közönségére nincs mit számítanunk; az az ilyesmit megérteni nem tudja, úgyhogy olyan fogadtatást, ünnepélyességet stb., mint amilyen másutt volt, nem tudnánk megcsinálni, legfeljebb egészen egyszerűt, magánkörűt az iskolában, melyre különben a gyűjtésnél is támaszkodhatnánk. Beláttuk ezt hosszas utánjárás után: pénzt adnak, de erkölcsi támogatás nincs. (Talán júniusra, egy év múltán, az Arany egyesület után [...] ezt is elérhetjük [...]). Azért igazgatómmal is megbeszélve a dolgot – ki az ügynek igazán lelkes és nagy barátja –, nem tudunk egyebet tenni, mint: én folytatom a gyűjtésemet, és folytattatom diákjaimmal privatim s az önképzőkörben is; az anyagot összegyűjtve rendezem (a mellékelt minta szerint); szabja meg azután Nagyságod a beküldött összes anyag alapján, mit tegyünk vele, lehet-e közölni, elkészíthető-e így is egy szalontai kötet? Végtelenül bánt a dolog ilyen vége, s azért, ha másképp nem tudok használni az ügynek, a jelzett módon próbálom meg.”¹¹⁵

¹¹³ SZALAY Olga 2001: D/1, 459. Szendrey Zsigmond levele az *Ethnographiának*. Nagyszalonta, 1913. II. 23.

¹¹⁴ SZALAY Olga 2001: D/2, 459–460. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1913. III. 29.

¹¹⁵ SZALAY Olga 2001: D/3, 460–461. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1913. július és december 18. között]. – Szendrey a sárospataki, egri, pápai gyűjtőszövetségek ünnepélyes megalakítására gondolhatott az „ilyen fogadtatást, ünnepélyességet, stb. mint amilyen másutt volt” megjegyzéssel. A levélben emlegetett „igazgatóm”: Tatár Balázs, a szalontai állami főgimnázium igazgatója, s egyben a szalontai Arany Emlékegyesület elnöke. Az „elkészíthető-e így is egy szalontai kötet?” kérdés minden bizonnyal arra vonatkozik, hogy Szendrey nem a Folklore Fellows-mozgalom keretében gyűjti/gyűjtötte a kötet anyagát.

A keltezés nélküli levelet Szalay Olga 1913. július és december 18. közötti időre datálja a levélben található utalások alapján. Megítélésem szerint a levél keletkezési idejének intervallumát szűkíthetjük 1913 júniusának végére – július elejére, a tanévzárás körüli napokra.¹¹⁶ Szendrey leveléből ugyanis az olvasható ki, hogy noha mindent elkövettek, decemberre nem lesz „megalapítható” a nagyszalontai gyűjtőszövetség, s a körülmények ismeretében belátták, hogy „talán júniusra, egy év múltán”, vagyis a következő tanév végén érhetik el céljukat. A június-júliusi datálás mellett szól az is, hogy a *Szalontai Lapok* 1913. augusztus 6-i számában egy olyan közlemény látott napvilágot, mely Szendrey Zsigmond gyűjtőtevékenységéről ad hírt, s egyben közvetíti Szendrey kérését, mi szerint „Szendrey tanár lapunk útján a város érdeklődő közönségét” arra kéri, hogy „bárki bármit is tud a fent elősorolt néphagyományok közül, szíveskedjék azt közlés végett a *Szalontai Lapoknak*, vagy *Szendrey* tanárnak átadni. Mert így nemcsak közvetlenül szolgálná a gyűjtés ügyét, de közlésével másoknak is emlékezetébe hozna akár más változatot, akár teljesen új szöveget. Hisszük, hogy *Szendrey* tanár által kezdeményezett akció a legszebb sikert fogja elérni, és rövidesen együtt lesz Szalonta néphagyományának gazdag kincstára.”¹¹⁷ Fontosnak tartjuk kiemelni, hogy a *Szalontai Lapok* tudósítója említi ugyan, hogy „a *Magyar Néprajzi Társaság* kezdeményezésére nemrégiben az egész országra kiterjedő mozgalom indult meg a néphagyományok összegyűjtésére”, Szalonta vonatkozásában azonban csupán arról számolhatott be, hogy ott Szendrey Zsigmond egyéni kezdeményezésére, intézményes keretek nélkül folyik a gyűjtőmunka, melyhez Szendrey a szalontai társadalom aktív közreműködését kéri. „Szendrey Zsigmond szalontai főgimnáziumi tanár maga, részben tanítványaival egy év óta fáradozik” a néphagyományok összegyűjtésén, – olvashatjuk a tudósításban – „s hogy a közös fáradozásuk nem volt hiábavaló, mutatja részben az a babonagyűjtemény, mely a főgimnázium ez évi Értesítőjében mintegy 500 szalontai népies hiedelmet foglal magában, részben pedig az a nagyszámú dal, vers, gyermekjáték-szöveg, mese, találós mese stb., mely eddig *Szendrey* tanár birtokában van.”¹¹⁸

Volt-e foganatja a *Szalontai Lapokban* közzétett felhívás-értékű tudósításnak, nem tudjuk. A következő hírlapi tudósítás már a nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulásáról szól, amit végül mégis csak sikerült 1913 decemberében létrehozni.

¹¹⁶ Az 1912/13-as iskolai évben a tanítás 1913. június 14-ig folyt, utána megkezdődtek az évváró vizsgák, s június 29-én zárták a tanévet. (L. Értesítő 1912/13: 82.)

¹¹⁷ SZALAY Olga 2001: D/4. 461–462. Összegyűjtik a szalontai néphagyományokat. *Szalontai Lapok* XXV. (179) 2. (1913. aug. 6.) – A „fent elősorolt néphagyományok” a következők voltak: népdalok, népi versek, mesék, mondák, regék, babonák, találós mesék, gyermekversikék, gyermekjáték-szövegek, köszöntők (névnapokra, ünnepekre) karácsonyi és egyéb ünnepnapjait játékok szövegei, lakodalmi versek, régi és újabb népies levelek és egyéb írások.

¹¹⁸ SZALAY Olga 2001: D/4. 461. *Szalontai Lapok* XXV. (179) 2. (1913. aug. 6.)

A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulása és tevékenysége

A *Szalontai Lapok* 1913. december 19-i száma így tájékoztatta olvasóit a helyi gyűjtőszövetség megalakulásának eseményéről: „*Szendrey Zsigmond* főgimnáziumi tanár [...] kezdeményezésére tegnap Szalontára érkezett *Sebestyén Gyula* dr., a Nemzeti Múzeum igazgatója, a magyar folklóre mozgalom egyik vezére, hogy a főgimnázium ifjúságával megismertesse a néphagyományok gyűjtésének kulturális jelentőségét. A tudós igazgatót *Tatár Balázs* igazgató üdvözölte az előadáson. *Sebestyén* dr. hosszabb beszédben ismertette a folklóre mozgalom keletkezését, célját és eredményeit, és buzgó munkára szólította fel az ifjúságot. Közölte egyben, hogy az Akadémia, a Néprajzi Társaság, a Kisfaludy Társaság, a Nemzeti Múzeum 20–50 koronás pályadíjakat is tűzött ki a gyűjtők jutalmazására, s örvendetesen vette tudomásul, hogy a szalontai Arany Emlékegyesület 50, Debreczeni István, ref. s. lelkész pedig 30 koronás pályadíjat tűzött ki a szalontai gyűjtők külön jutalmazására.”¹¹⁹

Amint a fentiekből is kitűnik, a szalontai gyűjtőszövetség megalakításához nem társult a Néprajzi Társaság vándorgyűlése, *Sebestyén Gyula* egymaga érkezett Szalontára, hogy tájékoztassa a tanuló ifjúságot az FF célkitűzéséről, elvárásairól, a kitűzött pályadíjakról. A nagyobb szabású rendezvény nem azért maradt el, mert nem tudták volna megszervezni a szalontaiak, az FF magyar osztályának elnöke határozott úgy, hogy egyedül lesz jelen az alakuló gyűlésen. A vallás- és közoktatásügyi miniszterhez benyújtott emlékiratában *Sebestyén* meg is indokolta eljárásának okát: „Költségkímélés szempontjából oda, ahol kevesebb tanintézetet kellett munkára szólítani, vagy ahol csak egy tanintézet vállalkozhatott, már csak magam mentem el és tartottam meg tájékoztató és gyűjtésre buzdító előadásaimat. Így jött aztán létre egy-egy tanári és ifjúsági gyűjtőszövetség Komáromban, Győrött, Kaposvárott, Csurgón, Csáktornyan, Kisújszálláson, Nagyszalontán, Gyulán és [...] Kassán.”¹²⁰

A megszokottól annyiban is eltért a szalontai gyűjtőszövetség szervezése, hogy nem a tanév végén került rá sor. „A Folklóre Fellows magyar osztálya eddig az iskolai évek záródásai előtt, tehát a nyári szünetet megelőzőleg szervezte gyűjtőszövetségeit – olvashatjuk az *Ethnographia* Néprajzi hírek rovatában –. E gyakorlattól eltérőleg a FF magyar osztálya öt vidéki városunkban az idei karácsonyi és újévi ünnepkör előtt szintén szervezett hat fontos gyűjtőszövetséget. [...] Így jött létre dec. 13-án a szegedi, dec. 14-én pedig a kecskeméti vándorgyűlés [...] E két sikerült gyűlés után dr. *Sebestyén Gy.*,

¹¹⁹ SZALAY Olga 2001: D/5, 462. *Szalontai Lapok* XXV. (292) 2. – A hírlapban tévesen *Sebestyén Károly* szerepel *Sebestyén Gyula* neve helyett. A téves adatot Szalay Olga javította.

¹²⁰ SEBESTYÉN Gyula 1914: 132–133. Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 401.

a FF magyarországi elnöke maga kelt útra és szervezte a kisújszállási, nagyszalontai és gyulai gimnáziumok gyűjtőszövetségeit.”¹²¹

A nagyszalontai gyűjtőszövetség megalakulása önmagában is jelentős esemény volt a szalontai néphagyományok feltárása/vizsgálata szempontjából. De sajátos helyzetet teremtett azzal, hogy 1913. december 18-tól kezdve Nagyszalontán két szalon futott a néphagyományok gyűjtése: egyfelől megindult – Szendrey Zsigmond irányításával – a diákok központilag szervezett gyűjtőmunkája a Folklore Fellows magyar osztályának égíse alatt, másfelől Szendrey Zsigmond tovább folytatta saját egyéni gyűjteménye gyarapítását, de ugyancsak a Folklore Fellows keretén belül, hiszen 1913. december 18-án nemcsak ifjúsági gyűjtőszövetség alakult Nagyszalontán, hanem egy „tanári gyűjtőszövetség” is.¹²² Ez utóbbinak Szendrey Zsigmondon kívül feltehetően az iskola igazgatója, Tatár Balázs, valamint Debreczeni István református lelkész, a főgimnázium református hitoktatója volt a tagja. A két különböző úton-módon folyó gyűjtésről – talán a források szűkszáva miatt – ez ideig nem vett tudomást a szakirodalom, ennek következtében a nagyszalontai gyűjtéssel kapcsolatban számos felvetődő kérdés megválaszolása elmaradt. Az egymástól hol függetlenül folyó, hol egymással óhatatlanul összekeveredő gyűjtések menetében újabb leágazást hozott 1916 őszétől Kodály Zoltán bekapcsolódása a gyűjtőmunkába, melynek folytán párhuzamosan különböző indíttatású, különböző szemléletű és minőségű gyűjtőmunka folyt Nagyszalontán 1912 őszétől 1919 márciusáig.

Korábban szót ejtettünk arról, hogy Nagyszalonta népi hagyományainak feltárását Szendrey Zsigmond kezdte el közvetlenül az után, hogy kinevezést kapott a hajdúváros főgimnáziumának latin-magyar szakos katedrájára. Azt is említettük, hogy 1913 tavaszán már gyűjteménye közzétételével kapcsolatosan keresi meg levélben az *Ethnographia* szerkesztőségét, illetve Sebestyén Gyulát. Saját gyűjteménye gyarapítását Szendrey az után sem hagyta abba, hogy megalakult a szalontai ifjúsági gyűjtőszövetség. Ezt mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy a folytatás érdekében 1914 elején anyagi támogatásért folyamodott a Néprajzi Társasághoz: „főtitkár [Solymossy Sándor] [...] jelenti – olvashatjuk a Magyar Néprajzi Társaság 1914. március 18-án tartott zárt választmányi ülésének jegyzőkönyvében –, hogy Szendrey Zs. tanár anyagi támogatást kér népköltési gyűjtésének folytatására. Sebestyén Gy. alelnök indítványára a választmány 100 koronát szavaz meg e célra olyképpen, hogy ezt az összeget előlegképp utaljuk ki a gyűjteménynek az *Ethnographiában* kiadandó részletei honoráriumára fejében.”¹²³ Egy későbbi, de ugyancsak 1914-ben írt levelében Szendrey gyűjtőmunkája

¹²¹ *Ethnographia* XXIV. 1913. (6) 372–373. – Ua. in: SZALAY Olga 2001: D/6, 462–463. – A hatodik gyűjtőszövetség a korábban szervezett kassai volt. – A tájékoztatás azt is megemlíti, hogy Nagyszalontán a fővárosi pályatételeket a főgimnázium „igen jelentékeny helybeli jutalomdíjak kitűzésével tett[e] súlyosabbá.”

¹²² L. Sebestyén Gyula korábban idézett mondatát: „... Így jött aztán létre *egy-egy tanári és ifjúsági gyűjtőszövetség* (kiemelés tőlem: O.K.) Komáromban, Győrött, Kaposvárott, Csurgón, Csáktornyan, Kisújszálláson, *Nagyszalontán*, Gyulán és [...] Kassán.

¹²³ Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1914. évi március hó 18-án [...] tartott nyilvános felolvasó és zárt választmányi üléséről. *Ethnographia* XXV. 1914. (2) 128. – Ua. in: SZALAY Olga 2001: D/7, 463.

eredményéről, gyűjteménye helyzetéről számol be Sebestyén Gyulának. „Nagyon szeretném – kezdi levelét – ha mellékelt dolgozatom az Ethnographiában közölhető lenne; először azért, mert megmutathatnám forrásaimnak: az öreg bácsiknak és néniknek, kik mindig azt mondogatják, mikor tőlük nótákat, meséket, mondákat gyűjtögetek: »valami boloncság sül ki ebből, nem az, amit a tekintetés úr mond, sz mit törődnek az urak a paraszti embér sorsával« –, így aztán még többre mehetnék velük; másodsor pedig azért, mert mi tűrés-tagadás, magam is szeretném már kétéves gyűjtögetésemnek, fáradságomnak nemcsak nyelvészeti, hanem néprajzi nyomtatott eredményét látni. Épp azért szakítottam ki ez[az] összefüggő részt a többi nagy anyagból. Mert több száz írott oldalra menő babonagyűjteményem tisztáztatom, dalgyűjteményem teljesen rendezve (a katonadalok vaskos kötetét a napokban küldöm), s most a helyi mondák és mesék rendezéséhez kezdek hozzá. Úgy remélem, hogy a verses és babonagyűjtést karácsonyig, a prózait pedig karácsony után beküldhetem. A gyerekek is szorgalmasan gyűjtenek; az év végén szép mesegyűjteménnyel fogok előállhatni nemcsak Szalontáról, hanem a közel vidékről is.”¹²⁴

A levél közreadója, Szalay Olga megjegyzi, hogy a „keltezés ideje csak tágan állapítható meg. A levélben Szendrey kétéves gyűjtőmunkát említ, továbbá első dolgozata a Toldiakról és a Csonkatoronyról az 1914-es *Ethnographiában* jelent meg.”¹²⁵ A fentiek alapján Szalay Olga 1914 őszére teszi a levél keletkezését. Megítélésünk szerint a levél 1914-ben, de korábban keletkezhetett. A korábbi datálás támpontja az, hogy Szendrey Zsigmond említett írása az 1914-es *Ethnographia* harmadik számában jelent meg, vagyis 1914 áprilisában.¹²⁶ Szendreynek tehát márciusban, de legkésőbb április első felében be kellett küldenie a tanulmány kéziratát ahhoz, hogy a folyóirat harmadik számában megjelenhessen. A korábbi datálás mellett szól az is, hogy a diákok gyűjtőmunkája kapcsán Szendrey megemlíti: „az év végén szép mesegyűjteménnyel fogok előállhatni”. Az „év végén”, valószínű, a tanév végére vonatkozott, mert az 1914. június 9-én beküldött diákgyűjtések között szerepel Kocsis Lajos nyolcadikos diák mesegyűjteménye.¹²⁷ A keltezés bizonytalanságától eltekintve, a levél legfontosabb információja az, hogy Szendrey Zsigmond 1914 tavaszán vagy őszén, de mindenképpen 1914-ben már arról tájékoztathatta Sebestyén Gyulát, hogy 1915 elejére elkészül a szalontai kötet összeállításával. És az sem kétséges, hogy Sebestyén e tájékoztatás alapján számolt az 1915 májusában, hogy „jövő tavasszal egy-egy sárospataki, egri és szalontai kötetet kell” megjelentetnie a Kisfaludy Társaságnak.¹²⁸

¹²⁴ SZALAY Olga 2001: D/10, 465. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1914 őszén]

¹²⁵ Uő, uo.

¹²⁶ L. SZENDREY Zsigmond 1914. – A folyóirat évi hat száma január, március, április, június, október és december hónapokban jelent meg.

¹²⁷ SZALAY Olga 2001: D/9, 464.

¹²⁸ SZALAY Olga 2001: D/13, 467. – Sebestyén Gyula levele a Kisfaludy Társaságnak. Budapest, 1915. V/15.

Feltehetően Szendrey Zsigmond fent idézett levele került bemutatásra a Magyar Néprajzi Társaság 1914. november 11-én tartott választmányi ülésén is,¹²⁹ melyen határozat született Szendrey gyűjtésével kapcsolatban. Bán Aladár főtitkár „bemutatta Szendrey Zsigmond nagyszalontai áll. főgimnáziumi tanár levelét – olvasható az ülés jegyzőkönyvében –, melyben nagyszabású és változatos folklorisztikai gyűjtésének körvonalait jelzi. (Sebestyén Gyula alelnök hozzászólása után, melyben jelentette, hogy *nevezett tanár a folklore-gyűjtésben aránylag kis területen eddig olyan nagy eredményeket ért el, hogy azok a sárospataki és egri gyűjtésekkel vetekednek* (kiemelés tőlem: O. K.), s már eddig is értékes néplélektani és irodalomtörténeti vonatkozásokat tartalmaznak, a választmány úgy határozott, hogy a nevezettet felkéri arra, hogy eddigi gyűjtéseit, ill. eredményeit egyik közelebbi felolvasó ülésen mutassa be.)”¹³⁰

Úgy tűnik, a háborús körülmények között Szendrey Zsigmond bemutató előadására nem került sor, egyéni gyűjtőmunkája csak Bán Aladár 1915-ös főtitkári jelentésében került újra szóba, melyben Bán kiemelte a pápai és győri gyűjtőszövetségeket s a nagyszalontai főgimnáziumot, mint a legeredményesebbeket. „Ez utóbbit főképp rendszeres, szép munkájáért, mellyel Arany János városának, Nagyszalontának népköltészetéből gazdag bokrétát kötött. A gyűjtés sikerét nagymértékben a vezetőtanárok buzgalmának köszönhetjük – állapítja meg Bán Aladár. – A sárospataki főgimnázium tanárai közül három: *Deák Geyza*, *Harsányi István* és *Novák Sándor*, a nagyszalontai főgimnáziumból pedig *Szendrey Zsigmond* szerepelnek értékes gyűjteményekkel, s így személyes részvételükkel szép és buzdító példát nyújtottak a tanulóifjúságnak.”¹³¹

Szendrey Zsigmond 1915 nyarát is gyűjtőmunkára szándékozott fordítani. Ennek érdekében Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaság titkári hivatalát azzal a kéréssel kereste meg 1915. június 12-én, hogy „Szendrey Zsigmond főgimn. tanár úrnak (Nagyszalonta) 100, száz K-át saját kétkötetes gyűjteményének e nyáron való kiegészítése céljából elküldeni szíveskedjék. E gyűjtőnk lelke a nagyszalontai ref. főgimnázium¹³² gyűjtőszövetségének. Ő tette lehetővé, hogy az eddigi gyűjtések eredményeiből egy »Szalontai gyűjtés« c. külön kötet máris megjelenhetik. Ugyanő vállalta el e kötet szerkesztését is. Ezért fontos, hogy áldásos munkásságát a jelzett kis összeggel támogassuk. Ő csak ennyit kér, mert különben azt indítványoznám, hogy küldjünk

¹²⁹ 1914 tavaszán – a jegyzőkönyvek tanúsága szerint – csak felolvasó üléseket tartottak, ezért nem kerülhetett hamarabb bemutatásra Szendrey levele. Ezt erősíti meg 1914-ről szóló éves jelentésében Bán Aladár főtitkár is, aki arról tesz említést 1915 tavaszán, hogy „a múlt év őszén, kivéve a nov. 11-diki választmányi ülést, melyen a hadikölcsönben való részvételünket határoztuk el, nem volt ülésünk.” (L. A Magyar Néprajzi Társaság 1915. évi március 24-én tartott rendes évi közgyűlése. Bán Aladár főtitkár jelentése. *Ethnographia* XXVI. 1915. (2–3) 175.

¹³⁰ Jegyzőkönyvi kivonat a Magyar Néprajzi Társaságnak 1915. évi január hó 13-án [...] tartott nyilvános föl-olvasó- és folytatólagosan ugyanott tartott zárt üléséről. *Ethnographia* XXVI. 1915. (1) 63.

¹³¹ Bán Aladár 1915: 338.

¹³² Tollhiba: Nagyszalontán nem református, hanem állami főgimnázium volt.

neki legalább 200 K-át. Megjegyzem, tőle kaptuk az első háborús dalgyűjteményt: 53 szalontai új, pompás katonadalt!”¹³³

Sebestyén Gyula ugyanazon a napon, 1915. június 12-én még egy levelet küldött a Kisfaludy Társaság titkári hivatalának, melyben, amellet, hogy kérte a szalontai diákgyűjtők jutalmazására szánt összeg elküldését, hivatalosan is bejelentette a szalontai kötet kiadásának szándékát: „Egyben jelentem – olvashatjuk Sebestyén levelében –, hogy Szendrey Zsigmond helybeli tanár urat, a gyűjtés vezetőjét és előadóját felkértem, hogy a »Szalontai gyűjtés« c. igen értékesnek ígérkező kötetet M. Népk. Gyűjteményünk számára még az év folyamán szerkessze meg. A felkért tanár úr a szerkesztést elvállalta, s így reményünk van, hogy Arany János városából ezt a mintaszerűnek tervezett kötetet már a jövő év folyamán megjelentethetjük.”¹³⁴

Fel kell figyelniünk Sebestyén levelének egy új elemére: a *Szalontai gyűjtés* c. „értékesnek ígérkező kötetet” már nem úgy emlegeti, mint Szendrey Zsigmond gyűjteményét. Sebestyén arról beszél, hogy „Szendrey Zsigmond helybeli tanár urat, a gyűjtés vezetőjét és előadóját” kérte fel a kötet szerkesztésére. Más szóval: Szendrey Zsigmond az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének gyűjteményeként fogja megszerkeszteni a várhatóan 1916 folyamán megjelenő kötetet. Sebestyén részéről természetes volt, hogy Folklore Fellows-gyűjtésként kívánta közreadni a szalontai gyűjteményt. Szendrey Zsigmond viszont, úgy tűnik, akkor még nem érzékelte, hogy Sebestyén FF-gyűjtésként akarja megszerkeszteni vele a saját gyűjteményét, melyet ugyan korábban is tanítványai bevonásával gyarapított, s a nagyszalontai ifjúsági gyűjtőszövetség megalakulása után is rendszeresen kiegészített a diákok pályamunkáiból, de csak kiegészített egy meglévő, tekintélyes terjedelmű gyűjteményt. Szendrey 1915 nyarán is azon fáradozott, hogy az addigra két kötetre növekedett saját gyűjteményét kiegészítse, teljesebbé tegye. Újólág hangsúlyoznunk kell tehát: Szendreynek 1915-ben saját kész gyűjteménye volt, Sebestyén erre alapozva tájékoztatta úgy a Kisfaludy Társaságot 1915. június 12-én, hogy „Ő tette lehetővé, hogy az eddigi gyűjtések eredményeiből egy »Szalontai gyűjtés« c. külön kötet máris megjelenhetik.”¹³⁵

Szendrey Zsigmond a továbbiakban Szalontán már csak a világháború katonadalait gyűjtötte. S jóllehet minden nyarat gyűjtőmunkára fordított, Nagyszalontán kívüli terepen dolgozott saját érdeklődésének és céljainak megfelelően: a Fekete Körös völgyében Vekerden és Berekböszörményben gyűjtött,¹³⁶ s „nagy tárkányi” gyűjtésével, mely főleg meséket tartalmazott, a doktorátust kívánta megszerezni.¹³⁷ A Sebestyén–Szendrey levelezésben az elkövetkező években a kötet szerkesztésének gondjait követhetjük nyomon, Sebestyén Gyula újabb és újabb utasításait és azok végrehajtásáról szóló jelen-

¹³³ SZALAY Olga 2001: D/15, 468. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. Bp. 1915. június 12.

¹³⁴ SZALAY Olga 2001: D/17, 471. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. Bpest, 1915. VI/12.

¹³⁵ SZALAY Olga 2001: D/15, 468. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. Bp. 1915. június 12.

¹³⁶ SZALAY Olga 2001: D/18, 471. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1915. július 2.

¹³⁷ SZALAY Olga 2001: D/19, 472. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. [1915. szeptember 15. után]

téseket, illetve a nagyszalontai gyűjtőszövetség keretében tevékenykedő diákgyűjtők munkáját.

A Szalontán 1913. december 18-án megalakult gyűjtőszövetség sok tekintetben eltért a többi vidéki gyűjtőszövetségtől. Eltért már azzal is, hogy tanév közben, karácsony előtt alakult meg, ennek következtében első alkalommal rövidebb idő állt a szalontai diákok rendelkezésére, mint azoknak a pályázóknak, akik egy teljes tanév alatt készíthették el gyűjteményeiket.¹³⁸ Eltérő helyzetben voltak a szalontaiak olyan szempontból is, hogy szemben azokkal a városokkal, melyekben több főiskola, középiskola, tanítóképző intézet diákjai alkottak egy gyűjtőszövetséget (mint például Sárospatakon, Egerben, Pápán, Pécsen), Nagyszalontán egyetlen főgimnázium diákságának kellett helytállnia. Ennek a helyzetnek tudható be, hogy Szalontán nem csak a három felső osztály tanulói vettek részt a gyűjtőmunkában, hanem kezdettől fogva bekapcsolódtak a kisebb osztályok tanulói is. Ebben kétségtelenül közrejátszott az is, hogy a szalontai diákok csak egyetlen tanévben – a csonka 1913/14-esben – gyűjtöttek békeidőben, további négy éven át háborús körülmények között folyt a gyűjtőmunka, amikor a nagyobb diákok előrehozott hadi érettségi vizsgát tettek, s az iskola padjaiból egyenesen hadba vonultak. A nagyszalontai gyűjtőszövetség abban is eltért az összes többitől, hogy megalakulásától kezdve öt éven át folyamatosan tevékenykedett: 1918 nyaráig minden évben részt vettek gyűjtői a pályázatokon. Összesen mintegy negyven diákgyűjtőről tudunk, számuk azonban bizonytalan, mert összesítő névsor a nagyszalontai gyűjtőszövetségben tevékenykedő diákokról soha nem készült, és nem maradtak fenn hiánytalanul a gyűjtemények sem.¹³⁹ Az viszont megállapítható, hogy nem minden gyűjtő volt egyben pályázó is: az alsóbb osztályosok közül többen a nagyobbaknak, vagy az irányító tanárnak adták be gyűjtéseiket, akik viszont nem említették meg a kisebb gyűjtőtársak nevét.

A szalontai gyűjtőszövetség megalakulását követően intenzív gyűjtőmunka bontakozott ki. Már az első pályázási évben számottevő eredményről számolhatott be Szendrey Zsigmond az FF magyar osztálya elnökének: „Az érettségi vizsgálatok miatt késtünk kissé a beküldéssel – olvashatjuk Szendrey Zsigmond levelében –. A gyűjtés meghosszabbítását szept. 30-ig kihirdettük, az eddig beadott anyagot pedig itt küldöm. Figyelemmel kísérvén a gyűjtést, és *saját anyagom alapján* (kiemelés tőlem: O. K.), a beküldött dolgozatokról a következőket referálhatom:

1. teljesen megbízhatók a Mezey és Kenyeres gyűjtései;
2. feljegyzés szempontjából értékes a Kocsis gyűjteménye;

¹³⁸ Az FF magyar osztályának elnöksége rendszerint tanév végén alakította meg a vidéki gyűjtőszövetségeket, s a következő tanév zárásához igazította a pályamunkák beküldésének határidejét. Ugyanakkor hirdették meg az újabb pályázatot a következő tanévre.

¹³⁹ Lásd az 1. számú táblázatot a szalontai diákgyűjtők névsorával.

3. az Oltyán anyaga szintén igen értékes (és bő), de csak nagy utánjárással és selejtezéssel lesz használható, mivel a gyerek a »rákérdéssel« gyűjtött, és verses szövegei között vannak nem szalontaiak is;
4. a kisebb gyűjtések közül buzdítás céljából, a jövőre való tekintettel fogadtam el a Seres, Varga és Stern II. oszt. tanulók gyűjtéseit; ezeknél jóval többet ér a Deme IV. o. t. gyűjtése.
5. a többieknél elő nem forduló anyagot gyűjtött Práznovszky gondosan.
6. kisfiam gyermekjáték-gyűjtése az én utasításaim nyomán készült ugyan, de teljesen a gyerek saját gyűjtése már 1913 szeptembere óta.¹⁴⁰

Annak ellenére, hogy a szalontai diákoknak csupán szűk félévnyi idő állt rendelkezésükre, a gyűjtőmunka imponáló eredményt hozott az 1913/14-es tanévben: június elején Szendrey Zsigmond tíz tanítványa pályamunkáját küldhette be Sebestyén Gyulának. A diákgyűjtők többnyire vegyes műfajú népköltési gyűjteményekkel pályáztak, de volt közöttük olyan is, aki egy-egy műfaj vagy műfajcsoport szalontai adatait szedte össze (Kocsis Károly, például, mesegyűjteménnyel, Szendrey Ákos gyermekjátékokkal pályázott). A kibontakozó gyűjtőmunka eredményességéről a diákok jutalmazása is árulkodik: a *Szalontai Lapok* tudósítása szerint „1913–4-ben 11 tanuló 25 darab könyvvel és 220 koronával [...] lett jutalmazva”.¹⁴¹

Az 1913/14-es tanév végeztével nem szakadt meg a gyűjtés, 1914. szeptember végén Szendrey arról számolt be Sebestyén Gyulának, hogy „júliusban küldött levele szerint azokat, akik gyűjtésükkel készen nem lettek, szeptember végére utasítottam; azon kívül még egy sereg gyerek akadt, kik a vakáció folyamán gyűjtögettek, sőt, most is gyűjtnek, mert az önképzőkörben is megalakítottam a szalontai és köznelvidéki fiúk gyűjtőszövetségét (teljes tisztikarral, a kisebbek belevonásával is [...]). Anyagunk tehát van, csak most már azt nem tudom, mikorra küldjük be: most, vagy folytassuk tovább a gyűjtést s meddig?”¹⁴² A Szendrey-Sebestyén-levelezésben nincs nyoma annak, hogy a szeptember 30-ra halasztott határidőre a szalontai gyűjtőszövetség küldött-e egyáltalán, vagy hány újabb gyűjteményt küldött be, azt azonban tudjuk, hogy a nyolcadikos Mezey Károly „balladákat és rokonneműeket” tartalmazó gyűjteménye 1914. november 4-én érkezett Budapestre.

Feltehetően a beküldést végül az 1914/15-ös tanév végére halasztották, mert 1915 júniusában Szendrey jelzi Sebestyén Gyulának, hogy „e levelemmel egyidejűleg postára

¹⁴⁰ SZALAY Olga 2001: D/9, 464–465. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1914. jún. 9.

¹⁴¹ SZALAY Olga 2001: D/26, 477. *Szalontai Lapok* XXVIII. (143) 1–2. (1916. június 24.) – Az iskolai értesítőben egyenként is megnevezték a megjutalmazottakat: „A Kisfaludy Társaság tanuló ifjúságunk etnográfiai munkásságának jutalmazására 220 koronát küldött, melyből a magyar Folklore Fellows intézőségének határozata alapján kaptak: Mezey Károly VIII. o. t. 40 koronát, Kocsis Lajos VIII. o. t. 40 koronát, Kenyeres Lajos V. o. t. 35 koronát, Oltyán Sándor V. o. t. 35 koronát, Práznovszky Géza V. o. t. 15 koronát, Deme Sándor IV. o. t. 15 koronát”, Seres Miklós, Stern Imre, Varga Károly II. osztályos tanulók 5–5 koronát, Szendrey Ákos II. o. t. 25 koronát (Értesítő 1913/14 évre: 87). A pénzjutalmon kívül a felsorolt diákok mindegyike könyvjutalmat is kapott.

¹⁴² SZALAY Olga 2001: D/11, 466. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának (kb. 1914. szeptember vége).

téttem ifjúságunk ez évi gyűjtését, tizenhárom tanulónak tizenkilenc kötetét. Meg kell jegyezni, hogy egy-két kötetet leszámítva a többinek adatait még a gyűjtés közben összehasonlítottam a tavalyi gyűjtés nálam már jobbára ábécézett adataival, s nem engedtem olyan darabot felvenni, amely a tavalyiak közt megvan; nagy munka volt, de nem akartam, hogy csupa buzgóságból becsapjanak.”¹⁴³ Levelében Szendrey Zsigmond megjegyzésekkel kísérte mindegyik gyűjtő teljesítményét, röviden jellemezte munkájukat, s javaslatokat tett a jutalmazás mértékét/módját illetően.

A jutalmazás ezúttal is tükrözte az egyéni teljesítményt: 5–25 koronával jutalmazták a kisebb-nagyobb gyűjteményeket, de azt is szem előtt tartották, hogy a gyűjtésben részt vevő valamennyi diákot jutalmazással is buzdítsák a további gyűjtőmunkára, még ha szerényebbek is az anyagi lehetőségek a háborús viszonyok következtében. A jutalmakra fordítható összeget Nagyszalonta esetében (de feltehetően a többi, még működő gyűjtőszövetségnél is) 220 koronában állapították meg, függetlenül attól, hogy hány pályázó nyújtott be gyűjteményt. Ezt az összeget a helyi gyűjtőszövetség vezetői osztották szét a diákok munkájának minősége függvényében.¹⁴⁴ A háborús viszonyok hatása megmutatkozott a diákgyűjtők névsorában is. Közöttük hetedik-es nyolcadikos diákot nem találunk, a legnagyobbak hatodikosok, s a gyűjtők zöme abból a harmadik osztályból került ki, melynek osztályfőnöke Szendrey Zsigmond volt.

A háborús körülmények éreztették hatásukat a Folklore Fellows magyar osztályának működésében is: az előző év gyűjtőmunkájára visszatekintő Bán Aladár 1916 márciusában kénytelen megállapítani, hogy „a négy évvel ezelőtt oly biztató lelkesedéssel megindult munka megakadt. Megakadt, de azért mégsem szünetel teljesen. Több vidéki iskola tanári kara most is buzdítja az ifjúságot, hogy [...] siessen a népköltés gazdátlanul heverő kincseinek megmentésére.”¹⁴⁵ A győri állami főreáliskola mellett a nagyszalontai főgimnáziumot hozta fel példának, idézve az iskola igazgatójának gyűjtőtevékenységet értékelő mondatait a főgimnázium 1914/15-ös értesítőjéből: „»Tanulmányai és egyéb tevékenysége mellett ifjúságunk egy része buzgón folytatta ez évben is a néprajzi adatok gyűjtését. Nagy ambícióval s a Folklore Fellows magyar osztályának kritikája szerint elismerésre méltó eredménnyel szedegette össze a veszni induló adatokat, amit a Néprajzi Társaság tekintélyes pénzbeli és könyvjutalommal honorált. Rajta vagyunk, hogy ifjúságunknak ez az igyekezete a jövőben se lankadjon. A mai viláगतalakító idők

¹⁴³ SZALAY Olga 2001: D/15. 469. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának (kb. 1915. június 12. előtt). – A 13 tanuló név szerint – zárójelben az osztály számával: Práznovszky Géza (VI.), Domokos János (VI.), Asztalos Sándor (VI.) Boros Gyula (III.), Fazekas István (III.), Jámbor Sándor (III.), Kornya Sándor (III.), Szendrey Ákos (III.), Bondár György (III.), II. Kenyeres Lajos (III.), Pelok Mihály (III.). – Szendrey Zsigmond felsorolásában Jámbor Sándor neve kétszer szerepel, ezért emleget 13 tanulót.

¹⁴⁴ Az iskolai értesítő ezúttal is megnevezte a jutalmazottakat. Közülük hárman (Kenyeres Lajos, Fazekas István, Szendrey Ákos) 25-25 koronát, Práznovszky Géza 20 koronát, Asztalos Sándor és Boros Gyula 15–15 koronát, Domokos János, Kovács János, Oltván Sándor, Bondár György, Jámbor Sándor, Kornya Sándor, Pelok Mihály 10–10 koronát, Bakos László és II. Kenyeres Lajos pedig 5–5 koronát kapott. (Értesítő 1914/15: 48.)

¹⁴⁵ Bán Aladár főtítkári jelentése a Magyar Néprajzi Társaságnak 1916. március hó 29-én tartott rendes évi közgyűlésén. *Ethnographia* XXVII. 1916. (1–3) 152.

még fontosabbá teszik az olyan mozgalmakat, amelyeknek célja a már régi karakterét elvesztő népéletre vonatkozó adatok megőrzése, összegyűjtése. Kétévi munka után már biztosítva van a szalontai kötet, s ha az megjelenik, külön büszkesége lesz intézetünknek, s azért az elismerés egyformán kijár a nemes célért buzgón dolgozó tanulónak és a gyűjtés munkáját irányító tanárnak, Szendrey Zsigmondnak. «¹⁴⁶

Az 1915/16-os tanév gyűjtési eredményeiről nem maradt fenn beszámoló, azonban biztosan tudható, hogy a szalontai gyűjtőszövetség ebben a tanévben is küldött be gyűjtéseket. A *Szalontai Lapok* tudósítója – az előző évekhez hasonlóan – a lap 1916. június 29-i számában név szerint felsorolja azokat a szalontai diákokat, akiket a Kisfaludy Társaság gyűjtéseikért megjutalmazott.¹⁴⁷

Az 1916-os esztendőben a gyűjtés és szerkesztés munkájában meghatározó fordulat következett be. Említettük korábban, hogy Szendrey Zsigmond 1914 őszén arról tájékoztatta Sebestyén Gyulát, hogy 1915 elejére elkészül a szalontai kötet összeállításával, s Szendrey tájékoztatása nyomán Sebestyén Gyula 1915 tavaszán már arra számított, hogy a következő esztendőben – két másik mellett – megjelentethet egy szalontai kötetet is.¹⁴⁸

1916 tavaszán is még úgy látszott, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* hamarosan megjelenik. 1916 júniusában azonban a Kisfaludy Társaság változtatott eredeti tervén: úgy határozott, hogy a nagyszalontai kötetet felveszi az 1917-ben elkövetkező Arany-centenáriumi ünnepi kiadványai közé. A szerkesztéssel továbbra is Szendrey Zsigmondot bízták meg, a kötet terve azonban két vonatkozásban is módosult. „Ha mintaszerű kötetet kívánunk elővarázsolni – írta Sebestyén Gyula a főgimnázium igazgatóságának – akkor az értékesebb dallamok sem hiányozhatnak.”¹⁴⁹ Ennek érdekében felkérte Kodály Zoltánt, a Zeneakadémia tanárát, hogy „az összegyűjtött dalok dallamait [...] jegyezze le”, s a kötet „kiegészítéséül szerkesszen egy zenei függelékét.”¹⁵⁰ A másik változtatás a szövegállományt érintette: az Arany-centenáriumra való tekintettel Sebestyén úgy döntött, hogy „az emlékkötetbe *csakis olyan régi nagyszalontai adalékokat vegyünk fel, amelyeket Arany János okvetlenül ismerhetett.*”¹⁵¹ Az új „irányelv” Kodály Zoltánt közvetlenül nem érintette, hiszen ő a gyűjtést eleve ennek a szempontnak a figyelembe vételével kezdte el, Szendrey Zsigmondot viszont kínos helyzetbe hozta: a már csaknem kész

¹⁴⁶ Ua. uo. – Az idézett szöveg első megjelenése: Tatár Balázs: Adatok az 1914–1915. tanév történetéhez. Értesítő az 1914/15. iskolai évről: 65.

¹⁴⁷ „Dr. Sebestyén Gyula, nemzeti múzeumi osztályigazgató értesítette a főgimnázium igazgatóságát, hogy javaslatára a *Kisfaludy-Társaság* a szalontai diákok között a következő jutalmak kiosztását határozta el: Szendrey Ákos IV. oszt. 70 K, Deme I. oszt. 50 K, Petrovics, Szűcs, Schwarz I. oszt. 20–20 K, Bereczky, Weisz I. oszt. 10–10 K.” (SZALAY Olga 2001: D/29, 481. – *Szalontai Lapok* XXVIII. (147) 1.)

¹⁴⁸ „A jövő tavasszal – írta 1915 májusában – [...] egy-egy sárospataki, egri és szalontai kötetet kell majd megjelentetnünk.” (SZALAY Olga 2001: D/13, 467. Sebestyén Gyula levele a Kisfaludy Társaságnak. Budapest, 1915. V. 15.)

¹⁴⁹ SZALAY Olga 2001: D/[22], 478. Sebestyén Gyula levele Tatár Balásznak. 1916. június 8.

¹⁵⁰ SEBESTYÉN Gyula 1924: VI.

¹⁵¹ SEBESTYÉN Gyula 1924: V. E megszorító intézkedés meghozatalában feltehetően terjedelmi okok is közre játszottak: a háborús évek alatt egyre nehezebben lehetett előteremteni a könyvkiadás költségeit.

gyűjteményt teljes egészében át kellett dolgoznia/szerkesztenie, s ahogy később kiderült, nemcsak az új „irányelv” miatt, de a dallamgyűjtemény, illetve terjedelmi okok miatt is.

Kodály Zoltán a gyűjtést 1916 októberében kezdte el, s két alkalommal tizenhat napot töltött Nagyszalontán.¹⁵² Először 1916. október 2-től 8-ig gyűjtött, második gyűjtőútjára 1916–1917 fordulóján, december 28. és január 8. között került sor. Mivel azt a feladatot kapta, hogy a már meglévő szövegekhez keresse meg a dallamokat, Kodály lelkiismeretesen felkészült a gyűjtésre: tüzetesen áttanulmányozta a diákok addig beérkezett gyűjtőfüzeteit. A 27 gyűjtőfüzet azonban nem nyújtott támpontot az énekesek tekintetében, mert a diákok többnyire nem, vagy csak ritkán és esetlegesen jegyezték fel adatközlőik nevét. A gyűjtőfüzetek révén viszont Kodály szembesült a dallam nélküli, diktálás utáni gyűjtésből eredő hibák tömkelegével. „Összehasonl[ítva] a fiúk gyűjtését azokkal, amelyeket hallanom sikerült – jegyzi fel Kodály 1917-ben – ki kell mondanom, hogy az anyag, úgy, amint beküldték pontos ellenőrzés (újra meghallgatás) nélkül hasznavehetetlen. [...] Kisebb-nagyobb hibákkal annyira tele, hogy ezek alapján kötetet kiadni kész veszedelem. [...] Szövegeik csonkák, pontatlanok, megbízhatatlanok, szóval tud[ományos] szemp[ont]ból értéktelenek.”¹⁵³

Szalontára érkezve Kodályt újabb „meglepetés” érte: „Első megdöbbenésemet az okozta – veti papírra gyűjtőnoteszében –, hogy az egész szövetség, elnökével együtt nem tudta az énekeseket megjelölni. A fiúk közül csak Asztalos írta be rendszeresen. A tanár sajtó alá készített példányában még a gyűjtők neve is elmaradt. Szendrey t[anár] maga a néppel semmi kapcsolatban nincs, házakba alig járt, énekeseket nem ismer, elvezetni sehova se tudott.”¹⁵⁴ A helyszínen az is kiderült, hogy az egész gyűjtés (Kenyeres Lajos kivételével) csak szóbeli diktálás, nem éneklés alapján történt, és a diákgyűjtők gyakran füzetekből, sőt könyvekből másolták ki a szövegeket; volt, aki dialektust hamisított, s akadt olyan is, aki vásárlás útján gyarapította gyűjteményét. Mindezekre ráadásként rájött még az is, hogy „a háborús népmozgalom az énekesek, sőt gyűjtők egy részét is szétszórta a világ minden tájára. Ki elesett, ki fogoly lett, ki a harctéren volt. Az itthon lévők közt gyász, nyomott kedv miatt senki se dalolt szívesen.”¹⁵⁵ Kodály hamarosan rájött, hogy ilyen körülmények között időfecsérelés a meglévő szövegekhez keresgélni az énekest/dallamot, gyűjteni kezdett önállóan: „[...] nyomoztam magam – írja Sebestyénnek 1917. január 16-i levelében – úgy, mintha soha sem lett volna FF szövetség Szalontán”.¹⁵⁶ Az önálló gyűjtés azzal járt, hogy – amint Kodály írja – „... sok olyat jegyeztem le újra, ami a füzetekben már megvolt, mert sokkal több időt emésztett volna fel, ha esetenként

¹⁵² Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtőmunkájáról lásd bővebben: SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001. Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtését I. SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001.

¹⁵³ SZALAY Olga 2001: D/97, 543. Kodály Zoltán *Szalontai tapasztalatok* című feljegyzéséből.

¹⁵⁴ SZALAY Olga 2001: D/97, 542. Kodály Zoltán *Szalontai tapasztalatok* című feljegyzéséből. Kodálynak az a megjegyzése, hogy „a tanár sajtó alá készített példányában még a gyűjtők neve is elmaradt”, arra vall, hogy a zenetudós nem tudott Szendrey saját gyűjteményéről, melyben értelem szerűen nem, vagy csak ritkán fordult elő diákgyűjtő neve. Szendrey sajtó alá készített példányát Kodály kompilációnak tartotta.

¹⁵⁵ KODÁLY Zoltán 1924: 361.

¹⁵⁶ SZALAY Olga 2001: D/47, 496. Kodály Zoltán levele Sebestyén Gyulának. 1917. január 16.

utánanézek, hogy megvan-e, teljes-e az illető szöveg, mint ahogyha azt újra lejegyzem. De találtam elég új anyagot is. Azon kívül a dallammal együtt lejegyzett szövegek sok esetben meghozták a dallam nélkül hibásan lejegyzettek megjavítását is. Tapasztalataimról szakemberek előtt beszámolva, rámutattam, mennyi idő- és munkamegtakarítást jelentene, és mennyivel hibátlanabb szövegeket eredményezne, ha a Folklore Fellows gyűjtéseiben következetesen keresztülvinné azt az elvet, amit különben a Tájékoztató is »fölöttébb kívánatosnak« tart: a dallam és szöveg együttes megrögzítését.¹⁵⁷

Második szalontai útja után Kodály a gyűjtött anyagot nagyon rövid idő alatt letisztázta: 1917. február 21-én már kész volt átadni Sebestyénnek a gyűjtött dallamokat.¹⁵⁸ Ekkorra azonban módosult az eredeti terv, új határozat született, melynek értelmében a szalontai gyűjtemény kiadása a háború utánra halasztódik,¹⁵⁹ s a Kisfaludy Társaság a háborúra hivatkozva azt is bejelentette, hogy az Arany-centenárium megünneplése is elmarad.¹⁶⁰ Akkor úgy gondolták, hogy csupán egy évvel későbbre toldódik az Arany-ünnep, s arra elkészül a nagyszalontai gyűjtés kötete is. A kéziratot azonban csak 1922-re sikerült véglegesíteni, s a *Nagyszalontai gyűjtés* végül 1924 végén jelent meg.

Kodály Zoltán felkérése és bekapcsolódása Nagyszalonta néphagyományainak gyűjtésébe fontos momentum a *Nagyszalontai gyűjtés* szerkesztésének-kiadásának történetében. Sebestyén Gyula jó érzékkel ismerte fel, hogy ha „mintaszerű kötetet” akar megjelentetni, közölnie kell a legjellemzőbb szalontai dallamokat is. Az is Sebestyén körültekintő igényességére vall, hogy nem a helyi zenetanár segítségét vette igénybe, hanem a kor legjelesebb zenefolkloristáit, Bartók Bélát és Kodály Zoltánt kérte fel a Szalontán összegyűjtött folklórszövegek dallamának lejegyzésére/fonográfba énekeltesítésére. A két zenetudós végül úgy határozott, hogy elegendő, ha egyikük vállalkozik a szalontai gyűjtőútra, s megegyezés alapján végül Kodály utazott le a hajdúváros régi dallamainak összegyűjtésére.

Kodály Zoltán megjelenése Szalontán, bekapcsolódása a gyűjtőmunkába nemcsak fontos momentum volt az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének életében, de egyúttal éles cezúrát is húzott annak tevékenységében. Egy csapásra világossá vált, hogy a gyűjtőszövetség addigi munkájában hibát hibára halmozott: az irányító tanár és tanítványai egyaránt régi, 19. századi normákhoz igazodva gyűjtötték a népköltészeti adatokat: dallam nélkül, diktálás után rögzítették a szövegeket, ami eleve sok hibát, roncs-szöveget eredményezett, nem jegyezték fel az adatközlők személyi adatait, Szendrey Zsigmond pedig a diákgyűjtők nevét sem tüntette fel az összesítő/ kompiláltnak vélt gyűjteményben. Az is világossá vált, hogy a hibák kijavítása csak úgy lenne lehetséges, ha a gyűjtőszövetség tagjai egy emberként sorakoznának föl Kodály munkájának támogatására: az énekesek megkeresésére, a szövegek dallammal való újra meghallgatására. Ez azonban

¹⁵⁷ Kodály Zoltán 1924: 361–362.

¹⁵⁸ SZALAY Olga 2001: D/52, 500. Kodály Zoltán levele Sebestyén Gyulának. [1917.] február 21.

¹⁵⁹ SZALAY Olga 2001: D/48, 497. *Szalontai Lapok* XXIX. (10) 2. (1917. január 16.)

¹⁶⁰ SZALAY Olga 2001: D/51. 500. *Szalontai Lapok* XXIX. (40) 1. (1917. február 20.)

nem történt meg. Különösen Szendrey Zsigmond részéről mutatkozott egyfajta távol-tartás, indifferens magatartás. És ez annál is inkább meglepő volt, mivel Szendrey Sebestyén Gyula utasítására 1916 nyarán még azzal foglalatalkodott, hogy Kodály érkezéséig felkutassa mindazokat az adatközlőket, akiktől a zenetudós lejegyezheti, illetve fonográfba énekelteheti a dallamokat. Szendrey hamarosan arról számolt be Sebestyénnek, hogy eleget tett a megbízatásnak: „Hazajövetelem óta – írta 1916. július 29-én elküldött levelében – feljártam mindazokat, kiktől eddig én is, tanítványaim is gyűjtötünk. Az itthon levőket és vállalkozókat feljegyeztük azokkal a balladával, nótákkal együtt, melyeket énekelni is tudnak. Le is énekellettük őket, és zenetanárunk felkérésre mindeniket le is kottázta (többszöri énekeltetés után), ugyancsak ővele átjatszattam s átjavítottam a Kenyeres Lajos VII. o. t. gyűjtését is. Míg Nagyságodék lejönnek, a dalokat hónom alá véve minden du. ez ügyben járkálunk, mert bizony sok helyt ajtót mutatnak a háború meg az élelmezés nehézségei miatt elkeseredett asszonyok. De máris túljárunk a százon. Külön csoportosítottam a háborús nóták dallamait.”¹⁶¹ 1916 szeptemberének végén Sebestyén figyelmeztette Szendreyt, hogy Kodály Zoltán október elején fog leutazni Szalontára és az áttanulmányozott kéziratok általa kijelölt számait fonográfba énekeltetni. „Mivel az általszerkesztendő kötetnek ezek a felvételek s főként a fölvételek helyszínén történendő tökéletes átírásai igen nagy értéket fognak kölcsönözni – figyelmeztette Sebestyén Szendreyt –, szíveskedjék minden rendelkezésre álló erővel oda hatni, hogy Kodály professzor úr minél több fölvételt eszközölhessen. Különösen fontos az, hogy lehetőleg ne a diákok, hanem a nép fiai, leányai, asszonyai, öregjei stb. énekeljenek. A diákok a jobb énekeseket lehetőleg a tanyákról berendeljék. E célra minden anyagi áldozatot is készségesen meghozunk. [...] Míg tehát alkalmas dallam akad, Kodály urat ne eresszék el Szalontáról! Különösen a balladák, régi dalok, gyermekjáték-dalok és recitatívók volnának gondosan fölveendőék.”¹⁶²

A fennebb idézett Szendrey-Sebestyén-levelezésből arra következtetünk, hogy a szalontai tanár ellenvetés nélkül, készségesen eljár annak érdekében, hogy Kodály Zoltán megtalálja a már felgyűjtött szövegek énekeseit. Kodály Zoltán mégis elégedetlen volt Szendrey ténykedésével. Szalontai tapasztalatairól papírra vetett jegyzeteiben lépten-nyomon Szendreyt elmarasztaló bejegyzésekbe botlunk, melyeknek summája az, hogy Szendrey semmit nem csinált jól. Kodály Zoltán hol azt kifogásolta, hogy „egyetlen énekest sem szerzett, még a saját cselédjét sem tudta rávenni, annak nagyanyjától pedig azt az üzenetet adta át, hogy az atyaistennek se dalol”,¹⁶³ hol azt, hogy „a néppel semmi kapcsolatban nincs, házakba alig járt, énekeseket nem ismer, elvezetni sehova se tudott”.¹⁶⁴ Máskor azt nehezményezte, hogy nem lehet tudni, ő maga mit és mennyit gyűjtött, vagy, hogy a diákgyűjtések hibáit nem javította, mert a dialektusjelzésen kívül

¹⁶¹ SZALAY Olga 2001: D/32, 482. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. 1916. július 29.

¹⁶² SZALAY Olga 2001: D/36, 484–485. Sebestyén Gyula Szendrey Zsigmondnak. 1916. szeptember 25.

¹⁶³ SZALAY Olga 2001: D/97, 542.

¹⁶⁴ Uo.

nem is tudja, mit kell javítani. De találunk olyan feljegyzést is, hogy Szendrey munkája használhatatlan, meg hogy egyszerűen átvette a diákok gyűjtését, s a diákgyűjtők neveit eltüntette. Más alkalommal azért marasztalta el Szendreyt, mert „munkája arra szorítkozott, hogy kiválogatta és összeírta egy kötetbe a fiúk gyűjtését (gyűjtő, énekes neve nélkül! Most kedvetl[en, mert] ezt pótolnia kell, nehéz, tán lehetetlen munka). Legalább egy hosszabb darabot se tudott mutatni, amely a fiúknál nincs meg, amely tisztán az ő saját gyűjtése. Ismét[elt kérdésemre], mit és mennyit gyűjtött, nem kaptam határozott feleletet.”¹⁶⁵ Kodály Zoltán azt is felelegeti, hogy Szendrey „az egyes darabok hitelességének nem járt utána, vagy, hogy sok hibát eresztett át, illetve dallamok gyűjtése/lejegyzése céljából a főorvoshoz akarta elvezetni Kodályt. Más bejegyzésben arra tett utalást, hogy a nyolcadikos Mezey Károly által gyűjtött adatokat Szendrey a maga neve alatt adta ki, vagy, hogy amíg Kodály fonografált, Szendrey a papírról lopva leírta a Kodály által gyűjtött szöveget. Kodály Zoltán Szendreyt tette felelőssé a diákgyűjtésekben tapasztalható hibákért is: azért, hogy a diákok nem jegyezték fel a bemondók (adatközlők) nevét, korát és polgári állását; azért, hogy egyetlen diák kivételével valamennyien diktálás után jegyezték le a szövegeket; azért, hogy egyes darabok formája teljesen összetört a hiányos és tudományos szempontból értéktelen lejegyzésben; azért mert sok esetben hiányzik a strófás forma, s még ha az meg is van, „csorba a ritmus, egyes szótágok, sőt egész sorok kimaradtak vagy fölősek.”¹⁶⁶

Kodály Zoltán mindezeket az észrevételeket gyűjtőnaplójában rögzítette sietős, töredékes mondatokban, rövidített utaló szavakban, melyeket nem a nyilvánosságnak szánt.¹⁶⁷ Az azonban nem kétséges, hogy rossz benyomásainak akaratlanul is megmutatkoztak a jelei a nagyszalontai gyűjtőmunka idején, hozzájárulva ahhoz, hogy tovább növekedjék a távolság közte és Szendrey Zsigmond között.

Nem kétséges, hogy a Szendrey–Kodály ellentét háttérében a kétféle folklórszemlélet és folklórgyűjtési módszer állt. Szendrey a 19. századi nézetek meggyőződéses híve és folytatója volt, Kodály Zoltán pedig a 20. századi új folklórszemlélet képviselőjeként feszült szembe a meghaladott nézetekkel és gyakorlattal. De ahhoz sem fér kétség, hogy személyes ellentét/ellenszenv is közrejátszhatott abban, hogy Kodály annyi rosszálló megjegyzést vetett papírra Szendreyvel kapcsolatban. Ezek között a legsúlyosabb talán az volt, hogy „»lelkes embert« vártam, egy fáradt és dolgot meguntat találtam. Az első napokban némi késést okozott, hogy számítottam rá. Aztán napirend.”¹⁶⁸ Kodály más alkalommal is megjegyezte, hogy „Sze[ndrey]ben egy lehangolt, energiátlan embert találtam (Ebbe

¹⁶⁵ SZALAY Olga 2001: D/98, 547. Kodály Szendreyvel kapcsolatos vélekedéséről lásd még a 154. számú lábjegyzetet.

¹⁶⁶ SZALAY Olga 2001: D/100, 548. Kodály Zoltán: [A szalontai diákgyűjtések hibái]

¹⁶⁷ Kodály nagyszalontai feljegyzései mindaddig ismeretlenek voltak, míg meg nem jelent a *Kodály Zoltán hátrahagyott írásai* című két kötetes mű (Szerkesztette és sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, I. kötet 1989, II. kötet 1993.), illetve a Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta által szerkesztett *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* 2001-ben.

¹⁶⁸ SZALAY Olga 2001: D/97, 542. (Kodály Zoltán: *Szalontai tapasztalatok*)

engem begrattak), már megunta. »Ha annak idején figyelmeztettek volna, hogy törődjünk a dallamokkal«, egész más lett volna. Váltig mondom neki, hogy azért még nincs elveszve minden, a veszett fejszének a nyele és talán még több is megkerül. Nem lelkesedett egy csöppet sem, magamra hagyott.¹⁶⁹ Úgy tűnik, Kodálynak ez utóbbi feljegyzése tapintott rá a lényegre: Szendrey Zsigmond Kodály nagyszalontai gyűjtőmunkája idején döbrent rá arra, hogy gyűjtési módszere elavult és elhibázott. S talán nem tévedünk túl nagyot, ha azt véljük: nemcsak Kodály érezte úgy, hogy begratták. Szendrey Zsigmond is akkoriban döbbenhetett rá arra, hogy őt is begratta Sebestyén Gyula, aki Folklore Fellows-gyűjtésként szándékozott közreadni Szendrey saját egyéni gyűjteményét. Talán ezért volt annyira lehangolt és passzív, talán ezért nem árulta el Kodálynak, hogy mit és mennyit gyűjtött, és nem fedte fel, hogy kik voltak az adatközlői, nem világosította fel Kodályt a felől, hogy nem a diákok pályamunkáiból összemásolt/kompilált gyűjteményt szerkesztette köteté, nem azt kell átszerkesztenie a Kodály-gyűjtés nyomán, hanem saját, egyéni gyűjteményét.

Az első benyomások kemény hangú megfogalmazásai után maga Kodály is kereszte Szendrey unottságának, passzív rezisztenciájának kiváltó okát: „bármennyire tartózkodtam – jegyzi fel második szalontai gyűjtőútja után – a tények az én munkámat felülbírálatnak mutatták, mert akárhányszor kiderült, hogy a szöveg rosszul van írva.”¹⁷⁰ Időközben azt is fel kellett ismernie Kodálynak, hogy a háborús körülmények miatt sok minden megváltozott Szalontán. „Alaposan lekéstünk” – veti papírra, s a rövid ténymegállapító mondat összesűrítve jelzi, hogy a világháború vérzivatarában nemcsak gyűjtők és adatközlők tűntek el, nemcsak a dalolási kedv múlt el, de maga a hagyományos életforma is szétzilálódott.

Visszatérve az események kronológiájához, 1917 elején még abban reménykedtek, hogy a következő évben megjelenik a *Nagyszalontai gyűjtés*. Szendrey Zsigmond tehát változatlan intenzitással folytatta a kötet előkészítésének, szerkesztésének/átszerkesztésének, jegyzetelésének munkáját, melyet azonban minduntalan megzavart és hátráltatott a hadiállapot és a romló gazdasági helyzet. A papír- és nyomdaköltségek állandó emelkedése miatt a kötet terjedelmét egyre inkább csökkenteni kellett, s emiatt a kézirat többszöri átszerkesztésre szorult. Sebestyén Gyula, aki kezdetben minden dal felgyűjtését és közlését tervezte, megalkuvásra kényszerült: mind Szendreyt, mind Kodályt próbálta rávenni „a minél ésszerűbb válogatásra, az átfedések kikerülésére, a terjedelem betartására”.¹⁷¹ Ezek mellett arra is figyelmeztette Szendreyt, hogy csakis Szalontán élő anyagot lehet felvenni a kötetbe, „nem azt, amit írásban szállítanak Szalontára”.¹⁷² Külön gondot okozott a szöveges és a zenei rész összehangolása – a dallam nélkül gyűjtött szövegek egyeztetése a Kodály által gyűjtött dallamokkal-szövegekkel. Szendrey

¹⁶⁹ SZALAY Olga 2001: D/103, 557. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei])

¹⁷⁰ SZALAY Olga 2001: D/103, 564. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei])

¹⁷¹ SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 21.

¹⁷² SZALAY Olga 2001: D/55, 502. Sebestyén Gyula levele Szendrey Zsigmondnak. Bp. 1917. III. 17.

ragaszkodott saját gyűjteménye szövegeihez, mert álláspontja szerint Kodály gyűjtésében „nincs [...] egy darab sem, mely az én nagy gyűjteményemben meg nem lenne, legfeljebb új strófaösszeköttetések származtak a dalok éneklése kapcsán”.¹⁷³ Sebestyén Gyula viszont figyelmezteti, hogy „arra is nagyon tessék ügyelni, hogy lehetőleg Kodály legfontosabb szövegei is benne legyenek a gyűjteményben”.¹⁷⁴ Szendrey nehezen éli meg a terjedelmi megkötöttségekre irányuló főszerkesztői figyelmeztetéseket,¹⁷⁵ s el is bizonytalanodik a válogatás szempontjait illetően: 1916 novemberében arról kérdezi Sebestyén Gyulát, hogy „csak verses anyag lesz a kötetben? Veszünk-e fel gyermekjátékokat is, vagy csak oly balladaféléket, dalokat, melyeket Arany ismerhetett? Szalontai dialektusban közöljük az anyagot?”¹⁷⁶ 1918 nyarán pedig arról tájékoztatja Sebestyént, hogy jegyzetei készen vannak, de nem tisztázza le, és nem küldi mindaddig, amíg nem tudja, megmarad-e minden ballada s minden változat, s „tudnom kellene – olvashatjuk levelében –: *zsványhistoriát* vegyék-e fel a kötetbe?”¹⁷⁷ A szerkesztés – átszerkesztés – egyeztetés munkáját nagymértékben gátolták a kapcsolattartás nehézségei is: a postai küldemények célba érése a háborús körülmények között egyre bizonytalanabbá vált.

A szerkesztés-átszerkesztés munkálatai korántsem jelentették azt, hogy a gyűjtés szünetelt volna. Az 1916/17-es tanév végén Szendrey hét diák pályázatát postázta Budapestre, s Szendrey Zsigmondnak egy levélbeli megjegyzése¹⁷⁸ alapján arra következtethetünk, hogy az 1917/18-as tanévben is küldtek be gyűjtéseket Szalontáról, azonban ezekről nincsenek további információink.¹⁷⁹ A pályázati gyűjtéseken kívül 1916 nyárára elkészültek a nyolcadikos Kenyeres Lajos kottás lejegyzései,¹⁸⁰ s az 1917–1919 közötti évekből fennmaradt egy iratcsomó, melyben névtelen diákgyűjtő – feltehetően Szendrey Ákos – kézírásában kilenc ballada és epikus ének is előfordul.¹⁸¹ Ezekben az években maga Szendrey is folytatott kiegészítő/ellenőrző gyűjtéseket, melyeknek leg-

¹⁷³ SZALAY Olga 2001: D/57, 504. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1917. márc. 27.

¹⁷⁴ SZALAY Olga 2001: D/70, 513. Sebestyén Gyula levele Szendrey Zsigmondnak. Budapest, 1918. VIII. 14.

¹⁷⁵ „...nehéz, rosszul esik e válogatás, mindent szeretnék, de tartom magam” a megszábot terjedelemből – írta Sebestyénnek 1917 márciusában (lásd SZALAY Olga 2001: D/57, 504).

¹⁷⁶ SZALAY Olga 2001: D/44, 491. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1916. november 8. után].

¹⁷⁷ SZALAY Olga 2001: D/68, 512. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának [kb. 1918. június 8. és július eleje között].

¹⁷⁸ „Kíváncsian várjuk az ideai pályázatok eredményét” – írta Sebestyén Gyulának 1918. szeptember elején (SZALAY Olga 2001: D/73, 515).

¹⁷⁹ Kérdés, hogy egyáltalán elbírálták-e az 1917/18-as tanév pályamunkáit. 1918 júniusában Sebestyén Gyula arról kérdezi Szendreyt, hogy „Az ideai gyűjtés eredményét már elintéztük? Ha nem, saját behatása szerint állapítsa meg és ossza ki a díjakat, melyeket én (mint tegnapelőtt a sárospatakiakkal is tettem) postafordultával azonnal megküldök.” (SZALAY Olga 2001: D/67, 511. Sebestyén Gyula levele Szendrey Zsigmondnak. Bp. 1918. VI. 8.

¹⁸⁰ SZALAY Olga 2001: D/28, 479–480. Kenyeres Lajos levele Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1916. jún. 28. – Kenyeres Lajos gyűjteményének kottás lejegyzései, melyek az MTA Zenetudományi Intézet Népzenei Osztályának központi dallamgyűjteményében található (lásd SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 18), jelenleg nem elérhetők. Így csak feltételezem, hogy a kottás lejegyzések ugyanazokat a balladákat tartalmazták, mint Kenyeres 1914-ben beküldött pályamunkája.

¹⁸¹ Lásd SZENDREY Zsigmond 1917–1919–Ms: 1–13.

markánsabb hozadéka az 1919 márciusában lejegyzett *Sára asszony* című ballada.¹⁸² Ismereteink szerint ez egyben a Nagyszalontán feljegyzett utolsó népköltészeti adat.

A kiegészítő gyűjtésekkel párhuzamosan Szendrey Zsigmond 1918 végére befejezte a szalontai kötet összeállítását-szerkesztését. „Idestova egy hónapja már, hogy a szalontai népköltési gyűjtést jegyzeteimmel együtt Méltóságodnak felküldtem – kezdi Sebestyén Gyulának címzett, keltezetlen levelét Szendrey Zsigmond –; ugyanakkor írtam, hogy a betlehemes játékok első száma itt maradt, mert valami műkedvelő előadásra kérték el. Most ezt is küldöm, méltóztassék a betlehemes játékok elé behelyezni. S most már részemről a forrásművek listáján kívül az egész dolgozat készen van, legfeljebb az azóta megjelent változatok nincsenek bevéve. Sajnos, ki tudja, mikor lesz a nagy munkának valami láttatja?! [...] Nagyon szeretném, ha a levelem, s a múlt hóban felküldött teljes munka megérkezéséről értesíteni szíveskednék Méltóságod.”¹⁸³

Szendrey Zsigmond következő ismert levele – bár „a Kodály úr kottáit ma du. postára tettem” kezdő mondatával még visszautal a szalontai kötet szerkesztésére – a továbbiakban személyes problémáira keres megoldást: szeretné elérni áthelyezését Budapestre, mert, ahogy előző levelében fogalmazott, „ha Belényesen mégis áttörnék frontunkat, akkor [...] úgyis menekülnünk kell”, de azért is, hogy fia tovább tanulását biztosítani tudja.

Miközben Szendrey Zsigmond áthelyezése ügyében tett lépéseket, nem feledkezett meg arról sem, hogy nála maradtak azok a diákkéziratok/gyűjtemények, melyekkel a szalontai diákok az évek során pályáztak, s melyeket a kötet szerkesztése érdekében Szendrey visszakért Sebestyén Gyulától, illetve a múzeum kézirattári állományából, ahova Sebestyén elhelyezte azokat. Az utolsó, Szalontáról küldött levelében ezeknek a kéziratoknak a visszaküldéséről tájékoztatta Sebestyén Gyulát: „Mindig készülök felmenni, s magam akartam a kéziratot átadni, de valami ok, legfőképp a folytonos félelem családomat itt hagyni az itteni állandó bolsevik meg vörösgárdás zavargások között, mindeddig visszatartott a felutazástól. Most hát, nehogy [...] valami bajok legyen a nálam lévő múzeumi kéziratoknak, előbb ezt küldöm, aztán a többit naponkint” – olvas-

¹⁸² Lásd MNGY XIV. 1924: 20. A ballada népi előzménye Arany János *Ágnes asszony* című balladájának. – A gyűjtés időpontja is figyelemre méltó: Szendrey Zsigmond egyik utolsó szalontai felfedezése lehetett a *Sára asszony*, hiszen Szendrey 1919. március első felében végleg elhagyta Nagyszalontát, családdal áttelepedett Budapestre. – A ballada először az *Ethnographiában* jelent meg (lásd SZENDREY Zsigmond 1920b).

¹⁸³ SZALAY Olga 2001: D/75, 516. – A levelet Szalay Olga „1918. kb. október-november”-re datálja „a belényesi frontra vonatkozó utalás” alapján. Némi ellentmondást vélünk felfedezni ugyanennek a levélnek és levélrészletnek egy másik utalása miatt. A kérdéses levélrészlet a következő: „Az itt levő anyagot nem merem küldeni, nehogy elveszen; de ha Belényesen mégis áttörnék frontunkat, akkor a botozás elől úgyis menekülnünk kell, s apró csomagokban mindent feladok.” A „botozás”-hoz Szalay Olga azt a lábjegyzetet fűzte, hogy „1918 karácsonyán [kiemelés tőlem: O. K.] a Kolozsvárra bevonult román csapatok parancsnoksága az ostromállapot, a cenzúra, az internálás mellett a botbüntetést is bevezette.” A levelet, ezek szerint, 1918 karácsonya után írhatta, s még valószínűbb az, hogy 1919 januárjában. Az „idestova egy hónapja” elküldött *Nagyszalontai gyűjtés* kéziratát tehát, valószínű, hogy 1918 decemberének elején postázta Szendrey.

hatjuk abban a levelében, melyet nem sokkal Pestre való áttelepülése előtt írhatott.¹⁸⁴ A levélben szót ejtett a kiadandó kötetéről is: „Tudom, hogy kiadásról most szó sem lehet, s talán isten tudja, mikor. Elég baj ez rám nézve, mert éppen e gyűjteményre hivatkozva adtam be még szeptemberben kérvényem a minisztériumhoz. [...] Azért csak éppen megemlítem, hogy a válogatásban szorososan alkalmazkodni igyekeztem Méltóságod kijegyzéseire. A mesék jegyzetei Berze Nagy úréi. Kodály úr kívánságait figyelembe vettem. Helyesírásom nem tisztán fonetikus; a Horger úr eljárását követtem. Különben mindezekről szóban vagy írásban bőven referálok, hisz e gyűjtemény most egyelőre úgyis csak, mint hétévi nagy gyűjtőmunka s összehasonlítás eredménye, letétként fog pihenni a Múzeumban.”¹⁸⁵

Szendrey Zsigmond 1919. március első felében végleg elhagyta Szalontát, családos-tól Budapestre költözött. A „szóbeli referálás” lehetősége tehát nagyon hamar bekövetkezett. Abban viszont Szendrey tévedett, hogy a gyűjtemény „letétként fog pihenni a Múzeumban”. Sebestyén Gyula egy 1919. április 12-ről keltezett levelében arra kérte a Kisfaludy Társaság titkárát, hogy „Szendrey Zsigmond Bpestre áthelyezett, de még lakáshoz nem jutott középiskolai tanárnak mellékelt nyugtája alapján a Kisfaludy Társaság népköltési rovatának terhére 300, azaz háromszáz koronát (és nem ezen összeg utalványát) megküldeni szíveskedjék.” Egyúttal arról is tájékoztatta a Kisfaludy Társaság titkári hivatalát, hogy „a kiadásra elkészített kötet teljes kézírata nálam van. Nehogy terjedelmes legyen, a kevésbé értékes anyagot selejtezem belőle. Ha elkészültem, a nyomdába beszolgáltatom.”¹⁸⁶

Ettől az időponttól kezdve a *Nagyszalontai gyűjtés* kiadásával tovább már csak Sebestyén Gyula foglalkozott. S noha Sebestyénnek csupán a terjedelem csökkentése miatt kellett a kéziratot revideálnia, a kötet kiadása mégis több mint öt évet késett. Ebben nyilván közrejátszottak azok a történelmi események, melyek sorsfordulót hoztak nemcsak az országnak, de a kötet megalkotóinak életében is. Alapvetően azonban nem ez határozta meg a kötet megjelenésének késlekedését. Még csak az anyagi nehézségek sem játszottak számottevő szerepet. Inkább személyes nézeteltérések és banális véletlenek összjátéka folytán tolódott egyre tovább a *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenése.

Sebestyén Gyula, miután feltehetően elvégezte a fent említett „selejtezést”, 1920 nyarán újból felvette a kapcsolatot Kodály Zoltánnal a szalontai kötet kiadása ügyében. „A szalontai kötetet azzal a kéréssel adom át (ti. a verses részét), hogy hozzá a tetszés szerinti terjedelmű zenei függelékét a nyár folyamán okvetlenül elkészíteni szívesked-

¹⁸⁴ SZALAY Olga 2001: D/77, 517–518. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának [kb. 1919. március előtt] „A datálás alapja – Szalay Olga jegyzete szerint –: Szendrey levelében hétévi gyűjtőmunkáról beszél, amely alapján az 1919-es évszám megállapítható, a levélben említett szeptember hónap tehát nyilván 1918-ra vonatkozik.” (Uo. 518)

¹⁸⁵ SZALAY Olga 2001: D/77, 518.

¹⁸⁶ Sebestyén Gyula levele Vargha Gyulának. Budapest, 1919. április 12. MTA Könyvtára, Kézirattár, Budapest. Jelzete: Ms 1019/78.

jék” – írta Kodálynak 1920. július 8-i levelében.¹⁸⁷ Néhány hét múlva újabb levéllel kereste meg Kodályt: „A mellékelt kéziratot – kezdi 1920. augusztus 26-án írt levelét – Szendrey úr kértére személyesen hoztam el. Jegyzeteinek segítségével szíveskedjék most már a zenei részt a már többször tárgyalt értelemben sürgősen elkészíteni. Szeptember végén a Kisfaludy-Társ. új titkári hivatala tűzre tesz bennünket, ha az ígéret értelmében helytállani nem tudunk.”¹⁸⁸ A „helytálláshoz” azonban Kodálynak szüksége lett volna az ifjabb Szendrey gyermekdalgyűjteményére, mert abba jegyzett be egy sor dallamot, amit külön nem írt le.¹⁸⁹ Sebestyén kénytelen Szendrey Zsigmondhoz utasítani Kodályt, mert „a Múzeumban az ez idő szerinti könyvtárigazgató zsupán-észjárással mindent ládába zárattott, és lajstrom nélkül le is szögeztetett, ami reám v. a folklore-ra emlékeztet.”¹⁹⁰ Vagyis: Sebestyén, aki összeveszett múzeumi munkatársaival/fölötteseivel, nem fért hozzá az FF-gyűjtések anyagához, ezért javasolta Kodály Zoltánnak, hogy Szendrey Zsigmondtól kérje közvetlenül a gyermekdalgyűjteményt. Egyúttal arra kérte a zenetudóst, hogy „a kötet lezárta után szíveskedjék hozzám eljuttatni [...], hogy a bevezetést hozzá megírhasam. E célra szíveskedjék a két szalontai lerándulásról és az *érvényesített* zenei szempontokról nekem egy kis felhasználható tájékoztatót megfogalmazni.”¹⁹¹ Kodály Zoltán 1921. január 31-én arról értesítette Sebestyént, hogy nagyjából befejezte a munkát: „A kótákat – úgy értvén Szász K[ároly] úr egy üzenetét – már hozzá juttattam. Még pár lapnyi magyarázó szöveggel vagyok hátralékban.”¹⁹²

1921 januárjában úgy nézett ki, hogy végre kiadásra kész a teljes kötet. Aztán kilenc hónap múlva a Kisfaludy Társaság ráébredt arra, hogy több ok miatt sem küldhető nyomdába a gyűjtemény. „A Szendrey-féle *Nagyszalontai Gyűjtést* kénytelen vagyok hozzád – mint szerkesztőhöz – visszajuttatni, a következő okokból – kezdi Sebestyén Gyulának írt levelét Szász Károly, a Kisfaludy Társaság akkori titkára –. Társaságunk – a f. évi februárius hó 9-én tartott ülés jegyzőkönyve 8. pontjának tanúsága szerint azzal adta kezedhez a kéziratot: »hogy a gyűjtemény átvizsgálása s a *zenei résznek szakértővel való felülbírlása után*« légy szíves jelentésre tenni az elnökségnek. Te voltál aztán szíves a kéziratot – a szerkesztői átvizsgálás látható jeleivel ugyan, ám minden jelentés nélkül hozzám juttatni vissza, és mikor én múltkor tőled a zenei felülbírlat után tudakozódtam, te kijelentetted, hogy az nem történt meg. Én pedig – a Társaság határozatára tekintettel – addig nem adhatom a munkát nyomdába, míg a zenei felülbírlat meg nem történik. Beöthy Zsolt úgy véli, hogy Kacsóh Pongrácot kellene felkérni az átnézésre – s én nem is akartalak azzal terhelni, hogy szólítsd fel Kacsóht, megtenném azt én is készséggel. De mikor éppen e célból a gyűjteményt nézegettem, forgatgattam – a II. kötet megcsúszott kezeim között, a lapok szétszaladtak – s ahogy össze akartam őket

¹⁸⁷ SZALAY Olga 2001: D/78, 519.

¹⁸⁸ SZALAY Olga 2001: D/79, 519.

¹⁸⁹ SZALAY Olga 2001: D/80, 520. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. 1920. október 6.

¹⁹⁰ SZALAY Olga 2001: D/81, 520. Sebestyén Gyula Kodály Zoltánnak. Budapest, 1920. október 26.

¹⁹¹ Ua., uo. 520–521.

¹⁹² SZALAY Olga 2001: D/82, 521. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. Bp. 1921. január 31.

rakni, vettem észre azt a *hihetetlennek* látszó körülményt, hogy ez a II. kötet még csak lapszámozva sincs!!”¹⁹³ Továbbá az is kiderült, hogy Sebestyén a szedőre bízta volna a lapszámozást, amit Szász Károly elfogadhatatlannak ítélt. Ezért visszaküldte a kéziratot Sebestyénnek, hogy ő vagy még inkább Szendrey Zsigmond rendezze el a szétfutott lapokat, és számozza meg azokat, „*de hamar*”. Mert csak akkor lehet zenei felülbírálatra küldeni a kéziratot. Újabb félév telt el, mire 1922. június 13-ra elkészült Kereszty István „véleményes jelentése” *Dr. Kodály Zoltán nagyszalontai népdalgyűjtéséről*.¹⁹⁴ Ezt követően Sebestyénnek összhangba kellett hoznia Kodály Zoltán dallamgyűjteményét a szöveggyűjtemény sorrendjével, így jelenthette 1922. június 17-én a Kisfaludy Társaság titkárának, hogy „gyűjteményünk XIV. kötetének kézírata végérvényesen elkészült. Ezért kérek az I. részben található címlapon szíveskedjél hivatalod érkezési keltjével ellátni, utána pedig az Athenaeumnak átszolgáltatni.”¹⁹⁵ A levél hátoldalán található, ismeretlen kéztől származó ráírás – „a *Szalontai gyűjtés* kéziratát átvettem 922. X/4.” – minden bizonnyal az Athenaeum elismervénye a kézirat beérkezéséről. Utána több mint egy év telt el, mire a kiszedett gyűjtemény korrektúrájára sor kerülhetett,¹⁹⁶ majd már csak 1924 januárjában arra, hogy a Kisfaludy Társaság titkára engedélyezze az imprimálást. „Kérek tehát – sürgette Szász Károly Sebestyént – intézkedjél sürgősen, hogy a kötet supervíziós íveit a nyomda hamarosan küldje meg nekem. Így talán elérhetjük, hogy az első kész példányokat ünnepélyes közülésünkön (febr.10) bemutathassam.”¹⁹⁷ Úgy nézett ki, hogy végre minden akadály elhárult a kötet megjelenése elől.

A Kisfaludy Társaság közgyűlésén azonban az első kész példányok bemutatása helyett valami egészen más történt. Nem lehet pontosan tudni, hogy milyen személyes konfliktusok, sértődöttségek folytán került sor Sebestyén Gyula nyilvános ledorongolására, s azt sem, hogy milyen mértékben túlozta el Sebestyén vélt vagy valós sérelmeit, mert a közgyűlésen történekről csupán Sebestyén Gyula Kisfaludy Társaságnak címzett leveléből, s az azt megelőző levélfogalmazványából szerezhetünk tudomást. Megkíséreljük ezekből összerakni azt az eseménysort, melyet Sebestyén a maga szemszögéből sérelmesnek érzett. A történet azzal kezdődött, hogy a titkári hivatal az 1924. február 10-i tisztújító közgyűlés nyomtatott szavazólapján a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztőjének rovatában mellőzte Sebestyén Gyula nevét. Vagyis a Társaság nem akarta megújítani Sebestyén szerkesztői megbízatását. Sebestyén, noha „forogni kezdett vele a világ”, mégis ott maradt a közgyűlésen, mert „szavazóra volt szükség. [...] Így aztán – folytatja Sebestyén – tanúja lettem annak a merőben felesleges, csúnya jelenetnek, amely engem úgy érintett, mintha rendőrszobában lettem volna, ahova en-

¹⁹³ SZALAY Olga 2001: D/83, 521–522. Szász Károly Sebestyén Gyulának. 1921. november 16.

¹⁹⁴ SZALAY Olga 2001: D/84, 522–525.

¹⁹⁵ SZALAY Olga 2001: D/86, 526. Sebestyén Gyula levele [a Kisfaludy Társaság titkárának] Budapest, 1922. VI/17.

¹⁹⁶ Lásd SZALAY Olga 2001: D/89, 529–530. Sebestyén Gyula levele Kodály Zoltánnak. Budapest, 1923. XI/30.

¹⁹⁷ SZALAY Olga 2001: D/90, 530. Szász Károly Sebestyén Gyulának. Budapest, 1924. jan. 19.

gem »előállítottak«, hogy ott jól »kikészítsenek«. A bemutatott *Nagyszalontai gyűjtés* címlapjának ismételt elferdítése, a bevezetés tartalmának, mint a kötettel összefüggésben nem levőnek bejelentése engem tisztára megbódított, s a védekezésre (ha kíméletlen lenni nem akartam) képtelenné tett.¹⁹⁸ A közgyűlés után egy nappal megkezdett, de be nem fejezett levélfogalmazványban Sebestyén valamivel konkrétabban reagál a történetekre: „Izgalomban nem tudtam megállapítani – olvashatjuk Sebestyén méltatlankodó sorait – hogy egy magasabb mértékű irodalmi testület adminisztratív része ilyen kíméletlen mértékű beavatkozásra miért szánta el magát. Azért-e, hogy a M. Népk. Gyűjtemény új szalontai kötetének bevezetésében rokonsági köréből egy férfit a Kisfaludy-Társ. számára gyűjtött népköltési kincsek sorsát kockáztató kommunori mozgalmak központjában voltam kénytelen krónikás hűséggel szerepeltetni? Vagy azért, hogy a titkárságnál a bevezetés miatt megindítandó elnöki támadás ellen méltatlankodva tiltakoztam? Ezen izgalomban következett *egyhangúlag* megválasztott új elnökünk teljesen meglepetésszerű támadása. E támadás ugyanis úgy állította be a dolgot, hogy a bevezetésnek semmi köze sincs a kötethez, továbbá célzatosan (és felvilágosítás után ismételen) hangoztatta azt, hogy e kötetet Szendrey Zsigmond szalontai tanár gyűjtötte, holott ezt a kötetet a kezében tartott címlap szerint »*Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő-szövetsége*«. Ez indokolja meg aztán, hogy »*Folklore Fellows és a Kisfaludy-Társaság*« című, névalírással ellátott bevezetést okvetlen meg kellett írnom. Különben senki sem tudta volna, hogy mi a FF néphagyományt kutató nemzetközi szövetség magyar osztálya, s mi lehetett ezen osztálynak a szalontai gyűjtő-szövetsége.¹⁹⁹ Az már az elküldött levélből derül ki, hogy az inkriminált bevezetőt Sebestyén – ahogy ő fogalmaz – „évekkel előbb, szellemi és anyagi javaimat prédáló »barátaimmal« folytatott” élethalálharca idején írta, s jöllehet, a titkárságnak két nappal előbb élőlőszóval már bejelentette, hogy belőle a személyes vonatkozásokat egészen ki fogja hagyni, a „felületesen megtoldott-foldott, és mégis »tördelve« szedett bevezetéséből” az újonnan megválasztott elnök „jönak látta néhány mondat és mondatrész olyatén utólagos bemutatását, amilyen idézési móddal a szentírást is meg lehetne bélyegezni.”²⁰⁰ A levél zárómondataiban Sebestyén elnézést kér ugyan, de olyan formában, hogy újra szót ejt arról a személyről, aki a vörös uralom idején a Kisfaludy Társaságnál lévő kéziratok folklór-kincsek megőrzését veszélyeztette. „Szíves megnyugtató válaszáért azért is kell esedeznem – olvashatjuk Sebestyén levélében –, hogy az inkriminált bevezető cikk nagy lelki nyugalmat igénylő átdolgozását azonnal megejthessem. Egyebekben pedig elnézést kérek, hogy a vörös uralom fertőjében gázoló, jóra való és kevésbé jóra való emberek kényelmetlen ügyeivel, mivel azok

¹⁹⁸ SZALAY Olga 2001: D/91. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaság Titkári Hivatalának. Budapest, 1924. február 15. (az elküldött levél)

¹⁹⁹ SZALAY Olga 2001: D/91a, 532. Sebestyén Gyula a Kisfaludy Társaságnak. [1924. február 15. előtt] – fogalmazványtöredék.

²⁰⁰ SZALAY Olga 2001: D/91, 531.

Társaságunknak kallódás veszedelmével fenyegetett kincseit érintik, az Elnökségnek kényelmetlenségeket okoztam.”²⁰¹

A ködös célzásokból és konkrét tényekre utaló megjegyzésekből arra következtünk, hogy a Kisfaludy Társaság vezetői nem kívánták meghosszabbítani Sebestyén Gyula mandátumát a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának szerkesztőjeként, mert Sebestyén egy olyan személy viselt dolgaira tett célzást, akit rokonsági kötelék fűzött a Társaság adminisztratív testületének valamelyik tagjához, s aki a Kisfaludy Társaságnál lévő kéziratos folklórgyűjtések megőrzését veszélyeztette. Valószínű, Sebestyénnek ez a személyeskedő utalása készítette a Kisfaludy Társaság új vezetőjét arra, hogy a tisztújító közgyűlés nyilvánossága előtt ültesse szégyenpadra Sebestyén Gyulát, akivel már korábban is nézeteltérése volt a tekintetben, hogy kinek a gyűjtése, kinek a munkája a nagyszalontai kötet. Sebestyén úgy állította be, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* a Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének munkája nyomán, annak eredményeként jött létre, Szendrey Zsigmond szerepe a gyűjtés irányítására/ellenőrzésére és a kötet megszerkesztésére korlátozódott csupán. A Kisfaludy Társaság vezetőségének viszont valamilyen úton-módon tudomására jutott, hogy a gyűjtemény törzsanyagát Szendrey Zsigmond még az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása előtt gyűjtötte, s ennek értelmében megváltoztatták a kötet címlapját: Szendrey Zsigmondot tüntették fel gyűjtőként és szerkesztőként. Így viszont Sebestyén bevezetője valóban nem volt összefüggésben a kötet tartalmával. Mindez egyúttal azt is jelentette, hogy a Kisfaludy Társaság vezetősége nem ismerte el a Folklore Fellows (s általa Sebestyén Gyula) szerepét a szalontai kötet megszületésében. (S tegyük hozzá halkán és zárójelben: nem is minden alap nélkül!)

Bármennyire is feszültté vált Sebestyén Gyula és a Kisfaludy Társaság közötti viszony, egy héttel a közgyűlés után Szász Károly levélben válaszolt Sebestyénnek, örömet fejezve ki, hogy „a kért változtatás megtételére” vállalkozik. „Hidd el, sokkal jobb lesz így – minden tekintetben. Ide is zárom a kérdéses bevezetésnek kefelevonatát, légy szíves a változtatást megtenni, s az új szöveget aztán minél előbb hozzám juttatni.”²⁰²

Mikorra készült el Sebestyén a bevezető átírásával, nem tudjuk. Azt sem, hogy mit és mennyit változtatott a korábbi szövegen. Egy azonban biztos: a személyeskedő vonatkozásokat kihagyta ugyan az írásból, Szendrey Zsigmond szerepét azonban továbbra is úgy állította be, mintha csak a diákgyűjtők munkájának irányítója és a kötet szerkesztője lenne. „Most, midőn a Folklore Fellows néphagyományt kutató nemzetközi tudományos szövetség magyar osztályának első kötete a Kisfaludy Társaság kiadásában megjelenik, a következő tájékoztatást kívánom nyújtani” – indítja a *Nagyszalontai gyűjtésről* címet viselő bevezetőt Sebestyén. Majd így folytatja: „A nagyszalontai gyűjtőszövetség 1912–1914-ig, vagyis a világháború kitöréséig Szendrey Zsigmond tanár vezetésével, továbbá Tatár Balázs igazgató és Debreczeni István helybeli ref. lelkes támogatásával

²⁰¹ Uő., uo. 532.

²⁰² SZALAY Olga 2001: D/92, 533.

olyan gazdag eredményt ért el, hogy egy külön nagyszalontai kötet megjelenése már biztosítva volt. Én meg is bíztam Szendrey Zsigmondot, hogy a kötetet szerkessze meg. Időközben Tatár Balázs indítványára abban állapodtunk meg, hogy a kötetet Arany János születésének 1917-ben elkövetkező évszázados fordulójára adja ki majd a Kisfaludy Társaság.”²⁰³

A bevezető nagy részében Sebestyén Gyula továbbra is azt igyekezett hangsúlyozni, hogy Szendrey Zsigmondnak a gyűjtőmunka megszervezésében és irányításában volt óriási szerepe, ő maga inkább csak ellenőrizte a diákok által begyűjtött adatokat. Állítása bizonyítására bőségesen idéz Szendrey Zsigmond 1920-ban közzétett *A néphagyományok gyűjtésének módszere* című füzetéből²⁰⁴, melyben Szendrey beszámol azokról a tapasztalati úton szerzett módszertani eljárásokról, melyekkel sikeresen vonta be tanítványait – a legkisebektől a legnagyobbakig – a népköltészeti gyűjtés munkájába. A baj csak az, hogy a tanulók foglalkoztatásának módszertani útmutatóját (melyet tanítóknak, tanítónőknek, tanároknak szánt), Szendrey szemmel láthatóan nem az FF kötetében folytatott gyűjtések tapasztalataiból vonta le, hanem saját, korábban elkezdett gyűjtőmunkájának tanulságait összegezte. Sebestyén viszont úgy idézi Szendrey passzusait, mintha azok a Folklóre Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségében folytatott gyűjtőmunkáról szólnának. Nevezetesen arról, hogy a gyűjtés munkálatait vezető szaktanár beszervezett maga köré alkalmas „nyomozókat”, „rákutatókat” a fiatalabb tanulók közül, s lejegyzőket a nagyobb diákok köréből. „Közben természetesen Szendrey Zsigmond mindig módját ejtette annak – tájékoztat Sebestyén – hogy az így lejegyzett szöveget tartalmi és tájnyelvi tekintetben ellenőrizze. Kötetünk minden adaléka alatt ki van nyomtatva a gyűjtők neve.”²⁰⁵ Ettől kezdve Sebestyén Szendrey Zsigmondot idézi (a nélkül, hogy elárulná, honnan vette Szendrey mondatait) imígyen: „A tanulók neveit mindig közlöm, még akkor is, ha csak töredékeket nyújtottak vagy csak nyomravezetők voltak. Ez esetben magam jártam az adat után. Épp így saját gyűjtésem az olyan adalék is, amely alatt nincs tanulónév. A balladákat, hosszabb verses szövegeket, meséket, legendákat, mondákat magam is mind meghallgattam.”²⁰⁶

Nem fér kétség ahhoz, hogy az idézett mondatokat Szendrey Zsigmond saját gyűjteményéhez fűzte magyarázatként, akkor, amikor Sebestyén Gyulának elküldte a megszerkesztett kéziratot. Hiszen természetes, hogy saját gyűjteménye minden egyes darabja alá nem írja be gyűjtőként a saját nevét. Sebestyénnek viszont kapóra jött, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* lapjain Szendrey neve gyűjtőként sehol nem fordul elő, azt a látogatást keltve, hogy az egész gyűjteményt a nagyszalontai gyűjtőszövetségben tevékenykedő diákok hordták össze. S az olvasó – hacsak véletlenül nem bukkant rá Szendrey Zsigmond idézett soraira a Sebestyén-bevezetőben – okkal és joggal igaznak véli a kö-

²⁰³ SEBESTYÉN Gyula 1924: V.

²⁰⁴ SZENDREY Zsigmond 1920a

²⁰⁵ SEBESTYÉN Gyula 1924: XIII.

²⁰⁶ Szendrey Zsigmond szavait idézi Sebestyén Gyula 1924: XIII–XIV.

tet címlapján írottakat: „Gyűjtötte a Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtő szövetsége.” Mert még a Szendrey-idézet ismeretében is nehéz, szinte lehetetlen megállapítani a gyűjtő kilétét. A balladáknál még-még sikerül, mert ott Szendrey Zsigmond többnyire külön megnevezte a saját adatközlőjét, majd utána a Kodály énekesét, s végül zárójelben feltüntette azoknak a diákoknak a nevét, akik az adott ballada szövegét szintén lejegyezték. A népdalok esetében viszont, különösen ott, ahol zárójelben három vagy négy diák neve is szerepel, nehéz eldönteni, hogy ki is valójában a gyűjtő: a felsorolt diákok együttesen, vagyis összevágott szövegről van szó, vagy pedig azért vannak zárójelben a diáknevek, mert Szendrey volt a gyűjtő, s a felsorolt diákok is lejegyezték ugyanazt az adatot?

Amint a fentiekből kitűnik, Sebestyén Gyula a bevezető tanulmány első mondatától kezdve úgy prezentálta a nagyszalontai gyűjteményt, mint a Folklore Fellows magyar osztályának megvalósítását. Ennek érdekében nem riadt vissza az adatok megváltoztatásától sem: állítása szerint a nagyszalontai gyűjtőszövetség 1912–1914 között hozta létre a gyűjteményt, holott a megnevezett gyűjtőszövetség 1913 decemberében alakult, s az első világháború kitöréséig egyetlen csonka év állt a szalontai diákgyűjtők rendelkezésére pályamunkáik elkészítésére. Az nem vitás, hogy 1912 és 1914 között valóban létrejött Nagyszalontán egy olyan gyűjtemény, mely biztosította a külön kötet megjelenését, ezt a gyűjteményt azonban Szendrey Zsigmond valósította meg, tanítványai segítségével, de nem intézményes keretek között, hanem egyéni kezdeményezés folytán. Ennek a kötetnek a megszerkesztésével Sebestyén Gyula valóban Szendrey Zsigmondot bízta meg 1915 júniusában, anélkül azonban, hogy Szendreynek tudomására hozta volna: a kötet Folklore Fellows-gyűjtésként fog megjelenni. És Sebestyén 1924-ben is ehhez az elgondoláshoz tartotta magát. De akkor már az önigazolás kényszerűsége miatt is: számára a szalontai kötet megjelenése maradt egyetlen és végső bizonyítéknak, hogy a Folklore Fellows magyar osztálya egyáltalán létezett és hogy eredményesen tevékenykedett 1912 és 1918 között.

Az ominózus tisztújító közgyűlés után a *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenésének ügyét Szász Károly, a Kisfaludy Társaság titkára vette kézbe, ő intézkedett a kötet utolsó revíziója érdekében, ő figyelmeztette Kodály Zoltánt, hogy a szöveggyűjteményben Szendrey Zsigmond újabb változtatásokat hajtott végre, s emiatt Kodálynak összhangba kell hoznia a sorszámozást. „Ne tessék rossz néven venni sürgető alkalmatlankodásomat – olvashatjuk Szász Károly levelében –, de már a Kisfaludy Társaság is nagyon szeretné, ha ez a réges-rég húzódó kötet végre valahára megjelennék – az Athenaeum pedig, hol a szedés már nem tudom mióta áll, különösen türelmetlenül várja a munka befejezését.”²⁰⁷

A kötet végül 1924-es évszámmal jelent meg, de valószínű, hogy csak 1925 elején jött ki a nyomdából. Szász Károly ugyanis 1925. március 3-án értesítette Kodály Zol-

²⁰⁷ Lásd SZALAY Olga 2001: D/93, 534–535. Szász Károly Kodály Zoltánnak. Budapest, 1924. március 29.

tánt, hogy „a *Nagyszalontai gyűjtés* c. kötet – mely igen tisztelt Tanár úr nagybecsű közreműködésével készült – kikerülvén a nyomdából, intézkedem, hogy annak 3 példánya elküldessék Tanár Úrhoz. Munkássága tiszteletdíjául pedig 700 000 (hétszázezer) k[orona] folyósíttatván Társaságunk részéről – a vonatkozó utalványt bátorkodom idezárni.”²⁰⁸

„A nagyszalontai áll. főgimnáziumnak egy tanára és 28 növendéke, továbbá egy budapesti zenei szakértő sikerrel kimerítette egy alföldi magyar városunk néphagyományának minden hozzáférhető forrását – összegezte Sebestyén Gyula a nagyszalontai gyűjtőszövetség munkájának eredményét –. Az a kézirati kincs, amelyet a FF magyar osztálya útján a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz[ágos] Széchenyi-Könyvtárának beszolgáltattak, körülbelül ötször-hatszor annyi, mint amennyi e kötetünkben megjelent. Gyűjteményünk eddigi gyakorlatához alkalmazkodva, mellőznünk kellett a néphit és babonás szokások összes lejegyzett emlékeit. Mellőztük továbbá az újabbkorinak tetsző népköltési adalékokat és a régebbi népköltési adalékok ama nagy tömegét is, amelynek változatai Gyűjteményünk előző köteteiben, vagy egyéb népköltési gyűjteményünkben már megjelentek.”²⁰⁹

---

²⁰⁸ SZALAY Olga 2001: D/94. Szász Károly, a Kisfaludy Társaság titkára Kodály Zoltánnak.

²⁰⁹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

Balladagyűjtő diákok és balladák Nagyszalontán

Ha belelapozunk a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tizennegyedik kötetébe, meglepődve állapíthatjuk meg, hogy a Szendrey Zsigmond által szerkesztett *Nagyszalontai gyűjtés* mindössze tíz balladát tartalmaz, melyek közül kettő két változatban szerepel. Még inkább elgondolkoztat az a tény, hogy a balladák között még csak mutatóban sem találunk betyárballadát. Lehetséges volna – tevődik fel a kérdés –, hogy az alföldi hajdúváros lakossága körében ismeretlen volt Rózsa Sándor, Bogár Imre, Csehó Pista története? Lehetséges volna, hogy az 1910-es években kibontakozó nagyszabású gyűjtőmozgalom résztvevői közül egyetlen gyűjtő sem talált rá a szalontai illetőségű Fábián Pista balladájára? Elhithető-e, hogy Nagyszalontán egyetlen baleset- vagy bűntényballadát sem ismertek az első világháború idején, amikor viszont régi stílusú, klasszikus balladákat jegyeztek le Szendrey Zsigmond és tanítványai?

Kérdéseinket részben megválaszolja a *Nagyszalontai gyűjtés* kiadástörténete: a kötetet – amint már szóltunk róla – Arany János születésének centenáriumára akarták megjelentetni, s ennek megfelelően csak olyan régi nagyszalontai adalékokat szándékoztak felvenni a kötetbe, melyeket „Arany János okvetlenül ismerhetett”. A háborús körülmények miatt azonban a kötet nem jelenhetett meg 1917-ben, szerkesztési koncepciója viszont továbbra is érvényben maradt. Ennek következtében a gyűjteménybe a népballadának csak a klasszikus/régi rétege került be. A szerkesztési koncepció annál is inkább érvényben maradhatott, mivel az FF magyar osztályának útmutató füzeté szerint népballadának csak a régi réteg darabjait tekintették. *A gyűjtők kérdőívében* a verses népi epika műfajcsoportját *Balladák és rokonneműek* cím alatt így osztották alegységekre: „a) Régi balladák. – b) Újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok. – c) Zsiványhistóriák és rabi énekek. – d) Verses mesék, mondák, legendák. – e) Koldusénekek, versenydalok és gajdok”.²¹⁰ E felsorolásból világosan kitűnik, hogy népballadának csak a régi réteg darabjait ismerték el, a verses népi epika újabb képződményeit: a *zsványhistóriákat* (értsd: betyárballadákat), az *újabb eseményeket tárgyaló epikai dalokat* (az újkori baleset-, sirató-, bűntény- és ponyvaballadákat) nem tekintették népballadának, csak *rokonnemű* költői alkotásoknak. Tudomásul vették, hogy a szájhagyományozó költészetben előfordulnak ezek is, de a klasszikus balladákhoz képest gyengébb esztétikai minőségük folytán semmiképpen sem tartották népballadának. A figyelem középpontjába kizárólag a régi balladák álltak. E csoport „rendkívül ritka emlékeinek kutatását különösen azért ajánljuk a gyűjtők figyelmébe – olvashat-

---

²¹⁰ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 203. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 20.

juk a gyűjtők kérdőívében –, mert az újabb időben elért eredmények azt igazolják, hogy az ószékely balladák epikai tárgyai valaha ismeretesek voltak minden magyar nyelvterületen.”²¹¹

A gyűjtési *Tájékoztatót* összeállító Sebestyén Gyula és Bán Aladár két fontos, addig ki nem mondott műfajelméleti megállapítást rögzített a *Balladák és rokonneműek*nek szentelt rövid bekezdésben: egyrészt azt az előremutató felismerést, hogy a népballadát az egész magyar nyelvterületen érdemes és kell nyomonkövetni, mert nemcsak Székelyföldnek sajátos költői terméke a régi stílusú népballada. Másrészt azt a konzervatív elgondolást, mi szerint a népballadának nincs folytatása, nincs megújulása, a népballada a klasszikus réteg darabjainak elhalásával eltűnik a népköltészetből. Bizonyos mértékig érthető ez a koncepció, hiszen – Katona Imre megállapítását idézve – „a régi és az új balladaréteg tartalom-ban-formában annyira különbözhet egymástól, hogy már-már műfaji egységét is kétségbe lehet vonni, sőt esetenként (pl. a franciában és a magyarban) még az átmeneti típusok is hiányozhatnak. A kutatók többsége megrekedt az értékesebb régi réteg vizsgálatánál, így viszont eredményeik nemcsak az európai balladakincs egészére, hanem sokszor még saját népük újkori balladáira sem alkalmazhatók.”²¹²

A nagyszalontai diákgyűjtők nyilván nem elmélkedtek azon, hogy a *Balladák és rokonneműek* kategóriái miként viszonyulnak egymáshoz, a kérdőív előírása szerint gyűjtötték, csoportosították és küldték be az összesedett adatokat. Az FF *Tájékoztatójában* azonban nem határolták körül, hogy mit értenek *régi balladán, gajdon, verseny-dalon* vagy *zsványhistorián*, ennek következtében a diákok sokszor a zsványhistoriák közé sorolták az újkori bűntényballadákat, és fordítva, „újabb eseményeket tárgyaló epikai dalok” közé a betyárballadákat. Mindezeket túl számos esetben a *Balladák és rokonneműek* közt tűntek fel olyan dalok is, melyekben előfordult ugyan némi epikum, de alapvetően nem az epikus elem dominált bennük. Rendszerint a betyár- és pásztordalok, valamint a katonadalok közül sodródtak a „balladák és rokonneműek” közé dalszövegek, melyek egyike-másika csaknem állandósult darabjává lett a diákgyűjtések *Balladák és rokonneműek* fejezetének. Ugyanakkor az is elmondható, hogy a betyár- és pásztordalok között több új stílusú balladát is találtunk a szalontai diákok gyűjtőfüzeteiben.

Kötetünk 239 adatából 225-öt a diákgyűjtőknek köszönhetünk, 12 balladát az irányító tanár, Szendrey Zsigmond gyűjtött és tett közzé a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* XIV. kötetében; ugyanott jelent meg Kodály Zoltán gyűjtéséből egy olyan helyi betyárballada-töredék, melyre a diákgyűjtők egyike sem talált rá, valamint egy kompilált szöveg, melyet Szendrey Zsigmond három diákgyűjtő változatából gyűrt össze.

²¹¹ Uők, uo.

²¹² KATONA Imre 1998: 184–185.

A Folklore Fellows magyar osztályának nagyszalontai gyűjtőszövetségében öt és fél év alatt Szendrey Zsigmond több mint negyven diák gyűjtőtevékenységét irányította.²¹³ A diákgyűjtők között azonban csupán tizennégyen voltak, akik több-kevesebb balladát és epikus éneket is lejegyeztek. A tizennégy balladagyűjtő diák teljesítménye is eltérő képet mutat mennyiségi szempontból: heten – Asztalos Sándor, Boros Gyula, Deme Lajos, Deme Sándor, Fazekas István, Pelok Mihály, Práznovszky Géza – egytől ötig terjedő adattal gyarapították a közös gyűjteményt (összesen 19 darabbal); három gyűjtő kéziratában a balladák száma nem éri el a tízet-tíz: Bondár György és Kenyeres Lajos nyolc-nyolc balladát, Jámbor Sándor hetet gyűjtött – hárman összesen 23 adatot. Vagyis a 225 balladának mindössze 19 százaléka kapcsolható a diákgyűjtők számbeli többségéhez. A további 81 százalék (183 adat) mindössze négy diák – Kornya Sándor, Mezey Károly, Oltyán Sándor és Szendrey Ákos – munkájának eredménye.²¹⁴

A diákgyűjtők többnyire vegyes műfajú népköltési gyűjteményekkel jelentkeztek, melyekben helyel-közzel *balladák és rokonneműek* is előfordultak. Ezek mellett a szalontai gyűjtőszövetség tevékenységének idején öt olyan pályamunka is készült, mely kizárólag balladákat és rokonneműeket tartalmazott, illetve külön balladafejezete is volt a minden folklórműfajt felölelő gyűjteménynek. A gyűjtés első, csonka évében Mezey Károly és Oltyán Sándor állított össze kizárólag balladákat és rokonneműeket tartalmazó gyűjteményt. A nyolcadik osztályos Mezey Károly pályamunkája 10 régi balladát, 27 újabb eseményeket tárgyaló epikai dalt, 9 zsványhistóriát és rabi éneket, valamint 6 verses mesét, mondát és legendát tartalmazott, az ötödikes Oltyán Sándor pedig 14 balladát, 13 újabb eseményeket tárgyaló epikai dalt, 18 zsványhistóriát és rabi éneket, valamint 2 verses mondát/legendát gyűjtött össze. Az 1914/15-ös tanévben a harmadik osztályos Szendrey Ákos jelentkezett olyan gyűjteménnyel, melyben a balladáknak és rokonneműeknek külön fejezete volt, benne 6 régibb balladával és 27 „rokonnemű” adattal. Az 1916/17-es tanévben az akkor már ötödik osztályos Szendrey Ákos újabb 14 zsványhistóriával egészítette ki balladagyűjtését, valamint 4 régi- és 4 új stílusú balladával. Ugyanabban a tanévben nyújtotta be négy füzetből álló pályamunkáját az ugyancsak ötödikes Kornya Sándor, aki a balladák és rokonneműek fejezetébe 28 szöveget vett fel.

Korábban utaltunk arra, hogy a diákok által összeírt szöveganyagból mai ismereteink szerint nem minden sorolható a ballada és epikus ének kategóriájába. Azonban rostálás után is tekintélyes mennyiségű balladáról és epikus énekről adhatunk számot: időrendi sorrendben haladva, Mezey Károly gyűjtéséből 39 szöveget vettünk át a

²¹³ A diákgyűjtők számát nem lehet pontosan megállapítani, mivel nem maradt fenn minden gyűjtemény, illetve nem maradt fenn összefoglaló névsor, mely tartalmazná az öt és fél év alatt folyó gyűjtőmunka minden résztvevőjének nevét. Sebestyén Gyula a *Nagyszalontai gyűjtés* bevezetőjében 28 diákgyűjtőről emlékezik meg, felsorolása azonban korántsem teljes és pontos, további tizennégy névvel tudtuk kiegészíteni Sebestyén lajstromát, s vélhetően így sem teljes a névsor. (l. az 1. sz. táblázatot)

²¹⁴ Az említett gyűjtők kéziratainak adatait, jelzetét lásd a *Források* fejezetben, a diákgyűjtők egyéni teljesítményéről a *nagyszalontai balladák gyűjtői* című fejezet tájékoztató, illetve a 2. és a 3. számú táblázat.

jelen kötetbe, Oltyán Sándor 46, Szendrey Ákos 66, Kornya Sándor pedig 32 szöveggel szerepel.

Szendrey Zsigmond és a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének munkája nyomán 1912 és 1919 között addig nem látott teljesítménye született meg a magyar folklorsztikának: egyetlen helység, a hajdúváros Szalonta és tanyavilágának teljes folklórhagyománya tárult fel mintegy negyven diák és az őket irányító tanár közös erőfeszítése révén. A hatalmas közös gyűjteményben a népballadák és epikus énekek jelentős mennyiségben vannak jelen: azoknak a szövegeknek a száma, melyek a balladák/epikus énekek kategóriájába sorolhatók, kétszázharminckilenc – szemben a *Nagyszalontai gyűjtés* ballada-fejezetében közzétett tizenkét balladaszöveggel. Ez a tekintélyes mennyiség nyilván nem azt jelenti, hogy a huszadik század második évtizedében ennyi féle ballada/epikus ének élt volna a nagyszalontaiak körében. A balladák kétszázat jóval meghaladó száma csupán azt jelzi, hogy ennyi alkalommal, ennyi változatát (főleg filológiai változatát) rögzítették Szendrey Zsigmond tanítványai annak a hetvennégy balladatípusnak, melyet azonosítani lehet a nagyszalontai gyűjtésekből. A diákgyűjtők mindegyike arra törekedett, hogy minél gazdagabb gyűjteményt nyújtson be a pályázatra, így természetesen olyan szövegek is bekerültek az újabb pályamunkákba, melyeket egy korábbi diákgeneráció már begyűjtött. Viszont azt is számításba kell venni, hogy a diákok elsősorban családjuk/rokonságuk vagy a szomszédság körében gyűjtöttek, így nyilvánvaló, hogy Nagyszalonta más-más részéből, más-más adatközlőktől kerültek be adatok a különböző diákgyűjtésekbe. Ily módon Szendrey Zsigmond és tizennégy tanítványa, aki balladát (is) gyűjtött, tulajdonképpen elkészítette a nagyszalontaiak balladaismeretének, s a balladák/epikus énekek gyakoriságának egyfajta statisztikáját. Van olyan ballada, mely egyetlen egyszer került a „gyűjtőhálóba”, és van olyan, melyet tizennégy alkalommal/változatban rögzítettek a diákgyűjtők.²¹⁵ A változatok gyakoriságából vagy ritkaságából következtetni lehet bizonyos jelenségekre. Arra például, hogy mennyire volt népszerű egy-egy ballada, vagy arra, hogy éppen visszaszorulóban volt a szalontai emberek emlékezetében a 20. század elején. Sajnos, Szendrey Zsigmond tanítványai elmulasztották az adatközlők nevét, életkorát feljegyezni, emiatt nehéz, csaknem lehetetlen életkorhoz kötődő tendenciákat megállapítani a balladák ismeretével kapcsolatban. Azt azonban a balladatípusok nagy száma jelzi, hogy a verses népi epikának olyan gazdag és változatos hagyománya élt Nagyszalontán, melyhez foghatót addig nem ismertek, s melyet, sajnálatos módon, napjainkig nem ismerhetett meg a szaktudomány. Arra sem volt eddig példa, hogy egyetlen település balladaismeretének típuscsoportok szerinti megoszlásáról kapjon képet az érdeklődő (lásd a 4. számú táblázatot).

Szendrey Zsigmond a *Nagyszalontai gyűjtés* ballada-fejezetében mindössze tíz típus tizenkét szövegét közölte. Ennyiről vélte úgy, hogy a régi réteg darabjai, melyeket

---

²¹⁵ A balladák típuscsoportonként és gyűjtők szerinti megoszlásáról lásd a 2. számú táblázatot, a szalontai balladák tematikus csoportok és típusok szerinti megoszlásáról pedig a 4. számú táblázatot.

Arany János is ismerhetett. Más szóval: ezt a tizenkét szöveget tartotta balladának.²¹⁶ Számukat tekintve fölöttébb szerénynek mondható ez a balladamennyiség, megjelenésük a *Nagyszalontai gyűjtés*ben mégis rendkívül jelentős. Nemcsak azért, mert a tíz balladából nyolcnak Kodály Zoltán megtalálta és lejegyezte a dallamát is,²¹⁷ hanem magukért a szövegekért. A kötet tíz balladája jelentős újdonságot hozott a magyar balladakutatás történetébe, különösen ha a székelyföldi gyűjtések perspektívájából nézzük a Nagyszalontán gyűjtött balladákat. A tíz balladatípusból csupán három sorolható azon balladák közé, melyek a Székelyföldön, illetve az egész nyelvterületen ismertek és elterjedtek voltak. A *Három árva*, *A halálra táncoltatott leány* és *A megszólaló halott* balladájáról van szó. A többi hét esetében – Vargyas Lajos kutatásai nyomán – pontosan megállapítható, hogy Székelyföldről vagy egyáltalán nem került elő változatuk, vagy csak véletlenszerűen bukkantak fel székelyföldi településeken. Érdemes tehát egyenként szemügyre venni a hét szóban forgó balladát.

Az *MNGY*-ben *Sára asszony* címen (kötetünkben a 96. szám alatt) közölt ballada – Szendrey Zsigmond nagy felfedezése – Arany János *Ágnes asszonyának népi párhuzama*/ (előképe?), melynek a szalontain kívül csupán még egy változata került feljegyzésre a Gömör megyei Otrokócson 1890-ben. „Két egymástól távoli ponton került elő –állapítja meg Vargyas Lajos – ami bizonyos elterjedésre mutat. Nagyszalontán is följegyezték, valószínű, hogy Arany János is ismerte, s ez adhatta »Ágnes asszony« balladája ötletét. Refrénes formája, kihagyásos, sejtető fogalmazása, átlátszó kibuvói és balladai lelkiállapot-rajza alapján tulajdonképpen régi balladának is tarthatnánk. [...] Azoktól felépítése és fogalmazása mégis elválik; inkább a régi balladahagyomány hatása alatt keletkezett újabb szövegnek látszik. Egyszerű fogalmazásban, de négy versszakban, pusztán párbeszédekkel el tudja mondani mindazt, amit a 26 versszakos műballada. Érdemes összehasonlítani Arany feldolgozásával, még akkor is, ha egy igénytelen, itt-ott romlott népi verset állítunk szembe egy igen művészi költői alkotással: leolvashatjuk a különbséget a népköltészet és az irodalom szemlélete között.”²¹⁸

A *Nagyszalontai gyűjtés*ben *Bátori Kalára*, illetve *Bátori Ferencné* címen közölt balladáról/balladatöredékről (kötetünkben a 85–89. számú *Az eladott leány I*, illetve a 90. számú *Az eladott leány II*. típusú balladákról) Vargyas Lajos derítette ki, hogy az általa *Halva talált menyasszony* típusként nyilvántartott balladának az egész magyar nyelvterületről mindössze 29 változata került elő. A 29 változataból „15 magyarországi, 14 erdélyi illetve moldvai” – állapítja meg Vargyas, valamint azt, hogy az elterjedés súlypontja Magyarország északkeleti-keleti felén és Erdélynek nyugati – nem székely

²¹⁶ Lásd kötetünk 7, 15, 23, 24, 42, 43, 84, 89, 90, 96, 97 és 122. számú balladáját.

²¹⁷ Kodály Zoltán nem találta meg *A megátkozott leány* (80–84. sz.) dallamát, jöellehet az *MNGY XIV*-ben közölt, Szendrey Zsigmond által gyűjtött változaton kívül négy diák is lejegyezte a balladát. És nem találta meg *A férjgyilkos asszony* (96. sz.) dallamát, melyet egyedül Szendrey Zsigmond rögzített 1919 márciusában, jóval Kodály Zoltán szalontai gyűjtőútjai után.

²¹⁸ VARGYAS Lajos 1976. II: 765.

– felén van.²¹⁹ A mai értelemben vett erdélyi adatok jobbára Arad, Bihar és Kolozs megyéből származnak, csupán egy udvarhelyi és egy moldvai adat árulkodik arról, hogy valamilyen úton-módon, véletlenszerűen keletebbre is eljutott a ballada.

Hasonló a helyzet *A megátkozott leány* címmel/típuscímmel közölt ballada esetében is. A kötetünkben öt változatban szereplő balladának (80–84. sz.) Vargyas Lajos 75 feljegyzését vette számba, melyeknek túlnyomó többsége Magyarország északkeleti szögletéből került elő. A mai Erdély területéről mindössze nyolc adatot említ Vargyas Lajos: egy-egy Arad- és Hunyad megyei változaton kívül négyet Nagyszalontáról és kétőt a Maros-Torda megyei Jobbágytelkéről.²²⁰

A *Nagyszalontai gyűjtésben A vén ember* címen közölt balladának (I. kötetünkben *Vén férj gyilkosa* típuscím alatt a 97. számú adatot) Vargyas Lajos az egész magyar nyelvterületről mindössze 15 változatról tudott számot adni, s ezek közül a legkeletibbi két változat az Arad megyei Pécskáról, illetve Nagyszalontáról való.²²¹ Az utóbbi adat tulajdonképpen nem is szalontai: a hajdúváros tanyavilágához tartozó Atyás-pusztán gyűjtötte 1916-ban az első gimnazista Deme Lajos egy 16 éves cseléd lánytól, aki 1917 elején Kodály Zoltánnak is énekelte a balladát. Kodály feljegyezte, hogy a lány erdőgyaraki születésű volt, de a balladát Atyás-pusztán tanulta, s még azzal egészítette ki a balladára vonatkozó észrevételeit, hogy „Szalontán nem tudják.”²²² Vargyas Lajos véleménye szerint „nem lehetetlen, hogy régi ballada maradványa” a *Vén férj gyilkosa*,²²³ ideiglenesen mégis az újabb balladák közé sorolta új nyelve alapján.

„A 14. századtól a 18. század közepéig bármikor keletkezhetett” az Egyszer egy királyfi... kezdetű „eredeti magyar ballada” – állapította meg Vargyas Lajos²²⁴ –, melynek két változata a *Nagyszalontai gyűjtésben A királyfi* címen jelent meg. (Kötetünk e két változat mellett további négy szöveget hoz nyilvánosságra *A szerelem próbája* típuscím és 19-től 24-ig terjedő sorszám alatt.) „Egyes jelek szerint újkori is lehet – teszi hozzá Vargyas –: mert Erdélyben aránylag ritka, nyelve eléggé modern, funkciós-dúr dallama erősen idegen jellegű. Mindez azonban külön-külön megtalálható biztosan középkori eredetű balladáinkban is, úgyhogy a következtetés távolról sem lehet bizonyos.”²²⁵ A ballada változatait Soprontól a bukovinai Józseffalváig, zalai falvaktól Moldváig a nyelvterület minden részéről gyűjtötték, a 86 számon tartott feljegyzésből azonban mindössze 12 származik a jelenkori Erdély területéről (Nagyszalontáról 6, Nagybányáról, Székelyudvarhelyről, Csíkmenaságról, Kászónújfaluból, Kézdiabisből, „Székelyföld”-ről egy-egy adat), illetve, apró törmelékszövegektől eltekintve, egy teljes változat a moldvai Lészpedről. Vargyas Lajos nem figyelte fel arra, hogy Nagyszalontán – talán

²¹⁹ VARGYAS Lajos 1976. II: 155.

²²⁰ VARGYAS Lajos 1976. II: 193.

²²¹ VARGYAS Lajos 1976. II: 768.

²²² SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001: 378.

²²³ VARGYAS Lajos 1976. II: 768.

²²⁴ VARGYAS Lajos 1976. II: 516.

²²⁵ Uo.

egyedülállóan – három különböző változata élt a balladának a 20. század első évtizedeiben. Szendrey Zsigmond és tanítványai nemcsak az általánosan ismert gazdag–szegény ellentéppárra épülő balladát jegyezték le, amelyben az álrühás királyfi először a gazdag, majd a szegény leányt teszi próbára. Gyűjtöttek olyan változatot is, melyben a királyfi nem két, hanem három különböző társadalmi helyzetben lévő leánynál jelentkezik kérőként, s ily módon nemcsak a gazdag leány lepleződik le, de a szegény kosárkötő lány is a nálánál még szegényebb szolgálólány hűsége folytán. Ez utóbbi bővített változatnak Szendrey Zsigmond olyan variánsát is lejegyezte, és közölte a *Nagyszalontai gyűjtésben*, melyből hiányzik az álrühás próbatétel, a királyfi nem rangrejtve kéri meg a gazdag bíró lányát, majd a kosárkötő-leányt, akik boldogan fogadják el a királyfi ajánlatát, egyedül a szolgálólány utasítja vissza, mert van már neki párja, szegény kocsislegény. Azzal, hogy a ballada végén a királyfi megismerteti magát: azonos a szegény kocsislegénnyel, egy csapásra világossá válik, hogy valamikor ebben a változatban is szerepelt az álrühás próbatétel motívuma, csupán a 86 éves adatközlő emlékezetéből kopott ki.

A *Kétféle menyasszony* típus balladái közé sorolható a *Nagyszalontai gyűjtésben* A *nővérek* címen közreadott ballada (I. kötetünkben a 119–122. számú adatokat). Vargyas Lajos 40 változatáról adott számot 1976-ban, s arról, hogy a változatok túlnyomó többségét Magyarországon gyűjtötték. A mai Erdély területéről mindössze nyolc változatról tájékoztat Vargyas, de azokat is egy kivételével Arad-, Bihar-, Szilágy-, Szatmár- és Kolozs megyében – Erdély Székelyföldön kívüli területein – gyűjtötték. Székelyföldről „Udvarhelyszék” megjelöléssel egyetlen adatot említ. A balladának – Vargyas Lajos megállapítása szerint – „külföldi párhuzama nincs”, „keletkezését a 14. századtól a 19. század elejéig bármikor el lehet képzelni”.²²⁶

Amint a fentiekből kitűnik, a *Nagyszalontai gyűjtésben* jórészt olyan balladák jelentek meg, melyeknek a teljes magyar nyelvterületen is viszonylag kevés változatát jegyezték fel, a történeti Erdélyből pedig alig-alig került elő változatuk. Szalontai megletük több esetben az adott ballada földrajzi elterjedtségének keleti végpontját is jelentette. A balladák kis száma egyúttal azt a látszatot keltette, hogy a nagyszalontaiak balladaismerete rendkívül szűk körre terjedt, maroknyi balladára szorítkozott. A nagyszalontai gyűjtőszövetség hagyatékának teljes feltárása kellett ahhoz, hogy cáfolni lehessen a szalontaiak balladaismeretéről kialakult/kialakított vélekedést. A diákgyűjtések megismerése révén derült ki: Nagyszalonta népi kultúrájában a 20. század második évtizedében még élő hagyomány volt az epikus költészet: visszaszorulóban ugyan, de élt még a klasszikus, régi balladák egy része, ugyanakkor nagy népszerűségnek örvendtek az új stílusú betyár- baleset- és bűntényballadák. Ahhoz is a diákgyűjtések megismerése kellett, hogy kiderüljön: a népballada régi rétegéből sem annyi volt ismeretes Nagyszalontán, amennyit a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* tizennegyedik kötete tartalmaz: a közölt tíz régi balladán kívül további hat, a régi réteget képviselő balladatípus változa-

---

²²⁶ VARGYAS Lajos 1976. II: 511.

taik találtak meg a diákgyűjtésekben, melyeket azonban ilyen-olyan oknál fogva a kötet szerkesztői mellőztek. A *halott vőlegény* típus félig prózában, félig versben elmondott egyetlen változatát (16. sz.) kétségtelenül hiedelemmondának tekintették és töredéknek, ezért nem került be a kötetbe. Fehér László balladáját (I. kötetünkben *A halálra ítélt húga* típus 72–77. számú változatát) feltehetően zsványhistóriaként – új stílusú betyárballadaként – mellőzték, holott Nagyszalontán, meglepő módon, akkor még a ballada régi stílusú megfogalmazása élt, egyetlen olyan változata sem került feljegyzésre, mely az újkori ponyvai redakció fordulatait idézné.²²⁷ A *megesett leány* esetében (47–50. sz.) ugyancsak arra hívhatjuk fel a figyelmet, hogy Nagyszalontán a 20. század elején még a ballada régi stílusú szövegét ismerték, újkori redakciójának mindössze egy rövid töredékben (49. sz.) találjuk nyomát. Szendrey Zsigmond feltehetően nem tudott mit kezdeni a balladával témája miatt, ezért hagyta ki a válogatásból. A *pávás leány* töredékét (78. sz.) értelemszerűen mellőzte, viszont nem találunk magyarázatot arra, hogy miért hagyta ki a kötetből a középkori eredetű, s az egész magyar nyelvterületről kevés változatban feljegyzett *Gyáva szerető* balladáját (17, 18. sz.),²²⁸ illetve *A rossz feleség* Szalontán lejegyzett szövegét (93. sz.). De az is lehet, hogy nem Szendreyt múltott, hogy mi maradt a szalontai kötetben. Sebestyén Gyula maga említi a *Nagyszalontai gyűjtés* bevezetőjében, hogy mellőzték nemcsak „az újabb korinak tetsző népköltési adalékokat”, de „a régebbi népköltési adalékok ama nagy tömegét is, amelynek változatai Gyűjteményünk előző kötetében, vagy egyéb népköltési gyűjteményünkben már megjelentek.”²²⁹ E szemlélet jegyében, s a terjedelem csökkentése érdekében Sebestyén is közbeavatkozhatott, kidobhatott a gyűjteményből olyan balladákat, melyeknek változatai korábbi népköltési kiadványokban már megjelentek. Nem áll módunkban sem bizonyítani, sem cáfolni Sebestyén kijelentésének reális tartalmát, mert a *Nagyszalontai gyűjtés* Szendrey Zsigmond által összeállított eredeti kézírata, illetve a Sebestyén Gyula által felülbírált kéziratváltozat nem maradt fenn. Nagy valószínűséggel állítható, hogy a kor és a Kisfaludy Társaság szokásának megfelelően a nyomdába került és kiszedett mű kéziratát tovább nem őrizték.

A *Nagyszalontai gyűjtés* és a diákkéziratok balladaanyaga alapján arra következtethetünk, hogy a hajdúváros klasszikus balladaismerete jelentős mértékben eltért a székelyföldi települések balladatudásától. Az ószékely balladák komor hangulatával, véres tragédiáival ellentétben Nagyszalonta balladakincsének régi rétege is oldottabb hangulatú, az alföldi balladák derűsebb, békésebb regiszterein szólalt meg. Talán nem véletlen, hogy a Szalontán gyűjtött régi balladák között feltűnően sok a strófaismétlő ballada, melyeknek szerkezeti felépítése eleve gátat szab a gyors és tragikus végkifejletnek. Gondoljunk csak *A megszólaló halott* balladájára, mely bármennyire is a halálról, egy fiatal élet pusztulásáról szól, a strófáról strófára megismétlődő kérdések és vála-

²²⁷ A ballada klasszikus és ponyvai redakciójáról lásd bővebben: OLOSZ Katalin 2011b: 167–187.

²²⁸ A balladatípusról I. VARGYAS Lajos 1976. II: 496–500/71. sz.

²²⁹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

szok sora békévé oldja a tragédiát. Különben is, a strófaismétlő balladák többsége nem tragikus események elmondására született. Inkább a derűs játékoságnak, a könnyed, humoros hangvételnek teremtenek kedvező lehetőséget. (Lásd a *Kétféle menyasszony*, *A szerelem próbája*, *A gyáva szerető*, a *Rossz feleség* típus balladáit)

Mindent összevetve elmondhatjuk, hogy a Nagyszalontán gyűjtött balladák között a régi réteg darabjainak számaránya egyáltalán nem lebecsülendő: megközelíti a 25 százalékot (a 239 szövegből 59 a régi réteget képviseli). A diákgyűjtések számadatai alapján azonban az is világosan kirajzolódik, hogy Nagyszalontán az 1910-es években legnépszerűbb a betyárballada és a szerelmi ballada volt: ennek a két típuscsoportnak a darabjait gyűjtötték legnagyobb számban és legtöbbször Szendrey Zsigmond tanítványai közül (lásd a 2. számú táblázatot). A típusok számát tekintve is a betyár- és szerelmi balladák álltak az első helyen, s a betyárballadák a tekintetben is tartják az elsőséget, hogy közöttük több olyan balladatípus is előfordul, melynek változataival későbbi gyűjtésekben nem, vagy csak ritkán, esetlegesen találkozhatunk. Többségükben szalontai betyárokról (Szappanos Balog Sándorról, Vitális Imréről) szóló helyi balladák/balladatörédek ezek, de találunk közöttük a szabadságharcos Rózsa Sándort megidéző, illetve a betyár Rózsa Sándorhoz kötődő, (számomra) ismeretlen balladatípusokat is.²³⁰

A gyűjteményben legtöbb változattal egy helyi betyárballada szerepel, mely a szalontai születésű Fábíán Pista sorsát beszéli el, akit 1850-ben erőszakkal besoroztak katonának, de megszökött, mert nem akart németnek szolgálni. Ahogy Fábíán Pista maga mondja el:

Ezernyócszázötvenedik évnek,
nímej napjáⁿ katonának vittek,
irigylteté aszt Kenyeres János,
hogy éⁿ szabad illetet szógálok.

Évittek vót ingem katonának,
de jelszöktem, úgy mentem betyárnak,
nem szerettem nímetnek szógálni,
inkább szerettem én betyárkonni.

Más választása nem lévén, a társadalmon kívüli betyárélet lett az osztályrésze Fábíán Pistának. Pajtását áruló szándéka miatt agyonlőtte, mikor pedig egy újabb árulás folytán meglepték, bátran harcolt a katonákkal. Az ellenséges hatalom szőszegése következtében végül elfogták, és akasztófára ítélték. „Halála – mint Szendrey Zsigmond írja – nyugodt és bátor volt: ezért száll emléke s a részvét iránta szülőőről gyermeke. Vegyük még ezekhez itteni nagy rokonságát” valamint azt, hogy csak „az idegen hata-

²³⁰ Lásd a 124. sz. balladát, illetve az *Éltében siratja anyja a betyárt* típus változatait (191–194. sz.).

lom gyűlölt embereit bántotta.”²³¹ A szalontai szájhagyomány még arról is tudott, hogy Kopasz Kenyeres János szolgabíró vitette el katonának, mert arra gyanakodott, hogy szerűjét a duhaj legény, Fábján Pista gyűjtötte fel minden nyáron.

A balladáról az első híradást Arany Jánosnak köszönhetjük. 1851-ben – a szalontai betyár kivégzésének évében – Arany János két balladás dalt tett közzé *Fábján Pista nótájaként*²³² a következő jegyzet kíséretében: „Íme egy pár akasztófa- virág. Népi költesztünk koszorúja nagy részben ily virágokból van fűzve, s habár ez, mit itt közlünk, nem tartozik is a jelesbek közé, annyit mindenesetre megérdemel, hogy a népdalok gyűjteményébe valamikor felvétessék; annál inkább, mert ez, nem mint rendesen szokott lenni, a kivégzettek requieme, mások általi búcsúztatója, hanem maga Fábján, a 24 éves szép ifjú szerzeménye; ki az elsőt bujdosztában írta, a másodikat fogságában; midőn a rögtönítélő törvényszék már meghozá fölötte az ítéletet, mondotta egy városceseléd tolla alá, mint ezt közlő bizonyosan tudja. A. J.”²³³

Arany János közleményét a folklórkutatás hamar felfedezte,²³⁴ irodalomtörténeti vonatkozására Kozocsa Sándor cikke hívta fel a figyelmet: „Az 1851-ik év első felében – írja Kozocsa – Arany felváltva Szalontán családja körében, majd Geszten, hol Tisza Domokos nevelője, tartózkodik. Érdeklődése egyre erősebben fordul a nép költeszete felé. Tanulmányozza az igazi népballadákat, s foglalkozik a népi irodalom elméletének kérdéseivel. [...] Ez a nép ajkáról lejegyzett „románc” nemcsak azért érdekes, mert válasz arra a kérdésre, hogy Arany személyesen is gyűjtötte a nép ajkán élő költői emléket, hanem azért is, mert a verset kísérő elvi jelentőségű kommentár eléggé homályban maradt, noha igen jellemző Aranyra a hasonló genre-körbe tartozó költői termékekre vonatkozó felfogására.”²³⁵ Kozocsa szerint „Arany valószínűleg Szalontán jegyezte le az »akasztófa- virág«-ot. Azt sem lenne azonban érdektelen tudni, hogy ki volt az a »városceseléd«, akinek Fábján szomorú históriáját tollba mondta, és akitől viszont a költő kaphatta.”²³⁶

Kozocsa Sándor felvetésére, tudtommal, azóta sem adott választ az irodalomtörténet, de megkísértett a gondolat: vajon nem Arany János volt-e az a bizonyos „városceseléd”? Előrebocsátom: semmiféle bizonyítékom nincs e kósza ötlet alátámasztására, pusztán az irodalomtörténetből ismert életrajzi adatdarabkák összerakásával próbálom megfejteni a rejtélyt. Arany János a szabadságharc leverése után nem menekült el, hazatért Szalontára. „Szülővárosa – írja Keresztury Dezső – ugyanúgy fogadta, mint régen: fanyalogva, kárörömmel, de a maga módján mégis megvédelmézőn. Ismét meg kellett alkudnia: mert hiszen Kenyeres János, aki írnoként alkalmazta, s az elhurcolás-

²³¹ SZENDREY Zsigmond é. n.–Ms: 9. [EA 10686. Szalonta betyárkölteszete] Lásd kötetünkben a Függelékben.

²³² A. J. 1851: 334–336. – Arany János közleménye megtalálható kötetünkben is, a Függelékben.

²³³ A. J. 1851: 334.

²³⁴ MNGY II. 1872: 476–478.

²³⁵ KOZOCSA Sándor 1945: 47.

²³⁶ Uő. uo. 48.

tól így megmentette, a szabadságharcot leverő hatalom szolgabírája volt.”²³⁷ Rozványi György visszaemlékezése szerint „Arany mintegy 13–14 hónapig volt Kenyeres mellett, szeretve és nagyra becsülve ez által, de amint a lelkiösmeretével és hazafiságával összeillőbb állás neki kínálkozott, odahagyta ezen állását, és ment a szomszédos Gesztre a Tisza családhoz, ezek nagyreményű fia, Domokos továbbképzése végett.”²³⁸A fentiek alapján Arany János vélhetően 1850-ben és 1851 elején lehetett Kenyeres írnoke – ha úgy tetszik, „városcseléd” –, nagyjából éppen abban az időben, amikor Fábíán Pista rövid betyárkodásának véget vetett az ellenséges katonaság és a hatalom szószegése, s az elfogott betyár fölött a rögtönítélő törvényszék kimondta a halálos ítéletet, amit 1851 elején (februárjában?) végre is hajtottak. Azt nem lehet ma már megállapítani, hogy Fábíán Pistát renitens magatartása miatt, bosszúból soroztatta-e be katonának Kenyeres János, vagy az önkényuralom szolgabírójaként hivatalból tette ugyanazt, tény azonban, hogy Fábíán Pista történetének népszerűségéhez nagyban hozzájárult az is, hogy benne a szabadságharc leverése utáni megtorló intézkedések, az erőszakos sorozások áldozatát látták.²³⁹ Aligha képzelhető el, hogy az az Arany János, akit az elhurcolástól mentett meg Kenyeres jóindulata és írnokei státusa, ne nézett volna empátiával a betyárra, aki végső soron az önkényuralmi retorzió áldozata lett, s akinek énekét megörökítette. Talán nem véletlenül került Arany János megjegyzésének végére az a rövid mondat, hogy a közlő, mármint Arany János bizonyosan tudja, hogy a betyár egy városcseléd tolla alá mondotta a nóta szövegét. Más oldalról közelítve a kérdéshez: ki más lehetett volna a szalontai városházán olyan „városcseléd”, aki le tudta és le is akarta volna írni Fábíán Pista nótáját?

Arany János úgy közli a siratóballada-szerű két epikus éneket, mint Fábíán Pista saját szerzeményeit, megjegyezve, hogy ezek nem a kivégzettek szokványos, mások általi búcsúztatói, ezeket Fábíán Pista bujdosztában, illetve fogságában maga „írta”. Elképzelhető, hogy a tragikus véget ért szalontai legény valóban maga alkotta a két éneket, azt azonban – Arany megjegyzéséből kiindulva – nem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy Szalontán szokás volt a kivégzetteknek, s egyáltalán a halottaknak mások általi verses búcsúztatása. Szalontáról ugyan csupán egyetlen ilyen búcsúztatót ismerünk, de a más vidékeken gyűjtött búcsúztatóknak, s főleg a sirató balladáknak általános jellemzője, hogy a halott egyes szám első személyben beszél el halála körülményeit/történetét. Feltételezhető, hogy az ilyenfajta siratóballadák Szalontán is népszerűek voltak, s azok

²³⁷ KERESZTURY Dezső 1978: 87.

²³⁸ KOZMA Dezső (összeállította) 1982: 95.

²³⁹ Mi sem bizonyítja jobban, mint az a tény, hogy 1859-ben egy Milánóban (Mailandban) szolgáló háromszéki katona énekes füzetébe már bekerült a ballada, méghozzá két változatban. L. POZSONY Ferenc 1984: 182/84, 85. sz. – A balladákhöz fűzött jegyzetében Pozsony Ferenc a következő pontosítást tette: „A nagyszalontai nóta betyárról szóló ballada szövegeit Major Ferenc kéziratos könyvéből másoltam ki, ennek címlapjára a következő megjegyzések voltak írva: »Ez a verses Könyv a Major Ferentzé. Ha etlaláll veszni a ki megkapja agya oda mert jóvaltságát kapja 1859 Dik évben 1 februáriusán irtam Itálíjában vagy Tiszta magyarul Olaszországban lombárdnak az fővárosában Májlándban Major Ferenc.« A könyv hátulsó fedelére a következőket írta: »Vége 1859 június 5 Dikén a pémontban a vérmezőn irtam én Major Ferentz Zabolán.«” Uo. 264.

kliséit alkalmazta Fábíán Pista a maga élethelyzeteire. Ezt annál is inkább feltételezhetjük, mivel az Arany János által közzétett nóták több versszaka is visszaköszön a 20. század elején lejegyzett Fábíán Pista-balladákból, nem is beszélve arról, hogy hibátlan ritmusú, jól konstruált versszakok sorjáznak egymás után, melyeket írhatott ugyan egy rendkívüli képességekkel megáldott népi verselő, de sokkal valószínűbb, hogy Fábíán Pista a szalontai hagyományokból merítve alkotta meg saját búcsúztatóját.

A búcsúztatók, sirató balladák – Arany János megjegyzése szerint – szerves tartozékai voltak a szalontai néphagyományoknak a 19. század közepén. Érdekes módon, Szendrey tanítványai a Fábíán Pista balladáján kívül csupán egyetlen ilyen balladát rögzítettek.²⁴⁰ Ez azonban korántsem jelenti azt, hogy a 20. század elejére teljesen kivesztek volna a szalontai szájhagyományból. Nagy a valószínűsége annak, hogy Szendrey Zsigmond, aki kitaró következetességgel átnézte/ellenőrizte a diákgyűjtéseket, mielőtt azokat beküldésre letisztázták volna, kiszűrte, mint olyan kategóriát, melynek nincs keresnivalója népköltési gyűjteményben. Annál is inkább, mivel az FF gyűjtési kérdőívben sem szerepelnek a búcsúztatók.

Feltehetően Szendrey Zsigmond előzetes válogatása folytán hiányoznak a diákgyűjtésekből, hasonlóképpen, a ponyvahistóriák, valamint a kor divatos epikus énekei (Vadász és leánya, Gróf és apáca, Vadász és eprésző lány, stb.). De az is lehet, hogy az ilyen fajta verses termékek nem annyira a szóbeliségben, mint inkább a népi „mindenes” füzetekben, népi énekeskönyvekben leltek otthonra Szalontán. Ezeket a füzeteket is gyűjtette az FF és általa a Nemzeti Múzeum. A Sebestyén-Szendrey levelezésből tudjuk, hogy Nagyszalontáról több kéziratot népi énekes füzetet küldött be Szendrey Zsigmond a múzeumnak megvételre, s az ügyintézés lassúsága miatt sok kellemetlensége is származott belőle: a háborús körülmények miatt a családfenntartó nélkül maradt asszonyok Szendrey Zsigmondtól követelték a beadott énekes füzetek árát, amit viszont Szendrey nem kapott meg Sebestyén Gyulától. A gyűjtőútra készülő Szendrey Zsigmond már 1915 nyarán arról írt, hogy „a beküldött írott nótáskönyvek tulajdonosaival is szeretném elintézni a dolgot, mert ez a szerencsétlen asszony nép, ha elutazom, még azt hiszi, megszöktem a pénzevelkönyvével; nem tudom, mindenütt olyan nehéz-e a nép, de itt nagyon tartani kell tőle – már eddig is hülyének, spiclinek, részegnek stb. hirdetnek.”²⁴¹ 1916 őszén újból kénytelen megsürgetni az énekes füzetek ügyének intézését: „Igen kérem – fordul újra Sebestyénhez –, szíveskedjék a még 1914 végén s 15 elején küldött *hét darab* népi dalfüzetkéért bármit is kiutaltatni, s címemre elküldeni. [...] Már majd kihúznak a házból, pénzt kérnek vagy a könyvet vissza.”²⁴² 1917 januárjában Kodály útján sürgeti az énekes füzetek ügyének intézését,²⁴³ míg végül 1917 márciusában sikerült dűlőre vinni az énekes füzetek dolgát.²⁴⁴

²⁴⁰ Lásd a 209. számú balladát.

²⁴¹ SZALAY Olga 2001: D/18, 471. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. Nagyszalonta, 1915. július 2.

²⁴² SZALAY Olga 2001: D/38, 486. Szendrey Zsigmond Sebestyén Gyulának. [1916. kb. szeptember 24. után]

²⁴³ L. SZALAY Olga 2001: D/47, 496. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. [1917.] jan. 16.

²⁴⁴ SZALAY Olga 2001: D/55, 502.

A beküldött énekes füzeteket nem ismerjük, jelentőségük/fontosságuk azonban kétségtelen a folklórhagyományok gyűjtése szempontjából. Jóllehet, a szalontai diákok nem jelölték meg forrásait, szinte biztosra vehető, például, hogy a szabadságharc és önkényuralom korának néhány közköltészeti darabját kéziratos énekeskönyvekből másolták ki.²⁴⁵ E füzeteket Kodály Zoltán is fontosnak tartotta a gyűjtés szempontjából: "Nagyon sajnálom, hogy ezekről a füzetekről előbb nem tudtam – írta Sebestyén Gyulának 1917 januárjában –: azok segítségével legkönnyebb lett volna a dallamokat megkeresni; mert gazdájuk, ha még él, tudja őket; ha már nem él, a környezetében hamarabb akad valaki. Igen nehéz és időt rabló dolog város-járva keresgélni, ki tudja ezt meg azt."²⁴⁶

Kodály Zoltán nem hiába emlegette a város-járást, az énekesek felkutatásának nehézségeit. Szendrey Zsigmond és tanítványai nem jegyezték fel az adatközlők személyi adatait (nevét, életkorát, foglalkozását), jóllehet a Folklore Fellows magyar osztályának *Tájékoztatója* határozottan megkövetelte azt. Így aztán Kodály Zoltán Nagyszalontára érkezésekor nem tudták elvezetni a zenetudóst azokhoz az énekesekhez/adatközlőkhöz, akiktől a megelőző években gyűjtöttek.

A nagyszalontai gyűjtőszövetség tagjai más vonatkozásban sem követték a *Tájékoztató* utasításait, különösen a gyűjtés/lejegyzés módszerére vonatkozó előírásokat. A *Tájékoztató* a gyűjtött anyag betűhív lejegyzésének, a változatok kutatásának, az adatok provenienciájának szükségességét emelte ki, felhívta a figyelmet a gyűjtők és adatközlők személyi adatainak, a település nevének, adminisztratív hovatartozásának pontos feljegyzésére. Nem tette viszont kötelezővé az énekelt vagy recitált szövegek zenei részének lejegyzését, csupán arra szorított, hogy jelezze: mivel szöveg és dallam a néphagyományban együtt él, „az együttes megrögzítés fölöttébb kívánatos” volna.²⁴⁷ A *Tájékoztató* ugyanakkor nyomatékosan figyelmeztetett arra, hogy „a dallammal együtt hagyományozott szöveget a lejegyzőnek még akkor is énekeltetnie kell, ha a diktálást lassító dallamot le nem kótázza, vagy fonográfba nem énekelteni, mert a pusztá szöveg elmondásában gyakorlatlan diktáló a sorokat és versszakokat könnyen kiflejti, összezavarja és el is ferdíti.”²⁴⁸ Sajnos, az utóbbi előírásnak sem maga az irányító tanár, sem a tanítványai nem tettek eleget. Diktálás után, a dallam meghallgatása/ismerete nélkül jegyezték le a szövegeket. Eljárásuk következményeire lépten-nyomon figyelmeztetnek a balladákban gyakran előforduló ritmushibák, hiányzó sorok, szavak, szótagok, öszszezavart szövegrészek. Kodály Zoltán, aki első szalontai gyűjtőútja előtt gondosan áttanulmányozta az addig beküldött diákkéziratokat, a csonkabonka, hibásan, adatközlő megnevezése nélkül lejegyzett szövegek láttán és a helyszíni tapasztalatok hatása alatt

²⁴⁵ Erre vall a szövegek helyesírása, töredékessége, halmozottan sok ritmikai hibája, félreértett/félrehallott szavak gyakori előfordulása. L. a 125, 128. sz. történeti éneket gyűjteményünkben. A kéziratos énekeskönyvekben megőrzött történeti énekek problémáiról l. bővebben OLOSZ Katalin 2003a, 2003b.

²⁴⁶ SZALAY Olga 2001: D/47, 496. Kodály Zoltán Sebestyén Gyulának. [1917.] jan. 16.

²⁴⁷ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 206. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 23.

²⁴⁸ SEBESTYÉN Gyula–BÁN Aladár 1912a: 201–202. – Ua. in: VEREBÉLYI Kincső (szerk.) 1998: 371.

felháborodottan vetette papírra: „Összehasonlítva a fiúk gyűjtését azokkal, amelyeket hallanom sikerült, ki kell mondanom, hogy az anyag, úgy amint beküldték, pontos ellenőrzés (újra meghallgatás) nélkül hasznavehetetlen. [...] Kisebb-nagyobb hibákkal annyira tele, hogy ezek alapján kötetet kiadni kész veszedelem. [...] Szövegeik csonkák, pontatlanok, megbízhatatlanok, szóval tud[ományos] szemp[ont]ból értéktelenek. [...] Nyomozásaim kiderítették, hogy az egész gy[űjtés] (Kenyeres kiv[ételével]) csak szóbeli diktáltatás, nem ének[lés] alapján készült.”²⁴⁹ A bajok gyökerét Kodály egyrészt abban látta, hogy a diákok nem voltak kellőképpen felkészítve a feladat elvégzésére, másrészt abban, hogy a lejegyzésnél még a legjobbak is hanyagul jártak el.

Ami a felkészítést illeti: úgy tűnik, a szalontai diákok két szék között a pad alatt maradtak. Sebestyén Gyula az egységes szempontú módszeres/rendszeres gyűjtés megvalósulásához elegendőnek gondolta a *Tájékoztató* füzeteinek számolatlan osztogatását, esetleg egy-két útbaigazító előadás megtartását a gyűjtőszövetségek megalakulása alkalmából. A pályamunkák elbírálásánál már szóba se jött a gyűjtési útmutató elvárásainak teljesítése vagy elmulasztása. Annál is inkább, mivel – a nagyszalontai gyakorlatból ítélve – a pályamunkák értékelését a vidéki gyűjtőszövetségek irányítói végezték, az ők javaslatai alapján jutalmazták/díjazták a beküldött gyűjteményeket. A diákok felkészítése tehát gyakorlatilag a helyi gyűjtőszövetség irányító tanárára maradt – Nagyszalontán Szendrey Zsigmondra.

Korábban már volt szó arról, hogy Szendrey Zsigmond bő évvel az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének megalakulása előtt kezdte el a hajdúváros népköltészetének gyűjtését, s a gyűjtőmunkába kezdettől fogva bevonta tanítványait is. A gyűjtés módszertani követelményeit akkor nyilván Szendrey határozta meg, s úgy tűnik, hogy ezeken nem változtatott az után sem, hogy létrehozták a szalontai gyűjtőszövetséget. Szendrey saját gyűjteményéből egyetlen lapot sem ismerünk, gyűjtési módszeréről azonban elég részletesen tájékoztatnak Kodály Zoltán feljegyzései, illetve a *Nagyszalontai gyűjtés* hosszan elnyúló szerkesztése körül felbukkanó orvosolandó problémák. Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtőútjának előkészítése során, 1916 nyarán derült ki, például, hogy sem a diákgyűjtők, sem az őket irányító tanár nem jegyezte fel az adatközlők személyi adatait, vagy hogy Szendrey Zsigmond az összesítő gyűjteménybe úgy másolt át szövegeket a diákok füzeteiből, hogy nem tüntette fel a gyűjtők nevét. Az ilyenfajta mulasztásokat utólag, rengeteg munka árán kellett pótolnia Szendreynek: újból fel kellett keresnie adatközlőit (ha egyáltalán még életben találta), illetve vissza kellett kérnie a beküldött pályamunkákat ahhoz, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés*ben közreadandó népköltési adatok mindenikénél jelezni tudja, hogy a gyűjtőszövetségből kik jegyezték meg fel ugyanazt az adatot.

Szendrey Zsigmond kezdettől fogva dallam nélkül jegyezte le a népköltési adatokat. Nemcsak azért, mert nem volt zenei képzettsége és zenei hallása (Kodály szerint

---

²⁴⁹ SZALAY Olga 2001: D/97, 543. (Kodály Zoltán: Szalontai tapasztalatok.)

Szendrey „botfűlű” volt), hanem – kiváltképpen a balladák esetében – elvi-szemléleti okok miatt is. Konzervatív folklórszemlélete folytán Szendrey Zsigmond a népballadáról ugyanúgy gondolkozott, mint a 19. századi gyűjtők és teoretikusok: a népballadát nem énekelt versnek, hanem stichikus (strófákra nem tagolt) *népkölteménynek* tekintette. Következésképpen a dallamra eleve ügyet sem vetett, tagolatlan versként, diktálás után jegyezte le a balladákat. Tanítványait is ennek a ballada-koncepciónak megfelelően készíthette fel a gyűjtőmunkára, mert a diákgyűjtők is jobbra stichikus versként rögzítették a régi balladákat – a dallam nélküli gyűjtés minden lehetséges hibájával. A „rokkonműek” kategóriájába sorolt betyár-, baleset- és büntényballadákat viszont többnyire strófás szerkezetű szövegeként, énekelt versként jegyezték le. Feltehetően ismerték, vagy legalább hallomásból tudtak ezeknek a balladáknek a dallamáról, így természetesen adódott a szövegek versszakokra tagolása még akkor is, ha diktálás után jegyezték le a szövegeket.

Ismerve a szalontai diákgyűjtéseket, Kodály Zoltán „kész veszedelemnek” nevezte azok közzétételét ellenőrzés, „újra meghallgatás nélkül”. A „csonka”, „pontatlan”, „megbízhatatlan” szövegeket tudományos szempontból értéktelennek ítélte, kiadásukat pedig hasznavetetlennek és korszerűtlennek.²⁵⁰ Egyetértve Kodály Zoltán kritikus észrevételeivel, most mégis „újra meghallgatás nélkül” hozzuk nyilvánosságra a Nagyszalontán gyűjtött népballadákat és epikus énekeket. Tesszük ezt annak okán, hogy az „újra meghallgatás” (értsd: dallammal való gyűjtés) lehetősége örökre elmúlt együtt magukkal a balladákkal. Hiányukat nem pótolja, nem pótolhatja *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésének* megjelenése sem. Hiszen a zenetudós – megbízatásának megfelelően – csak a régi dallamokat (s a hozzájuk kapcsolódó szövegeket) gyűjtötte a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* Arany-centenáriumra megjelenendő tizennegyedik kötete számára, későbbi időre halasztva a hajdúváros új stílusú népzenejének feltárását. A „későbbi idő” azonban soha nem jött el, ennek következtében Nagyszalonta balladakincséről – két megjelent kötet ellenére is – hiányos és torz ismeretekkel kellett beérnünk mostanáig. És be kell látnunk, hogy a hiányt – minden hibájuk, gyarlóságuk ellenére – mára már csak azok a kéziratban maradt gyűjtések pótolhatják, melyekkel egy évszázaddal ezelőtt a szalontai főgimnázium diákjai a Folklóre Fellows magyar osztályának kitézött jutalmaira pályáztak.

---

²⁵⁰ SZALAY Olga 2001: D/97, 543.

Összegzés

A Folklore Fellows magyar osztályának kezdeményezésére a 20. század második évtizedében országos gyűjtőmozgalom bontakozott ki. 1912–1914 között tizenöt vidéki gyűjtőszövetség alakult, melyeknek tagjai – fő- és középiskolai tanárok és diákok – egy-egy vidék népköltészetének és néphagyományainak adatait gyűjtötték össze egységes kérdőív alapján, egységes szempontok figyelembe vételével. Az FF magyar osztályának elnöke, Sebestyén Gyula azzal a nem titkolt szándékkal indította meg a gyűjtőmozgalmat, hogy általa létrehozhatják a magyarországi folklórhagyományok archívumát, központi adattárát. A tervek között az is szerepelt, hogy a legsikeresebb gyűjtőszövetségek anyagából megjelentetnek egy-egy kötetet a Kisfaludy Társaság sorozatában, a *Magyar Népköltési Gyűjtemény*ben. Az ígéretesen induló, sikeres gyűjtőmozgalom azonban hamarosan megtorpant: az első világháború vérzivataros éveiben a gyűjtőmunkát egyre kevesebb gyűjtőszövetség folytatta. Legtovább az 1913 decemberében létrehozott nagyszalontai gyűjtőszövetség tartott ki: Szendrey Zsigmond még az 1917/18-as tanév végén is küldött be pályamunkákat tanítványai, a nagyszalontai állami főgimnázium tanulóinak gyűjtéséből.

A népköltészet minden műfajára, a szokás- és hiedelemvilág egészére kiterjedő gyűjtőmunkába az évek során több mint negyven nagyszalontai diák kapcsolódott be, s küldte el pályamunkáját – kisebb-nagyobb gyűjteményét – a Folklore Fellows magyar osztályának központi archívumába, mely akkor a Magyar Nemzeti Múzeum Országos Széchényi Könyvtárában kapott helyet. Az éveken át folyó gyűjtőmunka eredményének reális nagyságát nem tudjuk felbecsülni, mert a Folklore Fellows-gyűjtések sok viszontagság után kerültek végleges tárolási helyükre, a budapesti Néprajzi Múzeum Etnológiai Archívumába, hol jelenleg 49 nagyszalontai diákkéziratot tartanak nyilván. Ez a szám azonban korántsem jelenti azt, hogy ennyi pályamunka készült volna 1913 és 1918 között Nagyszalontán. Sok diákgyűjtőnek csak a nevét ismerjük, gyűjteménye vagy elkallódott, vagy lappang valahol az Etnológiai Archívum még feldolgozatlan kéziratállományában – a többi gyűjtőszövetség által beküldött diákkézirathoz hasonlóan.

Egy dologban viszont lényeges eltérés mutatkozik a nagyszalontai és a többi gyűjtőszövetség által összegyűjtött folklóranyag sorsát illetően: a tizenöt létrehozott gyűjtőszövetség közül tizenegynek a pályamunkái mind a mai napig kiadatlanok, egyedül a nagyszalontai gyűjtésekből sikerült megjelentetni egy kötetet a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* sorozatának utolsó, tizennegyedik darabjaként, méghozzá úgy, hogy Kodály Zoltán zenei függeléssel egészítette ki a pusztán szöveglejegyzésre szorítkozott gyűjtéseket.

A *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenését az tette lehetővé, hogy Szendrey Zsigmondnak, a szalontai gyűjtőszövetség irányító tanárának az FF-mozgalomtól függetlenül, de korábban is diákgyűjtők segítségével elkészített saját két kötetes külön gyűjteménye

volt, kiadásra készen már 1915 júniusában. Hosszas huzavona után – kiegészítésekkel és kihagyásokkal, s több rendbeli átszerkesztést követően – ezt a gyűjteményt adta ki a Kisfaludy Társaság 1924-ben a Folklore Fellows magyar osztálya nagyszalontai gyűjtőszövetségének gyűjteményeként. A kötet, jóllehet 370 oldal terjedelmű, csak töredékét ölelte fel annak a hatalmas folklórányagnak, melyet Szendrey Zsigmond és a nagyszalontai gyűjtőszövetség diákjai hat és fél év alatt, 1912 őszétől 1919 elejéig összegyűjtöttek. Sebestyén Gyula becslése szerint „az a kézirati kincs, amelyet a FF magyar osztálya útján a Magyar Nemzeti Múzeum Orsz[ágos] Széchenyi-Könyvtárának beszolgáltattak, körülbelül ötször-hatször annyi” volt, mint amennyi a *Nagyszalontai gyűjtésben* megjelenhetett.²⁵¹ A kötet anyagát többször és több szempontból is megrostálták. Kezdetben azért, hogy az Arany János születésének centenáriumára készülő emlékkötetbe kizárólag olyan régi nagyszalontai adalékokat vegyenek fel, „amelyeket Arany János okvetlenül ismerhetett”.²⁵² Más szóval: a népköltészet régi rétegének darabjait. Később a könyvkiadás költségeinek rohamos növekedése kényszerítette a szerkesztőket a terjedelem csökkentésére. Végül a húszas évek elején a terjedelmi megkötöttségek mellett régi-új szempontok miatt kellett újabb szelekciót végrehajtani: a Kisfaludy Társaság sorozatának addigi gyakorlatához kellett igazítani a kötet anyagát. A kötetrel – úgy véljük, még megnyirbálva is – a magyar népköltészeti kutatások addig nem látott teljesítménye született meg: egyetlen település népköltészetének viszonylag teljes körű bemutatása.²⁵³ A kortárs recenzens viszont inkább a válogatás egyoldalúságát kifogásolta, s az abból fakadó hiányokra mutatott rá: a bevallottan Arany János születésének centenáriumára készült kötet „igen érdekes összehasonlításokra nyújt alkalmat” az Aranykutatóknak – állapította meg Solymossy Sándor –, de „belőle a szalontai nép szellemi kincstárának egész anyagáról hű és teljes képet nem nyerhetünk. E fogatkozást csak a többi, kéziratban lappangó anyag közzététele hozhatná helyre, s reméljük nem ily hosszú lélegzetű szünetekben helyre is hozza.”²⁵⁴ Hogy Solymossy Sándor mennyire a lényegre tapintott, bizonyítja a Szalay Olga és Rudasné Bajcsay Márta által közreadott *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtése* című vaskos kötet,²⁵⁵ nemkülönben a jelen gyűjtemény, mely a nagyszalontai verses népi epika eddig kéziratban lappangó, kétszázat meghaladó darabjait hozza nyilvánosságra.

Abban viszont Solymossy Sándor tévedett, hogy a jóvátétel – az elfekvő kéziratot anyag közzététele – rövidesen megtörténik. A *Nagyszalontai gyűjtést*, s vele együtt a hiányok pótlásának kívánalmát szinte a megjelenés pillanatában elfelejtette a szakmai közvélemény. Solymossy Sándor könyvismertetése után többé nem foglalkoztak a kö-

---

²⁵¹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

²⁵² Uo.V.

²⁵³ Korábban Kálmány Lajos kísérelte meg egyetlen helység, az Arad megyei Pécska folklórhagyományait összegyűjteni, ő azonban két mese kivételével csak a verses népköltészet adatait gyűjtötte – dallamok nélkül. L. KÁLMÁNY Lajos 1877.

²⁵⁴ SOLYMOSSY Sándor 1925: 72.

²⁵⁵ Lásd SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta (szerk.) 2001.

tettel. Nem foglalkoztatta a kötet három szerkesztőjét – Sebestyén Gyulát, Szendrey Zsigmondot és Kodály Zoltánt – sem. A kötet megjelenésével lezártnak tekintették a szalontai gyűjtések ügyét, meg sem próbálták az elfekvő kéziratok anyag közreadását.

A kötet megjelenését követő szakmai közömbösségnek sokféle oka lehetett: közrejátszhattak, például, azok a személyes ellentétek, sértődöttségek, egyéni törekvések, melyek elsősorban Sebestyén Gyula megosztó személyisége miatt bukkantak felszínre. De előidézhetette az a szakmai felismerés, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés*, s vele együtt a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* folklórszemlélete, szövegválogatói és közlői gyakorlata idejétmúlt, meghaladott, népköltési gyűjteményt e szemlélet jegyében többé nem érdemes közzétenni.

Sebestyén Gyula többször hangoztatta, hogy a nagyszalontai gyűjtőszövetség anyagából „örökéletű” mintakötetet szándékozik nyilvánosságra hozni, s elképzelését minden áron keresztül is akarta vinni. Ennek érdekében kérte fel Kodály Zoltánt a zenei függelék elkészítésére,²⁵⁶ ezért utasította Szendrey Zsigmondot a szigorú válogatásra, a kötet többszöri átszerkesztésére, vagy éppen kiegészítésére. Elszánt törekvése nyomán valóban „mintaszerű” kötet jött létre, éppen csak nem az ő elképzelése szerint: nem az elkövetkező *MNGY*-kötetek számára lett mintaszerű a *Nagyszalontai gyűjtés*, hanem retrospektív értelemben: magába sűrítette mindazokat a 19. századi folklórszemléleti, szövegkezelési, szerkesztési elképzeléseket, melyeket a Kisfaludy Társaság sorozatában Kodály Zoltán is észlelt, mikor így értékelte Szendrey Zsigmond szerkesztői munkáját: „Sz[endrey] óriási munkájáról legnagyobb elismeréssel. – Megüti a mértékét a Kisf[aludy] T[ársaság] utolsó köteteinek. De kérdés: ez megüti-e a mai tud[ományos] felfogás mértékét?”²⁵⁷

Ha belegondolunk Kodály felvetésébe, s annak fényében vesszük szemügyre a megjelent kötet mellett a nagyszalontai gyűjtőmunka egész folyamatát, s a gyűjtőmunka menetét és minőségét meghatározó három személyiség – Sebestyén Gyula, Szendrey Zsigmond és Kodály Zoltán szerepét a szalontai néphagyományok gyűjtésében és közreadásában, óhatatlanul rá kell döbbernünk arra, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* létrejöttének története a magyar folklórszintika dualizmus kori történetének kicsinyített mása. A szalontai történések mintegy visszapillantó tükörben mutatják meg a folklórról való gondolkodás 19. századi–20. század eleji változásait, a népköltészet gyűjtéséről és közléséről kialakult teóriákat és azok gyakorlati megvalósulásait, a folklór és irodalom viszonyáról kialakított képet. A „visszapillantó tükör” a dualizmus korának kezdeti időszakában Szendrey Zsigmondot láttatja, a korszak végén Kodály Zoltánt, a két szélső határ között pedig, úgy félúton, Sebestyén Gyula ide-oda billenő figurája tűnik fel.

Szendrey Zsigmond folklórszemlélete, gyűjtési módszere tipikusan 19. századi elvekre és elvárásokra épült: a verses folklóralkotásokat nem éneklés, hanem diktálás

²⁵⁶ „Ha mintaszerű kötetet kívánunk elővarázsolni – írta Sebestyén a főgimnázium igazgatóságának – akkor az értékesebb dallamok sem hiányozhatnak.” SZALAY Olga 2001: D/[22], 478.

²⁵⁷ SZALAY Olga 2001: D/103, 552. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei]).

után jegyezte (és jegyeztette) le, adatközlők nevét nem rögzítette, hasonlóképpen a gyűjtés idejét, helyét, körülményeit sem tartotta fontosnak feljegyezni. Amikor aztán 1913 decemberében megalakult az FF nagyszalontai gyűjtőszövetsége, Szendrey mit sem változtatott korábbi munkamódszerén, tanítványaitól sem követelte meg az FF által kibocsátott gyűjtési szabályzat maradéktalan betartását. A gyűjtött szövegek csoportosítása/elrendezése, illetve a diktálás utáni gyűjtés tekintetében a szalontai diákok eleget tettek az FF előírásainak, de abban például, hogy pontosan feljegyezzék minden egyes adatról, hogy mikor, kitől, milyen korú adatközlőtől gyűjtötték, továbbra sem változtattak korábbi gyakorlatukon.

A dallam nélküli gyűjtés eleve sok hibalehetőséget hordoz magában, hiszen az énekesek – még a legjobb adatközlők is – dallam nélkül nehezen tudják reprodukálni énekeik szövegét: belevétnek, elakadnak, összekeverik a szövegrészeket. A diktálás utáni lejegyzés a klasszikus balladák esetében különösen súlyos ferdtésekhez vezetett: a népballadák stichikus (strófa nélküli) versformájáról kialakított 19. századi teória folytán a balladát Szendrey Zsigmond is tagolatlan „népkölteménynek” tekintette, nem énekelt versnek, melynek szövege a dallamsoroknak megfelelően szabályos kisebb egységekre – strófákra tagolódik. Ennek következtében Szendrey nem tudott mit kezdeni a Kodály Zoltán által lejegyzett strófás balladaszövegekkel, továbbra is a saját, vagy az általa irányított diákok lejegyzéseit tekintette hiteleseknek, s a szöveges részben azokat tette közzé. Ugyanakkor viszont hivatkozott a balladák függelékben közölt dallamaira, melyeket Kodály, történetesen, más adatközlőtől és más versszerkezetben jegyzett le. A helyzetet tovább bonyolította az a tény, hogy Szendrey – a 19. századi elmélet és gyakorlat folytatójaként – a változat fogalmát csak annyiban fogadta el, ha az adott balladatípus szövege egészen más nyelvi struktúrában, s jelentős tartalmi módosításokkal került elő. A más-más adatközlőtől más-más diák által lejegyzett szövegeket/változatokat, ha azok lényegesen nem tértek el egymástól, egyetlen balladának tekintette. Más szóval: egynek számított akárhány variáns, ha szövegük tartalmilag egy adott típusba tartozott. Még akkor is, ha a más dallam miatt egészen más ritmusú szöveggel énekelték.

Szendrey Zsigmond folklórszemléletének, gyűjtési módszerének elavultságára Kodály Zoltán első gyűjtőútja alkalmával derült fény, amikor Szendrey nem tudta (vagy nem akarta?) elvezetni a zenetudóst az énekesekhez, és még csak arról sem tudta tájékoztatni Kodályt, hogy egyáltalán élő, Szalontán énekelt adatokról van-e szó, vagy kéziratok énekeskönyvekből, netalántán nyomtatványokból másolták ki a diákok az adott szöveget. Szendrey Zsigmond – kedvetlenül ugyan, de – nekilátott a hiányzó adatok pótlásának. 1918 nyarán, a kötet szerkesztés munkálatairól beszámolva, arról is tájékoztatta Sebestyén Gyulát, hogy „a balladának mind külön utánajártam régebben is, most is húsvét óta a fiúkkal, s újra lejegyzett változataikat közlöm a gyűjtők neve alatt”²⁵⁸ Az „újra lejegyzés” azonban – a *Nagyszalontai gyűjtés* tanúsága szerint – ismét diktálás

²⁵⁸ SZALAY Olga 2001: D/68, 512. Szendrey Zsigmond levele Sebestyén Gyulának (kb. 1918. június 8. és július eleje között).

után történt és stichikus versként. Szendrey nézete a népballada versszerkezetét illetően mit sem változott tehát, mint ahogy szöveg és dallam kapcsolatáról sem változtatta meg a véleményét.

Szendrey Zsigmond nem változtatott gyűjtőmódszerén, szövegközlési gyakorlatán és folklórral kapcsolatos nézetein már csak azért sem, mert maga mögött tudta Sebestyén Gyulát, aki kettős minőségben játszott meghatározó szerepet a *Nagyszalontai gyűjtés* alakulástörténetében. A Folklóre Fellows mozgalom vezetőjeként az átfogó, minden műfajra kiterjedő, tudományosan hasznosítható gyűjtést és kiadást szorgalmazta. Olyan folklórszemléletet képviselt, mely bizonyos vonatkozásokban meghaladta a 19. századi elvárásokat: elvileg szükségesnek tartotta az adatközlők nevének, életkorának feljegyzését, a nyelvjárási jelenségek feltüntetését, és »fölöttébb kívánatosnak« gondolta a dallam és szöveg együttes rögzítését. Ez utóbbit azonban csak, mint kívánatos lehetőséget említi az *FF Tájékoztatója*, a gyűjtőszövetség a szövegrögzítést tartotta elsődleges feladatának.

A *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztőjeként viszont Sebestyén Gyula is nagyjából ugyanazokat az elveket vallotta, mint Szendrey Zsigmond. Mindaddig, míg Kodály Zoltán nem hívta fel a figyelmét az adatközlők ismeretének fontosságára, Sebestyénnek sem tűnt fel, hogy a szalontai diákok gyűjteményében csak véletlenszerűen fordul elő az énekesek/diktálók neve. Hallgatólagosan ő is egy adatnak tekintette az adott típus variánsait,²⁵⁹ s sorozatszerkesztőként a *Nagyszalontai gyűjtés* szövegállományát Szendrey után még egyszer megrostálta ilyen szempontból. Egy 1919. április 12-ről keltezett levelében arról tájékoztatta a Kisfaludy Társaság titkári hivatalát, hogy „a kiadásra elkészített kötet teljes kézírata nálam van. Nehogy terjedelmes legyen, a kevésbé értékes anyagot selejtezem belőle.”²⁶⁰ Arról pedig, hogy mit tartott „kevesbé értékes” anyagnak, Sebestyén maga tájékoztattott a *Nagyszalontai gyűjtés* bevezetőjében: „*Gyűjteményünk eddigi gyakorlatához alkalmazkodva, mellőznünk kellett a néphit és babonás szokások összes lejegyzett emlékeit. Mellőztük továbbá az újabbkorinak tetsző népköltési adalékokat és a régebbi népköltési adalékok ama nagy tömegét is, amelynek változatai Gyűjteményünk előző köteteiben, vagy egyéb népköltési gyűjteményünkben már megjelentek.* (Kiemelés tőlem: O. K.)”²⁶¹ A kötet végső arculatát tehát nem Szendrey Zsigmond, hanem Sebestyén Gyula szabta meg.

Mindez történt az után, hogy Sebestyén utasítására Szendrey Zsigmondnak többször át kellett válogatnia az összegyűjtött szövegeket. Először abból a szempontból, hogy mit ismerhetett Arany János. Aztán terjedelmi okok miatt kellett újabb és újabb szelekciót végrehajtania. Mindkét válogatási szempontnak teljesen ésszerű a magyarázata, s nem

²⁵⁹ Sebestyén Gyula Mailand Oszkárrel folytatott levelezéséből derül ki, hogy amikor sorozatosan arra figyelmezteti Mailandot, hogy gyűjteményébe ne vegyen fel olyan szövegeket, amelyek már megjelentek valahol, tulajdonképpen azt a szempontot érvényesíti, hogy a változatok ugyanazt a balladát jelentik, nem szükséges tehát az „újraközlésük”. (Lásd erről bővebben OLOSZ Katalin 2014: 32–35.)

²⁶⁰ Sebestyén Gyula levele Vargha Gyulának. Budapest, 1919. április 12. MTA Könyvtára, Kézirattár, Budapest. Jelzete: Ms 1019/78

²⁶¹ SEBESTYÉN Gyula 1924: XV.

is kellene tovább foglalkoznunk e jelenséggel, ha nem ismernők az *MNGY* korábbi köteteknek szerkesztési koncepcióját. Gyulai Páltól kezdve a sorozat valamennyi szerkesztője irodalomesztétikai szempontok szerint megrostált szöveganyagot engedett csak közreadni az *MNGY* kötetekben. Sebestyénnek kapóra jöhetett, hogy Arany Jánosra hivatkozva eleve kiebrudalhatta a kötetből a népköltészet újabb képződményeit. A népballadák vonatkozásában ez azt jelentette, hogy a hetvennégy Szalontán ismert balladatípusból mindössze tízet vettek fel a gyűjteménybe. A sorozat és a kötet szerkesztőjének koncepciójára vall, hogy a rendkívül gazdag betyárballada-anyagból még csak a Fábíán Pista balladáját (*A német szökött katonája*) sem vették fel, holott e balladát legelőször éppen Arany János ismertette 1851-ben. Mindezzel azt a hamis látszatot keltették, hogy Nagyszalontán még csak hírből sem ismernek új stílusú betyár-, baleset-, bűntény- vagy siratóballadát. Eljárásukért azonban nem marasztalhatjuk el: a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* mindenik kötetéből kimaradtak a betyárballadák, a sorozat szerkesztői – Gyulai Páltól Vargha Gyulán át Sebestyén Gyuláig – egy emberként utasították ki a népballada új stílusú képződményeit a Kisfaludy Társaság kiadványaiból.

Szendreyvel ellentétben Sebestyén Gyula felismerte a dallamgyűjtés fontosságát, ő volt az, aki kitaróan szorgalmazta a szalontai népköltészeti szövegek dallamának „megszerzését”. Nagyra becsülte Kodály munkáját és közreműködését, amikor azonban a kötet összeállítására került sor, úgy nyilatkozott, hogy bár Kodály Zoltán Nagyszalontán „minden értékes régi dallamot lejegyzett vagy fonográfba énekeltetett, mi ebből a kétségtelenül értékes gyűjteményből mégis csak a legjellemzőbb ódon emlékeket közöljük. Mert egy zenével hivatásszerűleg nem foglalkozó irodalmi testület szerintünk nem tekintheti a zenei gyűjtést feladatának.”²⁶² Így kerültek függelékbe Kodály Zoltán dallamgyűjteményének válogatott darabjai, s Sebestyén tisztán szövegközpontú elgondolása folytán így számozták újra – a szöveggyűjteményhez igazodva – a dallamlejegyzéseket, szétzilálva ezzel Kodály dallamtípusokra alapozott rendszerezését.²⁶³

Kodály Zoltán a valóságban is, s a „visszapillantó tükör” szerint is a dualizmus korának utolsó évtizedében kapcsolódott be a nagyszalontai gyűjtés munkálataiba. Olyan időpontban, amikor már kialakított koncepció és bejáratott módszer szerint folyt a gyűjtés három-négy év óta a hajdúvárosban. Tízen felüli gyűjtőúttal a háta mögött Kodály eleve méltatlannak érezte a feladatot, hogy a mások által lejegyzett szövegekhez keresgélje a dallamokat. „Járt nyomon járni, amí[g] újra jól [nincs], amit más rosszul csinált, nem kenyerem”²⁶⁴ vetette papírra *A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei*ben. Úgy érezte magát ebben a szerepkörben „mint vadász, aki rég nemes vadra járt, és nyulakat kénytelen puffogatni”.²⁶⁵ Ügyszeretettől mégis elvállalta a megbízatást, nem sejtve,

²⁶² SEBESTYÉN Gyula 1924: X.

²⁶³ „Kodálynak a szövegek sorrendjéhez kell igazodni. Ezért számozását átkalkuláltam s a szedővel ugyanígy szedetem” – jegyezte be Kereszty István véleményes jelentésébe Sebestyén Gyula 1922 júniusában (lásd SZALAY Olga 2001: D/84, 523).

²⁶⁴ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁶⁵ SZALAY Olga 2001: D/103, 556. (Kodály Zoltán: [A nagyszalontai gyűjtés jegyzetei])

hogy további negatív meglepetések érik: a diktálás után lejegyzett, hibákkal teli szövegek adatközlőit a diákok nem jegyezték fel, s a helyiek sem úgy jártak el az énekesek összehívásával, ahogy azt a zenetudós elvárta volna.

Különösen váratlanul érte Szendrey Zsigmond hívős, távoltartó magatartása, aki lényegében semmiben sem segítette a fővárosból érkező szakembert. Passzív, csaknem elutasító attitűdjének okát Kodály is csak találgatni tudta. „Talán azért volt kedvetlen – jegyezte fel – mert megmutattam neki néhány hibát, ami a dallam nélküli lejegyz[és] követk[ezménye]”.²⁶⁶

Száz év távlatából még nehezebb magyarázatot találni Szendrey akkori magatartására. Azt azonban okkal-joggal feltételezhetjük, hogy úgy érezhette: valaki kívülálló beavatkozik az ő szinte kész munkájába. És nemcsak beavatkozik, de akaratlanul is, a pusztja jelenlétével is rávilágít a hibáira, emlékezteti tévedéseire. Arra, például, hogy dallammal kellett volna gyűjteni, arra, hogy nem a főorvostól vagy a helyi fakereskedőtől kell dallamokat, folklóradatokat lejegyezni, arra, hogy a ballada nem népköltemény, hanem énekelt vers. Sokat mondó Szendreynek az a félbe hagyott mondata, hogy „ha annak idején figyelmeztettek volna, hogy törődjünk a dallamokkal”.²⁶⁷ Egyértelműen jelzi: Szendrey akkor döbönt rá, hogy gyűjtési módszere elhibázott.

Nem kétséges, hogy a Szendrey–Kodály ellentét háttérében a kétféle folklórszemlélet, a kétféle gyűjtési módszer állt. Szendrey Zsigmond a 19. századi nézetek meggyőződéses híve és folytatója volt, adatközlőkről, dallamokról, a szövegkezelés- és közlés módjáról merőben másként gondolkozott, mint az a Kodály Zoltán, aki 20. századi új folklórszemlélet képviselőjeként, a népzenei gyűjtés tudós mestereként feszült szembe a meghaladott nézetekkel és az ódivatú gyűjtési gyakorlattal. Talán türelmetlen is volt annak tudatában, hogy „olyan műszereket mint mi [mármint Bartókot és Kodályt] nem erre kell [használni]. Borotvával kaszálni.”²⁶⁸ „Mi ilyet nem is vállalunk többé – jegyzi fel másol –, a mi időnk sokkal drágább, hogysen ilyen módon pazaroljuk.”²⁶⁹

Folklórszemléletük különbözőségén túl a Szendrey–Kodály ellentétet szíthatta egy sajnálatos félreértés is. Úgy tűnik, hogy Kodálynak nem volt tudomása arról, hogy az a gyűjtemény, amelyet Sebestyén Gyula az FF szalontai gyűjtőszövetségének munkájaként szándékszik kiadni, valójában Szendrey Zsigmond saját gyűjteménye volt, mely 1915 júniusában már kiadásra készen állt. Szendrey sajtó alá készített példányát Kodály diákgyűjtésekből összemásolt kompilációnak tartotta, melyben nemcsak az adatközlők, de „még a gyűjtők neve is elmaradt”.²⁷⁰ Azt is felrótta Szendrey hibájául (s mintegy a kompilálás bizonyítékaként emlegette), hogy „a néppel semmi kapcsolatban nincs, házakba alig járt, énekeseket nem ismer, elvezetni sehova se tudott.”²⁷¹ Mindezek alapján Kodály nyilván alábecsülte Szendrey szerepét a gyűjtést illetően, s feltehetően nemcsak

²⁶⁶ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁶⁷ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁶⁸ SZALAY Olga 2001: D/103, 556.

²⁶⁹ SZALAY Olga 2001: D/103, 557.

²⁷⁰ SZALAY Olga 2001: D/97, 542. (Kodály Zoltán: *Szalontai tapasztalatok*)

²⁷¹ SZALAY Olga 2001: D/97, 542.

kutatómunkáját, de etikai tartását is megkérdőjelezte. Szendrey passzív magatartása még inkább erősítette Kodályban a meggyőződést, hogy Szendrey nem végzett terepmunkát, a diákok gyűjteményéből másolta össze a kiadásra szánt szöveganyagot. Ilyen értelemben tett megjegyzést Sebestyén Gyulának írt egyik levelében is,²⁷² melynek következtében az FF elnöke utasította Szendreyt, hogy sürgősen pótolja a hiányokat az adatközlők és a diákgyűjtők megnevezését illetően. Szendrey így járja újra végig adatközlőit 1918 tavaszánnyarán, s így írogatja be saját adatai alá – a visszakért pályamunkák alapján – azoknak a diákoknak a nevét, akik az adott szöveg változatát szintén lejegyezték. És mivel Szendrey a saját gyűjteményében minden egyes adat alá nem írta be gyűjtőként a nevét, a *Nagyszalontai gyűjtés* végül úgy jelent meg, mint az FF nagyszalontai gyűjtőszövetségének gyűjteménye, melyet Szendrey Zsigmond szerkesztett Kodály Zoltán közreműködésével. Nem hallgathatjuk el azonban azt sem, hogy a *Nagyszalontai gyűjtés* szövegei között diákgyűjtések is előfordulnak. A Folklore Fellows helyi gyűjtőszövetségének megalakulása után Szendrey Zsigmond rendszeresen kiegészítette a maga gyűjtését tanítványai pályamunkáiból, megnevezve minden esetben a gyűjtőt. A tanulók neveit még akkor is közölte Szendrey, ha csak töredéket nyújtottak, vagy csak nyomravezetők voltak.

Felvetődhet a kérdés: miért zárkózott el Szendrey Zsigmond a Kodállal való együttműködéstől? Miért nem fedte fel adatközlői kilétét? Miért hagyta Kodály Zoltánt abban a meggyőződésben, hogy nem végzett terepmunkát, nem ismer énekeseket, hogy kompilált szöveggyűjteményt készít sajtó alá? Sebestyénnel folytatott levelezésének gyér utalásaiból arra következtetünk, hogy Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtőútjai idején Szendrey még úgy tudta, vagy azt hitte, hogy az ő neve alatt fog megjelenni gyűjteménye. Elképzelhető, hogy saját gyűjtése primátusának megvédése érdekében mutatott kevés hajlandóságot az együttműködésre. Ezt a gondolatot azonban nyomban el is vethetjük, hiszen Kodály érkezése előtt Szendrey teljes odaadással ügyködött azon, hogy előkészítse a terepet a zenetudós számára. Sokkal valószínűbbnek látszik az, hogy Szendreynek egészen más elképzelése volt a jó énekesek kiválasztásáról, mint Kodálynak, aki rendre mind elutasította a Szendrey által ajánlott adatközlőket. Az amúgy is magába zárkózó Szendrey ezek után, úgy tűnik, fölöslegesnek tartotta a zenetudós további kalauzolását, magára hagyta Kodályt.

Végigolvasva a *Nagyszalontai gyűjtés* keletkezéstörténetének dokumentumait, azal a benyomással marad a jelenkori kutató, hogy a kötet három szerkesztőjének egyike sem volt elégedett a gyűjteménnyel. Tulajdonképpen mindhárom szerkesztőnek inkább csalódást, mint megnyugvást hozott.

Szendrey Zsigmond csalódottsága eredendően abból fakadt, hogy ő Nagyszalonta teljes népköltészetét felölelő saját gyűjteményt szándékozott közreadni, s végül csak töredéke jelent meg a hatalmas gyűjteménynek, s az is úgy, mint a Folklore Fellows nagyszalontai gyűjtőszövetségének megvalósítása. De csalódott a miatt is, hogy csaknem kész, megszerkesztett kötetét ki kellett egészítenie Kodály dallam- és szöveggyűj-

---

²⁷² L. SZALAY Olga 2001: D/47, 496. (Kodály Zoltán levele Sebestyén Gyulához. 1917. január 16.)

teményével, ami nehezebbre esett, már csak azért is, mert a szövegek közlés verses részét teljesen át kellett volna dolgoznia. Azonban Kodálllyal ellentétes folklórszemlélete miatt az átdolgozás csak toldás-foldás szintjén valósult meg.

Kodály Zoltán csalódottságát mindenekelőtt az okozta, hogy egy teljesen más folklórszemléletű, „készen kapott” gyűjtemény szövegeihez kellett utólag megkeresnie a dallamokat, melyek közül végül is a szöveganyagtól különválasztva, a kötet függelékében jelent meg kisszámú mutatvány. Csalódottságát tovább fokozta, hogy a kötet átszerkesztése, dallamok-szövegek egyeztetése során a kötet szerkesztője sokat hibázott. A szövegek közlésben Szendrey több esetben nem a dallamával gyűjtött szövegváltozatot vette fel, hanem ugyanahhoz az adatközlőhöz társított idegen változatot, más előadótól. Máskor tartalmi egyezésük miatt összerosott változatokat közölt, s a dallammal gyűjtött adat teljes szövegét mellőzte; az is előfordult, hogy változtatott a szövegeken nemcsak a nyelvjárási sajátosságokat illetően, hanem szóalakok, szókapcsolatok tekintetében is, vagy tévesen adatolt szövegeket, el egészen addig, hogy Kodályt tüntette fel gyűjtőként, a közölt adat viszont nem a Kodály által lejegyzett változat szövege volt. Szalay Olga mindezeket Szendrey hibájául rója fel.²⁷³ Tudva azt, hogy Szendrey után Sebestyén Gyula újabb rostálást hajtott végre a szövegállományban, elképzelhető, hogy nem egyedül Szendrey Zsigmond tehető felelőssé a téves dallam-szöveg társításokért. Bizonyítani azonban ma már egyik feltételezést sem lehet: nem ismerjük Szendrey Zsigmond gyűjteményének kéziratát, így az sem tudható, mit változtatott rajta Sebestyén.

A sorozatszerkesztő Sebestyén Gyula tulajdonképpen sikerként könyvelhette volna el a *Nagyszalontai gyűjtés* megjelenését, hiszen keresztülvitte mindazokat az elgondolásokat, melyeket kettős minőségében – az FF magyar osztályának elnökeként és a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztőjeként – képviselt. Mire azonban elkészült a kötet, Sebestyént addig betöltött vezető tisztségeiből rendre felmentették. Utolsóan a *Magyar Népköltési Gyűjtemény* szerkesztői székéből állították fel, éppen a *Nagyszalontai gyűjtés* körül kirobbant botrány miatt. Eltávolításával megszakadt az MNGY sorozata – így tehát a *Nagyszalontai gyűjtés* nem szolgálhatott mintául a sorozat további kötetei számára.

A történelmi események – világháború, forradalmak, Trianon – nyilvánvalóan kényszerítően befolyásolták a kötet létrejöttének folyamatát, az alapvető problémát azonban nem a külső körülmények jelentették, hanem a három szerkesztő folklórszemléletének különbözősége, gyakori egymásnak feszülése.

A jelenkori olvasó azonban ebből jóformán semmit nem érzékel. A *Nagyszalontai gyűjtésben*, *Kodály Zoltán nagyszalontai gyűjtésében*, a kéziratossá gyűjtőfüzetekben és a most megjelenő balladás könyvben azt a közös erőfeszítést tisztelheti, melynek révén feltárul egy bihari kisváros – Arany János szülővárosának – hagyományos népi kultúrája a maga gazdagságában és sokszínűségében.

Marosvásárhely, 2017. november – 2018. április

---

²⁷³ L. SZALAY Olga–RUDASNÉ BAJCSAY Márta 2001: 31–36.